

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

**ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ-ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ**

ΤΙΤΛΟΣ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:

**«Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ
ΜΕΤΕΜΦΥΛΙΑΚΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ (1950-1951)»**

ΕΠΟΠΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ :

ΠΟΛΥΜΕΡΗΣ ΒΟΓΛΗΣ
ΑΝΝΑ ΜΑΤΘΑΙΟΥ

ΕΚΠΟΝΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟΝ:

ΜΩΡΑΪΤΙΔΗ ΜΙΧΑΗΛ-ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ
Α.Μ. 11.02.048

ΒΟΛΟΣ, ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2007

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ & ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 5853/1
Ημερ. Εισ.: 18-09-2007
Δωρεά: Συγγραφέα
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ – ΙΑΚΑ
2007
ΜΩΡ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	3
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	
ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΜΕΤΑ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΕΜΦΥΛΙΟΥ (ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ 1949 - ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1951).....	7
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	
Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΚΑΙ Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΗΣ ΜΕΤΕΜΦΥΛΙΑΚΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ ΣΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ 1950 – 1951.....	17
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	
Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΜΕΤΕΜΦΥΛΙΑΚΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ (1950-1951).....	42
3.1 Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ ΓΙΑ ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΕΚΔΗΜΟΚΡΑΤΙΣΜΟ	44
3.2 Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ.....	52
 ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	61
 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΠΗΓΕΣ.....	66

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η μετεμφυλιακή Αριστερά δεν έχει γίνει μέχρι σήμερα αντικείμενο συστηματικής επιστημονικής πραγμάτευσης. Η έλλειψη πηγών καθιστούσε προβληματική όχι μόνον τη μελέτη των εκφράσεων της Αριστεράς στη μετεμφυλιακή Ελλάδα αλλά, εν γένει, τις ιστοριογραφικές προσεγγίσεις της περιόδου που εντοπίζεται στο χρονικό ανάπτυγμα από το τέλος του εμφυλίου πολέμου έως την επιβολή της στρατιωτικής δικτατορίας της 21^{ης} Απριλίου 1967. Η μεταπολεμική ιστορία ήταν κλειστή στην έρευνα για πολλά χρόνια καθώς τα γεγονότα που χαρακτήρισαν την περίοδο αυτή ήταν πολύ οδυνηρά και πρόσφατα και άφησαν ανεξίτηλα τα σημάδια τους στην συλλογική μνήμη των Ελλήνων. Επιπλέον η μελέτη της μεταπολεμικής ιστορίας δεν είχε «νομιμοποιηθεί» ως επιστημονικό αντικείμενο. Τέλος η οπτική για την συγκεκριμένη ιστορική περίοδο είχε καθοριστεί από το πρίσμα του Ψυχρού Πολέμου. Η Ελλάδα ανήκε στον δυτικό - καπιταλιστικό κόσμο και το γεγονός αυτό από μόνο του ήταν αρκετό για να καθορίσει τον τρόπο προσέγγισης και μελέτης της σύγχρονης ελληνικής ιστοριογραφίας.

Τα τελευταία όμως χρόνια παρατηρείται ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον για τη μελέτη της μετεμφυλιακής Αριστεράς από τους ειδικούς επιστήμονες και ερευνητές που επιθυμούν να φωτίσουν άγνωστες πτυχές της. Σε αυτό το εγχείρημα - ουσιαστικά ανανέωσης της ελληνικής ιστοριογραφίας - σημαντική υπήρξε η συμβολή των Αρχείων Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ) όπου φυλάσσεται αρχειακό υλικό που αναφέρεται ως επί το πλείστον στην περίοδο της Κατοχής, της Αντίστασης, του Εμφυλίου, αλλά και της μετεμφυλιακής περιόδου.

Η σημασία που μπορούν να έχουν, για την ιστορία και την κοινωνική αυτογνωσία, τα αρχεία των πολιτικών κομμάτων είναι προφανής. Σήμερα στη χώρα μας οι φροντίδες για τη διάσωση, την οργάνωση και την ελεύθερη πρόσβαση σε αυτά, παραμένουν, κατά γενικό κανόνα, περιορισμένες και κατά κάποιο τρόπο, υποτιμημένες. Η θεωρία και η πρακτική των ανοιχτών αρχείων έχει αρχίσει να αποδίδει καρπούς, εμφανείς τόσο στο πεδίο της αρχειακής πρακτικής όσο και σε εκείνο της ιστοριογραφίας¹. Με την παράδοση του αρχείου της προδικτατορικής ΕΔΑ, του κόμματος της Ενιαίας Δημοκρατικής Αριστεράς στα ΑΣΚΙ η λογική των κλειστών αρχείων πολιτικών κομμάτων έσπασε. Επρόκειτο για το πρώτο αρχείο

¹ Βλ. Φίλιππος Ηλιού, «Ανοιχτά αρχεία», *Αρχειολάξιο*, 1 (Ιούνιος 1999), σελ. 4-6

κόμματος ή πολιτικού οργανισμού που παραδόθηκε, από το 1989, στην ιστορική έρευνα και έγινε αντικείμενο ενός επιστημονικού ερευνητικού προγράμματος αλλά και το μοναδικό αρχείο που επιστράφηκε ποτέ από τις υπηρεσίες της ασφάλειας στους φυσικούς ιδιοκτήτες του, τη μεταδικτατορική ΕΔΑ. Οι περιπέτειες και οι ιδιαιτερότητες του αρχείου της ΕΔΑ είναι χαρακτηριστικές του κλίματος μέσα στο οποίο το νόμιμο αριστερό κίνημα μπόρεσε να λειτουργήσει στην Ελλάδα τη μετεμφυλιακή περίοδο. Πράγματι το υλικό κατασχέθηκε και λεηλατήθηκε βάνουσα από το δικτατορικό καθεστώς, για να επιστραφεί τελικά μετά τη μεταπολίτευση στη μεταδικτατορική ΕΔΑ στοιβαγμένο σε σακούλες σκουπιδιών².

Το αρχείο της ΕΔΑ μας βοηθά στην αποτύπωση των εσωτερικών δομών και της πολιτικής λειτουργίας του κόμματος, πράγμα εξαιρετικά σημαντικό για τη γνώση της εποχής και για την τεκμηριωμένη ιστορία των διαδρομών της ελληνικής Αριστεράς. Έτσι ο ιστορικός που θα θελήσει να αποκαταστήσει σήμερα σελίδες της ιστορίας της Αριστεράς στη μετεμφυλιακή Ελλάδα ή να απαντήσει σε ερωτήματα που αφορούν την εποχή και το χώρο έχει πια στη διάθεση του τις σημαντικές πρωτογενείς πηγές που του παρέχει το αρχείο της ΕΔΑ αλλά και άλλες συγγενείς αρχειακές μονάδες που είναι ανοικτές στην έρευνα.

Τα βιβλία που έχουν αφιερωθεί στη μελέτη των πολιτικών δυνάμεων και στην ανάλυση ζητημάτων όπως η οργάνωση και η φυσιογνωμία της ελληνικής Αριστεράς, είναι ελάχιστα αλλά και αυτά ανήκουν μάλλον στην κατηγορία των χρονικών ή των δημοσιογραφικών ερευνών και λιγότερο στην τάξη των δοκιμίων συστηματικής ερμηνείας. Πιο συγκεκριμένα για τέτοιου είδους θέματα δεν υπάρχουν εμπειριστατωμένες ιστορικές μελέτες παρά μόνο χρονικά και έρευνες δημοσιογραφικού χαρακτήρα (π.χ. Λιναρδάτος³, Λεονταρίτης⁴, Μαυροειδής⁵, Βουρνάς⁶, κ.α.) που είναι όμως αρκετά στρατευμένες και μεροληπτικές και γι' αυτό τον λόγο θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με επιφύλαξη από τους επιστήμονες, καθώς χρέος των ιστορικών πρέπει να είναι πάντοτε η ανασύνθεση και η ερμηνεία του ιστορικού παρελθόντος. Για να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα αυτό απαραίτητη είναι η

² Βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, «Ιστοριογραφία των ελληνικών πολιτικών κομμάτων και ερευνητικές προοπτικές», *Αρχειοτάξιο*, 5 (Μάιος 2003), σελ. 172-176

³ Βλ. Σπύρος Λιναρδάτος, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα*, Τόμος Α' (1949 - 1952), Αθήνα 1977

⁴ Βλ. Γιώργος Λεονταρίτης, *Από τον Εμφύλιο στην ΕΔΑ. Τα άγνωστα παρασκήνια (1946 - 1953)*, Αθήνα 2001. Στου ίδιου, *Ανάμεσα στα δυο άκρα. Η πορεία του Κέντρου (1945 - 1967)*, Αθήνα 1992

⁵ Βλ. Λευτέρης Μαυροειδής, *Αγωνιστές*, Αθήνα 2002. Στου ίδιου, *Οι δυο όψεις της ιστορίας*, Αθήνα 1999

⁶ Βλ. Τάσος Βουρνάς, *Ιστορία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας*, Τόμος Δ', Αθήνα 2004

διασταύρωση των βιβλιογραφικών δεδομένων με τις πρωτογενείς πηγές.

Επιπλέον η έλλειψη επιστημονικών προσεγγίσεων συνοδεύεται από τη σχεδόν παντελή απουσία μαρτυριών, βιογραφιών και αναμνήσεων για την ΕΔΑ που θα χαρακτηρίζονταν ως αυτοβιογραφικά τεκμήρια της Αριστεράς. Ενώ λοιπόν έχουμε πλήθος μαρτυριών από την Αριστερά για την περίοδο της κατοχής, δεν συμβαίνει το ίδιο και για την ΕΔΑ. Αυτό το γεγονός μάλλον οφείλεται στο ότι η μετεμφυλιακή Αριστερά ήταν ήσσονος σημασίας σε σχέση με όσα είχαν προηγηθεί αλλά και γιατί μεταδικτατορικά, λόγω της διάσπασης του ΚΚΕ, η Αριστερά δεν μπορούσε να αποτελέσει σημείο αναφοράς καθώς θεωρούνταν «ξεπερασμένη». Πάντως στην κατηγορία των αυτοβιογραφικών τεκμηρίων της Αριστεράς θα πρέπει να κατατάξουμε τη μαρτυρία του στελέχους της ΕΔΑ Μιχάλη Κύρκου *Πίσω από τα κάγκελα*⁷ καθώς και το βιβλίο του Δημοσθένη Παπαχρήστου⁸ που φέρνει στο φως τις επιστολές και τα γράμματα του Νίκου Πλουμπίδη, ενός προσώπου που ήταν επιφορτισμένο από την ηγεσία Ζαχαριάδη να διεξάγει τις επαφές με τις διάφορες αριστερές δυνάμεις για να συγκροτηθεί ένας συμπαγής πολιτικός φορέας και το οποίο παίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στην ίδρυση της Δημοκρατικής Παράταξης, του Δημοκρατικού Συναγερμού και της ΕΔΑ.

Πάντως τόσο οι μαρτυρίες όσο και οι δημοσιογραφικές μελέτες εστιάζουν περισσότερο στην συγκρότηση της μετεμφυλιακής Αριστεράς και λιγότερο στον πολιτικό της λόγο που παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον. Όσον αφορά λοιπόν την πολιτική ιδεολογία χρήσιμες πηγές αποτελούν οι εφημερίδες της Αριστεράς *Μάχη*, *Δημοκρατικός* και *Δημοκρατική* που φυλάσσονται στα ΑΣΚΙ και δίνουν σημαντικές πληροφορίες για το πώς ο πολιτικός λόγος εντάσσεται στο γενικότερο κλίμα της εποχής και σκιαγραφούν τις συνθήκες κάτω από τις οποίες μπόρεσε να λειτουργήσει το αριστερό κίνημα στη μετεμφυλιακή Ελλάδα. Επίσης αξιοποιήθηκαν κάποιες μελέτες νομικής και συνταγματικής ιστορίας όπως το έργο του Νίκου Αλιβιζάτου *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση*⁹ και το συλλογικό έργο για *τα δικαιώματα στην Ελλάδα*¹⁰ υπό την επιμέλεια του Μιχάλη Τσαπόγα και του Δημήτρη Χριστόπουλου και διπλωματικής ιστορίας (π.χ. *Από τον Εμφύλιο στον Ψυχρό Πόλεμο*¹¹ του Ιωάννη Στεφανίδη).

⁷ Βλ. Μιχάλης Κύρκος, *Πίσω από τα κάγκελα της φυλακής*, Αθήνα 1961

⁸ Βλ. Δημοσθένης Παπαχρήστου, *Νίκος Πλουμπίδης. Ντοκουμέντα*, Αθήνα 1997

⁹ Βλ. Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922 - 1974*, Αθήνα 1995

¹⁰ Βλ. Μιχάλης Τσαπόγας - Δημήτρης Χριστόπουλος, *Τα δικαιώματα στην Ελλάδα 1953-2003. Από το τέλος του Εμφυλίου στο τέλος της μεταπολίτευσης*, Αθήνα 2004

¹¹ Βλ. Γιάννης Στεφανίδης, *Από τον Εμφύλιο στον Ψυχρό Πόλεμο*, Αθήνα 1999

Σε επίπεδο βιβλιογραφικής τεκμηρίωσης πρέπει να γίνει ιδιαίτερη αναφορά σε δύο σημαντικές επιστημονικές μελέτες - που καταπιάνονται με τα γεγονότα της μεταπολεμικής περιόδου γενικότερα - που αποτέλεσαν οδηγό για την συγγραφή της παρούσας εργασίας. Πρόκειται για το βιβλίο του Ηλία Νικολακόπουλου *Η καχεκτική δημοκρατία: κόμματα και εκλογές 1946-1967*¹² που περιγράφει την ιστορική συγκρότηση των πολιτικών παρατάξεων και την παρουσία και δράση των πολιτικών κομμάτων στην εκλογική σκηνή, εστιάζοντας ιδιαίτερα στην ανάλυση των εκλογικών αποτελεσμάτων καθώς και η δίτομη μελέτη του Jean Meynaud *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα*¹³ στην οποία παρουσιάζονται και αναλύονται όλες οι πολιτικές δυνάμεις (μεταξύ αυτών και η ΕΔΑ), οι οποίες πρωταγωνίστησαν στο μεταπολεμικό τοπίο της χώρας. Αυτά τα δυο έργα ουσιαστικά θεμελίωσαν τη μελέτη της ιστορίας των πολιτικών ιδεών, των πολιτικών κομμάτων και της πολιτικής κοινωνιολογίας στην Ελλάδα.

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας αποτελεί η συγκρότηση και η πολιτική ιδεολογία της μετεμφυλιακής Αριστεράς κατά τη διάρκεια των δυο πρώτων μετά τον Εμφύλιο εκλογικών αναμετρήσεων της 5^{ης} Μαρτίου 1950 και της 9^{ης} Σεπτεμβρίου 1951. Διερευνώνται οι συνθήκες κάτω από τις οποίες εμφανίστηκαν οι διάφοροι πολιτικοί σχηματισμοί της Αριστεράς, οι διαφωνίες και τα προβλήματα συνοχής που προέκυψαν, οι εκτιμήσεις των ίδιων των πρωταγωνιστών του εγχειρήματος, η δυναμική που ανέπτυξε το αριστερό κίνημα καθώς επίσης και ο αντίκτυπος στις αντίπαλες πολιτικές δυνάμεις και την ίδια την ελληνική κοινωνία. Τέλος ξεχωριστή θέση σε αυτή την εργασία καταλαμβάνει η πολιτική ιδεολογία της Δημοκρατικής Παράταξης και της Ενιαίας Δημοκρατικής Αριστεράς που αποτελεί από μόνη της μια ολόκληρη ενότητα. Ο πολιτικός λόγος γενικά μας βοηθά να κατανοήσουμε το χαρακτήρα ενός κόμματος και να διακρίνουμε τις βασικές αρχές που το διέπουν. Από αυτή την άποψη η ανάλυση του είναι ιδιαίτερα χρήσιμη γιατί μας επιτρέπει να ανασυνθέσουμε τα βασικά χαρακτηριστικά και την φυσιογνωμία τόσο της Δημοκρατικής Παράταξης όσο και της ΕΔΑ στην συνέχεια.

¹² Βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές*, Αθήνα 2001

¹³ Βλ. Jean Meynaud, *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα*, Τόμος Α' (1946 - 1965), μτφ. Π. Μερλόπουλος, Αθήνα 2002

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΜΕΤΑ

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΕΜΦΥΛΙΟΥ

(ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ 1949 - ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1951)

Το φθινόπωρο του 1949 ο εμφύλιος πόλεμος που διήρκεσε τρία χρόνια (1946-1949) τερματίστηκε με την στρατιωτική επικράτηση των κυβερνητικών δυνάμεων και του Εθνικού Στρατού έναντι του Κομμουνιστικού Κόμματος και του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας (ΔΣΕ). Σε θεσμικό και πολιτικό επίπεδο ήδη από το 1947 το Κομμουνιστικό Κόμμα είχε τεθεί εκτός νόμου με το νόμο 509/1947 του εμφυλίου πολέμου και ήταν υποχρεωμένο να λειτουργεί σε καθεστώς παρανομίας. Ειδικότερα, ο νόμος 509/1947 έθετε εκτός νόμου το ΚΚΕ, το ΕΑΜ, την Εθνική Αλληλεγγύη και κάθε άλλο κόμμα που ήταν αναμειγμένο στην «κατά της ακεραιότητας της Χώρας προδοτικήν ανταρσίαν»¹. Τιμωρούσε με βαριές ποινές, ακόμη και με θάνατο οποιονδήποτε επεδίωκε «την εφαρμογήν ιδεών εχουσών ως έκδηλον σκοπόν την διαβιαιών μέσων ανατροπήν του Πολιτεύματος, του κρατούντος κοινωνικού συστήματος ή την απόσπασιν μέρους εκ του όλου της Επικρατείας»². Επίσης απαγόρευε τα συλλαλητήρια και την προπαγάνδα «κομμουνιστικών αρχών», επέβαλε την απόλυση δημοσίων υπαλλήλων και την απόταξη αξιωματικών και όριζε σαφώς ότι την ευθύνη των προαναφερθέντων αδικημάτων έφεραν τα έκτακτα στρατοδικεία³. Η αποδεκατισμένη ηγεσία του ΚΚΕ βρισκόταν εξόριστη στις σοσιαλιστικές χώρες και προσπαθούσε από εκεί να επιλύσει μια σειρά κρίσιμων ζητημάτων που την απασχολούσαν. Αυτά ήταν κυρίως η απόδοση των ευθυνών για την ήττα στον εμφύλιο πόλεμο και η πολιτική κατεύθυνση την οποία έπρεπε να ακολουθήσει το Κόμμα στο άμεσο μέλλον⁴. Επιπλέον, το ΚΚΕ έπρεπε να αντιμετωπίσει και το πρόβλημα των 70.000 περίπου πολιτικών προσφύγων που είχαν καταφύγει στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης μετά το τέλος του Εμφυλίου.

¹ Βλ. Αναγκαστικός Νόμος υπ' αριθμ. 509, «Περί μέτρων ασφαλείας του κράτους, του πολιτεύματος, του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών», άρθρο 1, ΦΕΚ 293, Τεύχος Α', 27 Δεκεμβρίου 1947

² Ο.π., άρθρο 2

³ Βλ. Πολυμέρης Βόγλης, *Η εμπειρία της φυλακής και της εξορίας*, Αθήνα 2004, σελ. 98

⁴ Βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία*, ο.π. σελ. 100

Στο πρώτο ζήτημα η ηγεσία Ζαχαριάδη απέδωσε την ευθύνη για την ήττα στον Εμφύλιο κυρίως στον Τίτο και στη Γιουγκοσλαβία αρνούμενη να παραδεχτεί τις δικές της ευθύνες. Όμως μέσα στις τάξεις του Κόμματος άρχισε να αναπτύσσεται μια εσωκομματική αντιπολίτευση που αμφισβητούσε τις επιλογές και τις αποφάσεις της ηγεσίας. Μέσα στο ΚΚΕ ξέσπασε κρίση καθώς μια σειρά στελεχών τόνιζαν τα λάθη και τις παραλείψεις της ηγεσίας Ζαχαριάδη και ασκούσαν έντονη κριτική στην τακτική που υιοθετήθηκε κατά τη διάρκεια του ένοπλου αγώνα. Έτσι όμως αμφισβητούσαν την συνολική πολιτική του Κόμματος και έθεταν ανοιχτά θέμα ηγεσίας. Η αντίδραση του γενικού γραμματέα του ΚΚΕ ήταν άμεση. Μια σειρά ιστορικών και προβεβλημένων στελεχών και μελών του Πολιτικού Γραφείου όπως ο Μήτσος Παρτσαλίδης, η Χρύσα Χατζηβασιλείου, ο Κώστας Καραγιώργης, ο Θανάσης Χατζής αλλά και λιγότερο γνωστών όπως ο Μήτσος Βατουσιάνος, ο Μιχάλης Τσαντής, ο Φωκίων Βέττας, ο Νίκος Ρουμελιώτης, ο Αχιλλέας Μπλάνας και ο Παναγιώτης Μαυρομάτης κατηγορήθηκαν για ομορτισμό και συμβιβαστικές τάσεις και καθαιρέθηκαν από το Κόμμα με συνοπτικές διαδικασίες. Με την εκκαθάριση και τον παροπλισμό των συγκεκριμένων στελεχών η ηγεσία Ζαχαριάδη απαλλάχθηκε από τους εσωκομματικούς της αντιπάλους που δύναμει θα μπορούσαν να την ανατρέψουν. Άλλωστε οι προθέσεις της ηγεσίας είχαν διαφανεί ήδη από το 1948 με την καθαίρεση του αρχηγού του Δημοκρατικού Στρατού Μάρκου Βαφειάδη που διαφώνησε με την μετατροπή του αντάρτικου στρατού σε τακτικό. Με αυτές τις ενέργειες η ηγεσία Ζαχαριάδη εξόντωνε τους πολιτικούς της αντιπάλους και καθιστούσε σαφές σε όλους πως δεν ήταν διατεθειμένη να δεχτεί οποιαδήποτε κριτική και πως οι επιλογές της δεν μπορούσαν να αμφισβητηθούν⁵.

Προκειμένου να αποδυναμώσει τους αντιπάλους της στο Κόμμα αλλά και να αποφύγει τη διογκούμενη κριτική, η ηγεσία Ζαχαριάδη κατηγορήσε την κομματική ηγεσία της κατοχής για την κακή τροπή των γεγονότων, η οποία οδήγησε στην ήττα του Εμφυλίου. Όπως το έθεσε ο ίδιος ο Ζαχαριάδης λακωνικά, συγκρίνοντας την κομματική γραμμή της κατοχικής περιόδου με εκείνη του Εμφυλίου: «Στην πρώτη περίοδο η γραμμή μας ήταν βασικά λανθασμένη. Στη δεύτερη περίοδο η γραμμή μας ήταν βασικά σωστή»⁶. Επιπλέον οι πολιτικές της Εαμικής Αντίστασης επικρίθηκαν

⁵ Βλ. Σπύρος Λιναρδάτος, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα*, ο.π., σελ. 211 - 216

⁶ Βλ. Απόφαση 6^{ης} Ολομέλειας της Κ.Ε του ΚΚΕ, 9 Οκτωβρίου 1949, «Η νέα κατάσταση και τα καθήκοντα μας» στο ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα*, Τόμος 7^{ος} (1949 - 1955), Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1995, σελ. 13

ως μη «λαϊκοδημοκρατικές»⁷, ότι δηλαδή δεν ήταν αρκετά επαναστατικές και άρα πιο πειθαρχημένες και κάτω από τον στενότερο έλεγχο του κομματικού μηχανισμού. Έτσι η ηγεσία του Κόμματος απέδωσε τις ευθύνες για την ήττα στον εμφύλιο πόλεμο στο «πισώπλατο χτύπημα» του Τίτο, κατηγόρησε τον αποθανόντα από το 1947 πρόην γενικό γραμματέα Γιώργο Σιάντο ως υπεύθυνο για την ήττα στα Δεκεμβριανά του 1944 και άσκησε κριτική στο μοντέλο του ΕΛΑΣ επειδή, κατά τη γνώμη της, αυτός είχε επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό από αστικές αντιλήψεις και ιδέες⁸.

Όσον αφορά την πολιτική κατεύθυνση που έπρεπε να ακολουθήσει το ΚΚΕ στο άμεσο μέλλον, τα πράγματα ήταν λιγότερο σαφή και μάλλον συγκεχυμένα και αντιφατικά. Συγκεκριμένα, τον Οκτώβριο του 1949 στην 6^η Ολομέλεια του ΚΚΕ που πραγματοποιήθηκε στο Μπουρέλι της Αλβανίας τονίστηκε ότι θα έπρεπε να δημιουργηθεί ένας πλατύς δημοκρατικός συνασπισμός ενώ παράλληλα υποστηρίχθηκε και η διατήρηση μικρών παρτιζάνικων τμημάτων στο εσωτερικό της χώρας «που θα λειτουργούσαν ως μέσο πίεσης για όσο το δυνατό περισσότερο εκδημοκρατισμό της πολιτικής ζωής του τόπου»⁹. Αποφασίστηκε το Κόμμα να σταματήσει τον ένοπλο αγώνα αφήνοντας μόνο μικρά παρτιζάνικα τμήματα και παράλληλα να μεταφέρει το κέντρο βάρους της δουλειάς του στην οργάνωση και καθοδήγηση των οικονομικών και πολιτικών αγώνων όλων των στρωμάτων του εργαζόμενου λαού. Μάλιστα η απόφαση της Ολομέλειας προέβλεπε με σαφήνεια ότι «ο ΔΣΕ που έγινε βραχνάς για τους εχθρούς του λαού και της Ελλάδας, θα ανταποκριθεί στην ιστορική του αποστολή σαν νεκροθάφτης του μοναρχοφασισμού»¹⁰. Η ηγεσία του ΚΚΕ διεκήρυξε ότι «ο ΔΣΕ δεν διαλύεται» και υιοθέτησε το σύνθημα «Τα όπλα παρά πόδα». Πίστευε δηλαδή ότι παρά την ήττα, η κατάσταση παρέμενε επαναστατική στην Ελλάδα και πως θα ήταν δυνατή στο μέλλον μια επανάληψη του ανταρτοπόλεμου και αυτό παρά το γεγονός ότι η πολιτική παρουσία του ΚΚΕ ήταν αδρανοποιημένη στο εσωτερικό αφού οι παράνομες οργανώσεις του Κόμματος βρίσκονταν σε κατάσταση διάλυσης και πολλά στελέχη και μέλη του βρίσκονταν στις φυλακές και στις εξορίες.

Στις κυβερνητικές δυνάμεις που ήταν και οι νικητές της εμφύλιας σύγκρουσης διάχυτη ήταν η εντύπωση πως παρά την στρατιωτική επικράτηση της Δεξιάς στα βουνά του Γράμμου και του Βιτσίου, η ιδεολογική ηγεμονία της δεν ήταν

⁷ Ο.π., σελ. 15 - 19

⁸ Ο.π., σελ. 14

⁹ Ο.π., σελ. 13

¹⁰ Βλ. 40 Χρόνια του ΚΚΕ, 1918 - 1958, Πολιτικές και Λογοτεχνικές Εκδόσεις, σελ. 580 - 583

εξασφαλισμένη και πως δεν υπήρχε εκείνο το πρόσωπο ή εκείνη η πολιτική δύναμη που θα αξιοποιούσε και θα διαχειριζόταν πολιτικά τη νίκη του Εθνικού Στρατού. Η δεξιά παράταξη δηλαδή έπρεπε να κερδίσει την συναίνεση και την αποδοχή της μεγαλύτερης μερίδας του ελληνικού λαού που μετά το τέλος του Εμφυλίου επιζητούσε συμφιλίωση και ειρήνευση. Η δεξιά παράταξη αντιμετώπιζε κρίση αξιοπιστίας, ταυτότητας και πρόβλημα ηγεσίας. Οι πολιτικοί και ιδεολογικοί εκπρόσωποι της είχαν υποστεί μείωση κατά τη δικτατορία του Μεταξά επειδή ο προκάτοχος του βασιλιά Παύλου, ο Γεώργιος Β΄, συναίνεσε στην εκτροπή του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου. Επιπλέον η δεξιά παράταξη δεν συμμετείχε μαζικά στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα κατά τη διάρκεια της κατοχής. Αντίθετα η πολιτική της ηγεσία απουσίασε και προτίμησε να φύγει στο εξωτερικό επιτρέποντας στο ΕΑΜ να πρωταγωνιστήσει στην Αντίσταση και να κατακτήσει την αποδοχή του κόσμου¹¹.

Για όλους αυτούς τους λόγους φαίνεται πως υπήρχε ανασφάλεια στους νικητές του Εμφυλίου και γι' αυτό καταβλήθηκαν προσπάθειες κυρίως από πρόσωπα που διέθεταν την εύνοια των Ανακτόρων όπως οι Σπύρος Μαркеζίνης και Παναγιώτης Πιπινέλης να ανασταλούν οι κοινοβουλευτικοί θεσμοί της χώρας και να επιβληθεί ένα είδος δικτατορίας. Όμως αυτά τα σενάρια που απέβλεπαν σε μια λύση Παπάγου, δεν ευοδώθηκαν καθώς προκάλεσαν την έντονη αντίδραση του Αμερικανού πρεσβευτή Henry Grady, ο οποίος το Νοέμβρη του 1949 δήλωσε ότι «πρέπει συντόμως να διεξαχθούν βουλευτικά εκλογαί» και μάλιστα «ουχί βραδύτερον των αρχών της προσεχούς ανοίξεως». Οι αξιωματούχοι του State Department συμφωνούσαν με την σύσταση του Grady ότι «η εγκατάλειψη του κοινοβουλευτικού συστήματος προς χάριν κάποιας μορφής δικτατορίας πρέπει να θεωρηθεί ως το τελευταίο καταφύγιο»¹². Οι Αμερικανοί ευνοούσαν τη δημιουργία κυβερνήσεων από μετριοπαθείς φιλελεύθερους πολιτικούς που όμως δεν ήταν διατεθειμένοι να τείνουν τη χείρα τους προς τους κομμουνιστές. Δεν επιθυμούσαν όμως την εγκαθίδρυση δικτατορίας και άρα την εκτροπή του δημοκρατικού πολιτεύματος επειδή ένα τέτοιο ενδεχόμενο θα είχε επιπτώσεις και για τις ίδιες τις ΗΠΑ καθώς έτσι θα κατέρρευε η εικόνα τους ως υπέρμαχων της ελευθερίας και της δημοκρατίας. Ο ίδιος ο αρχιστράτηγος Παπάγος στα μέσα Δεκεμβρίου υποστήριξε

¹¹ Βλ. Κωνσταντίνος Τσουκαλάς «Η ιδεολογική επίδραση του εμφυλίου πολέμου» στο *Κράτος, κοινωνία, εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Αθήνα 1986, σελ. 1 - 52

¹² Βλ. Lawrence Witner, *Η αμερικανική επέμβαση στην Ελλάδα 1943 - 1949*, Θεσσαλονίκη 1991, σελ. 377 - 378

ότι «η δικτατορία θα ήτο ο τάφος της χώρας και ότι το δημοκρατικό κοινοβουλευτικό σύστημα είναι το μόνον καθεστώς που αρμόζει εις την Ελλάδα»¹³. Έτσι προκηρύχθηκαν εκλογές που θα πραγματοποιούνταν στις 19 Φεβρουαρίου του 1950. Οι εκλογές αυτές θα σηματοδοτούσαν σημαντικές εξελίξεις σε πολιτικό επίπεδο καθώς θα εμφανίζονταν νέες πολιτικές δυνάμεις και θα ανανεωνόταν το πολιτικό προσωπικό των κομμάτων.

Στις 6 Ιανουαρίου 1950 η κυβέρνηση συνασπισμού Φιλελευθέρων και Λαϊκού Κόμματος (του Αλέξανδρου Διομήδη) παραιτήθηκε και δόθηκε εντολή σχηματισμού υπηρεσιακής κυβέρνησης σε ένα εξωκοινοβουλευτικό πρόσωπο, τον τέως πρόεδρο της Βουλής Τζων Θεοτόκη που είχε αποχωρήσει δυο μήνες νωρίτερα από το Λαϊκό Κόμμα και θα αναλάμβανε να προετοιμάσει τη χώρα για τη διεξαγωγή εκλογών. Η κυβέρνηση Θεοτόκη πρότεινε την υιοθέτηση ενός πλειοψηφικού συστήματος χωρίς κομματικά ψηφοδέλτια προκαλώντας όμως την έντονη αντίδραση των περισσότερων κομμάτων με αποτέλεσμα να διατηρηθεί το σύστημα της απλής αναλογικής που είχε εφαρμοστεί και στις προηγούμενες εκλογές της 31^{ης} Μαρτίου του 1946¹⁴. Τελικά οι εκλογές πραγματοποιήθηκαν στις 5 Μαρτίου του 1950 εξαιτίας των διαφωνιών για το εκλογικό σύστημα. Επρόκειτο ουσιαστικά για τις πρώτες βουλευτικές εκλογές που θα πραγματοποιούνταν στη χώρα μετά το τέλος του εμφυλίου πολέμου και στις οποίες θα καταγράφονταν οι τάσεις του εκλογικού σώματος και η απήχηση που διέθεταν οι διάφοροι πολιτικοί σχηματισμοί μετά το τέλος της εμφύλιας διαμάχης.

Όσον αφορά την Αριστερά οι εκλογές αυτές ουσιαστικά ήταν οι πρώτες στις οποίες έπαιρνε μέρος αφού στις εκλογές της 31^{ης} Μαρτίου 1946 δε συμμετείχε ευθυγραμμιζόμενη με την απόφαση της ηγεσίας του Κομμουνιστικού Κόμματος για αποχή. Παρά το γεγονός ότι η κυβέρνηση Θεοτόκη ανέστειλε κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου την ισχύ του Γ΄ Ψηφίσματος, αυτό δεν ήταν αρκετό για να δημιουργηθούν εκείνες οι συνθήκες που θα επέτρεπαν στην Αριστερά να συμμετάσχει στις εκλογές με ισότιμους όρους αφού κυριαρχούσαν τα έκτακτα μέτρα του εμφυλίου πολέμου και οι μαζικές εκτοπίσεις και φυλακίσεις στελεχών και υποστηρικτών της¹⁵. Είναι χαρακτηριστικό πως στις αρχές του 1950 υπήρχαν στις φυλακές περίπου 17.000 καταδικασμένοι για πολιτικούς λόγους (μεταξύ των οποίων 2.289 θανατοποινίτες) και 5.500 υπόδικοι, ενώ ο αριθμός των εκτοπισμένων πρέπει

¹³ Βλ. Σπύρος Λιναρδάτος, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα*, ο.π., σελ. 56 - 60

¹⁴ Βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία*, ο.π., σελ. 103

¹⁵ Ο.π., σελ. 103

να προσέγγιζε τις 20.000, εκ των οποίων περίπου 13.000 στη Μακρόνησο, χωρίς να συνυπολογίζονται «οι προληπτικώς συλληφθέντες» κατά τους τελευταίους μήνες του Εμφυλίου¹⁶.

Τα αποτελέσματα των εκλογών της 5^{ης} Μαρτίου 1950 οδήγησαν στην πτώση της πολυδιασπασμένης Δεξιάς σε επίπεδο κάτω του 40% με ταυτόχρονη άνοδο του Κέντρου, κυρίως της Εθνικής Προοδευτικής Ενώσεως Κέντρου (ΕΠΕΚ) του στρατηγού Νικόλαου Πλαστήρα που συγκέντρωσε το 16,44% των ψήφων και πήρε 45 έδρες¹⁷. Τα δύο παραδοσιακά κόμματα που κυριαρχούσαν στην πολιτική σκηνή της χώρας επί σειρά ετών, το Κόμμα Φιλελευθέρων και το Λαϊκό Κόμμα συγκέντρωσαν αθροιστικά μόλις το 36% των ψήφων. Συγκεκριμένα το Κόμμα Φιλελευθέρων συγκέντρωσε το 17,24% των ψήφων και έλαβε 56 έδρες, ενώ το Λαϊκό Κόμμα αναδείχτηκε πρώτη δύναμη έχοντας όμως σημαντικές απώλειες (18,80% των ψήφων και 62 έδρες)¹⁸. Το πιο σημαντικό όμως στοιχείο που πρόσφεραν αυτές οι εκλογές ήταν το γεγονός πως ένα μεγάλο τμήμα του εκλογικού σώματος αποδοκίμασε την πολιτική της προηγούμενης τετραετίας (1946-1950) και άρα τους νικητές του εμφυλίου πολέμου και υπερψήφισε εκείνες τις δυνάμεις που τόνιζαν στο προεκλογικό τους πρόγραμμα την ανάγκη εθνικής συμφιλίωσης και ειρήνευσης του τόπου (ΕΠΕΚ και Δημοκρατική Παράταξη).

Μετά το τέλος της εκλογικής αναμέτρησης ενισχύθηκαν οι δυνάμεις του Κέντρου που όμως πολιτικά και οργανωτικά ήταν ετερόκλητες και επικράτησε κυβερνητική αστάθεια εξαιτίας της αδυναμίας των Νικόλαου Πλαστήρα, Σοφοκλή Βενιζέλου, Γεωργίου Παπανδρέου και Εμμανουήλ Τσουδερού να συνεργαστούν μεταξύ τους έτσι ώστε η χώρα να βγει από το τέλμα του Εμφυλίου και να επανέλθει η πολιτική ομαλότητα. Επιπλέον, το εκλογικό σύστημα της απλής αναλογικής που ίσχυσε στις εκλογές δεν επέτρεπε τη δημιουργία σταθερής μονοκομματικής κυβέρνησης. Αντίθετα ενίσχυε την πιθανότητα σχηματισμού κυβέρνησης συνασπισμού και συνεργασίας. Αυτή η πολιτική αστάθεια επέτρεπε σε εξωκοινοβουλευτικούς πόλους εξουσίας όπως το παλάτι και ο στρατός να επεμβαίνουν στο πολιτικό σκηνικό της χώρας και να διαμορφώνουν τις εξελίξεις. Αρχικά η πρωθυπουργία ανατέθηκε στον στρατηγό Νικόλαο Πλαστήρα, τον αρχηγό του κόμματος της ΕΠΕΚ μετά την σύμφωνη γνώμη των υπόλοιπων ηγετών του

¹⁶ Βλ. Σπύρος Λιναρδάτος, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα*, ο.π., σελ. 58 - 60

¹⁷ Βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία*, ο.π., σελ. 125

¹⁸ Ο.π., σελ. 124

Κέντρου¹⁹. Όμως ο βασιλιάς Παύλος που δε μπορούσε να συμβιβαστεί με την ιδέα να γίνει πρωθυπουργός ο άνθρωπος που εκθρόνισε τον πατέρα του Κωνσταντίνο μετά το τέλος της Μικρασιατικής Καταστροφής, ανέθεσε την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον Σοφοκλή Βενιζέλο, αρχηγό του Κόμματος των Φιλελευθέρων. Εκείνος καταστρατήγησε την συμφωνία που είχε προηγουμένως συναφθεί μεταξύ των παραγόντων του Κέντρου και σχημάτισε κυβέρνηση με την υποστήριξη του Λαϊκού Κόμματος του Κωνσταντίνου Τσαλδάρη και του Εθνικού Ενωτικού Κόμματος του Παναγιώτη Κανελλόπουλου. Μετά όμως από παρέμβαση του Αμερικανού πρεσβευτή Henry Grady ο οποίος απείλησε και με διακοπή της αμερικανικής οικονομικής βοήθειας, η κυβέρνηση Βενιζέλου παραιτήθηκε και στις 15 Απριλίου 1950 σχηματίστηκε κυβέρνηση κομμάτων του Κέντρου με πρωθυπουργό τον Πλαστήρα. Όμως εξαιτίας των διαφωνιών στους κόλπους της κυβέρνησης - για τα μέτρα ειρήνευσης που προωθούσε επιτακτικά ο πρωθυπουργός, όπως δυνατότητα αναθεώρησης των αποφάσεων των εκτάκτων στρατοδικείων, κατάργηση του Οργανισμού Αναμορφωτηρίου Μακρονήσου (ΟΑΜ) - και με αφορμή τη δήλωση Πλαστήρα για την εναντίωση του στη θανατική ποινή τον Δεκαπενταύγουστο του 1950 στην Τήνο, η κυβέρνηση ανατράπηκε.

Τα μέτρα επιείκειας που προσπάθησε να υλοποιήσει ο πρωθυπουργός προκάλεσαν την έντονη αντίδραση της δεξιάς παράταξης. Η αντιπαράθεση ουσιαστικά ξέσπασε στα μέσα Μαΐου 1950 όταν το υπουργικό συμβούλιο αποφάσισε την κατάργηση του πολιτικού στρατοπέδου της Μακρονήσου παραδίδοντας τους κρατούμενους πολίτες, άνδρες και γυναίκες στη δικαιοδοσία και αρμοδιότητα του υπουργείου Δημόσιας Τάξεως. Στο κοινοβούλιο η δεξιά αντιπολίτευση κατηγόρησε την κυβέρνηση ότι προωθούσε μέτρα τα οποία θα επέτρεπαν την «ανασυγκρότηση του συμμοριτισμού»²⁰. Μάλιστα η εφημερίδα *Το Βήμα* δημοσίευσε μαρτυρία βοσκού της Πάρνηθας, ο οποίος υποστήριζε ότι αναγνώρισε πρώην κρατούμενο της Μακρονήσου μεταξύ ενόπλων οι οποίοι εμφανίστηκαν κοντά στη στάνη του, και στο πλαίσιο των λαϊκών αντιδράσεων και αντιποίνων δημοσιεύτηκε η είδηση για τον φόνο αποφυλακισμένου από τη Μακρόνησο καθοδηγητή από πέντε γυναίκες στη νότια Πελοπόννησο²¹. Η απόφαση του πρωθυπουργού να απολυθούν 95 βαριά άρρωστοι πολιτικοί κρατούμενοι από τη Μακρόνησο προκάλεσε την έντονη

¹⁹ Βλ. Σπύρος Λιναρδάτος, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα*, ο.π., σελ. 97 - 98

²⁰ *Το Βήμα*, 17 Μαΐου 1950

²¹ Ο.π., 24 Μαΐου 1950

αντίδραση του αντιπροέδρου της Κυβερνήσεως και υπουργού Εσωτερικών Γεωργίου Παπανδρέου που διαφωνούσε με την απόλυση πολιτικών εξόριστων αλλά και της Δεξιάς που μέσα από τον τύπο της κατηγόρησε τον Πλαστήρα για παράδοση στον κομμουνισμό²². Επίσης στην ίδια συνεδρίαση του υπουργικού συμβουλίου αποφασίστηκε να απομακρυνθούν 4.700 πολιτικοί εξόριστοι από τη Μακρόνησο και να μεταφερθούν στον Άγιο Ευστράτιο, απόφαση που τελικά εφαρμόστηκε τον Ιούνιο του 1950 εξαιτίας των έντονων αντιδράσεων που προκλήθηκαν από τη δεξιά αντιπολίτευση, η οποία κατηγόρησε την κυβέρνηση Πλαστήρα ότι με αυτόν τον τρόπο συμπορευόταν με την Αριστερά²³.

Η κατάσταση όμως οξύνθηκε περισσότερο με τις δηλώσεις Πλαστήρα στην Τήνο κατά της θανατικής ποινής που ξεσήκωσαν θύελλα διαμαρτυριών από τη Δεξιά και τον τύπο της. Ο αρχηγός του Λαϊκού Κόμματος Κωνσταντίνος Τσαλδάρης εξαπέλυσε σκληρή επίθεση κατά του πρωθυπουργού κατηγορώντας τον «για αναβίωση και υπόθαλψη του συμμοριτισμού». Δε δίστασε να υπενθυμίσει πως ο Πλαστήρας «στέρησε δια του θανάτου εις άλλην εποχήν τον τόπο εξεχόντων πολιτικών ανδρών και μάλιστα αρχηγών κομμάτων», κάνοντας έτσι σαφή αναφορά στην εκτέλεση των Έξι στο Γουδί μετά την κατάρρευση του Μικρασιατικού μετώπου το 1922²⁴. Επίσης στις 16 Αυγούστου ο Σοφοκλής Βενιζέλος συγκάλεσε την κοινοβουλευτική ομάδα του Κόμματος του και αποφάσισε να αποσύρει από την κυβέρνηση Πλαστήρα τους υπουργούς του Κόμματος των Φιλελευθέρων επειδή ενοχλήθηκε από τις δηλώσεις του πρωθυπουργού στην Τήνο. Στις 18 Αυγούστου ο πρωθυπουργός δήλωνε ότι η κυβέρνηση θεωρούσε «εαυτήν ως μη υφισταμένη πλέον»²⁵. Επιπλέον φαίνεται ότι και οι Ηνωμένες Πολιτείες σταμάτησαν να στηρίζουν τον Πλαστήρα εξαιτίας της άρνησης του να συνδράμει στρατιωτικά τους Αμερικανούς στον πόλεμο της Κορέας που είχε ξεκινήσει τον Ιούνιο του 1950. Μετά τις αποτυχημένες προσπάθειες για δημιουργία βιώσιμης κυβέρνησης που θα συσπείρωνε το σύνολο των εθνικοφρόνων σχηματίστηκε κυβέρνηση Σοφοκλή Βενιζέλου με την υποστήριξη της ΕΠΕΚ, κατόπιν όμως υπόσχεσης του νέου πρωθυπουργού ότι στις 15 Απριλίου 1951 θα διεξάγονταν δημοτικές εκλογές και ότι το γρηγορότερο δυνατόν η κυβέρνηση θα προχωρούσε σε αλλαγή του εκλογικού νόμου και σε προκήρυξη νέων βουλευτικών εκλογών.

²² Ο.π., 25 Μαΐου 1950

²³ Ο.π., 26 Μαΐου 1950

²⁴ Βλ. Τάσος Βουρνάς, *Ιστορία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας*, ο.π, σελ. 511

²⁵ Ο.π., σελ. 511 - 512

Τελικά οι εκλογές πραγματοποιήθηκαν στις 9 Σεπτεμβρίου 1951 με το σύστημα της ενισχυμένης αναλογικής. Στόχος του συγκεκριμένου εκλογικού συστήματος ήταν αφενός μεν ο αποκλεισμός των μικρών αριστερών κομμάτων (ΕΔΑ, ΣΚ-ΕΛΔ) από τη βουλή και αφετέρου η ενίσχυση των πλειοψηφικών συνδυασμών προκειμένου να επιτευχθεί η μεγαλύτερη δυνατή κυβερνητική σταθερότητα και να μην υπάρχουν διαρκείς προσφυγές στις κάλπες, γεγονός δυσβάσταχτο για την οικονομία της χώρας²⁶. Οι δυνάμεις του Κέντρου εκπροσωπήθηκαν από τα ίδια σχήματα των προηγούμενων εκλογών (ΕΠΕΚ - Κόμματος των Φιλελευθέρων), η Αριστερά από την ΕΔΑ και η Δεξιά από έναν καινούργιο πολιτικό φορέα με την επωνυμία Ελληνικός Συναγερμός, αρχηγός του οποίου ήταν ο αρχιστράτηγος του Εμφυλίου Αλέξανδρος Παπάγος, πρόσωπο - σύμβολο για το χώρο των εθνικοφρόνων. Πρώτο κόμμα σε αυτές τις εκλογές αναδείχτηκε ο Ελληνικός Συναγερμός του Παπάγου που έλαβε 624.316 ψήφους, ποσοστό 36,53% και πήρε 114 έδρες στο κοινοβούλιο. Ακολούθησαν η ΕΠΕΚ με 401.379 ψήφους (23,49%) και 74 έδρες, το Κόμμα Φιλελευθέρων με 325.390 ψήφους, δηλαδή 19,04% και 57 έδρες και η ΕΔΑ που πήρε 180.640 ψήφους, 10,57% και 10 έδρες²⁷.

Μέχρι όμως την οριστική απόφαση του Παπάγου να κατέλθει στον πολιτικό στίβο και να συμμετάσχει στις εκλογές του 1951 με τον Ελληνικό Συναγερμό, στην παράταξη της Δεξιάς κυριαρχούσε το Λαϊκό Κόμμα του Κωνσταντίνου Τσαλδάρη. Στα μέσα όμως Οκτωβρίου του 1950 ξέσπασε μεγάλο πολιτικό - οικονομικό σκάνδαλο μετά τις αποκαλύψεις που δημοσιεύτηκαν στις εφημερίδες *Το Βήμα* και *Τα Νέα* του Δημήτρη Λαμπράκη που αφορούσε καταχρήσεις στον ΟΛΠ, στο οποίο φέρονταν αναμειγμένοι στενοί συνεργάτες του Τσαλδάρη, μεταξύ αυτών και ο γιος του. Το σκάνδαλο του ΟΛΠ σε συνδυασμό και με το σκάνδαλο των καυσίμων που αποκαλύφθηκε τον Ιανουάριο του 1951 και κατέληξε τον Φεβρουάριο στην καταδίκη του πρώην υπουργού Μεταφορών και κορυφαίου στελέχους του Λαϊκού Κόμματος, Χατζηπάνου προκάλεσε σοβαρούς τριγμούς στο εσωτερικό του. Συγκεκριμένα ο πρώην υπουργός Μεταφορών Παναγιώτης Χατζηπάνος κατηγορούνταν ότι έδωσε χαριστικά το προνόμιο της μεταφοράς υγρών καυσίμων, ματαιώνοντας τον σχετικό μειοδοτικό διαγωνισμό, σε εταιρεία που συστήθηκε γι' αυτό τον σκοπό και στην οποία μετείχε η Όλγα Κυριαζοπούλου, φίλη της συζύγου του αρχηγού του Λαϊκού

²⁶ Βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία*, ο.π., σελ. 132 - 133

²⁷ Ο.π., σελ. 139

Κόμματος²⁸. Τον Νοέμβριο του 1950 πολλά στελέχη του Κόμματος αποχώρησαν εξαιτίας όλων αυτών των σκανδάλων, που συνεχώς αναπαρήγαγαν οι εφημερίδες *Το Βήμα* και *Τα Νέα* που στήριζαν την κίνηση Παπάγου²⁹. Στις 16 Νοεμβρίου το Λαϊκό Κόμμα ουσιαστικά διασπάστηκε καθώς οι 27 αποχωρήσαντες βουλευτές (Στέφανος Στεφανόπουλος, Κωνσταντίνος Καραμανλής, Γεώργιος Ράλλης και άλλοι) σχημάτισαν ανεξάρτητη κοινοβουλευτική ομάδα και μαζί με το Εθνικό Ενωτικό Κόμμα του Παναγιώτη Κανελλόπουλου συγκρότησαν τον Ιανουάριο του 1951 το Λαϊκό Ενωτικό Κόμμα, με συναρχηγούς τους Στεφανόπουλο και Κανελλόπουλο. Έτσι το Λαϊκό Κόμμα αν και συμμετείχε στις εκλογές του Σεπτεμβρίου, περιορίστηκε αρκετά και δεν κατόρθωσε να συγκεντρώσει αξιόλογο ποσοστό (μόλις 6,66% των ψήφων).

²⁸ *Το Βήμα*, 5 Ιανουαρίου 1950

²⁹ Ο.π., 23 Οκτωβρίου 1950

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΚΑΙ Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΗΣ ΜΕΤΕΜΦΥΛΙΑΚΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ ΣΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ

1950 - 1951

Στις εκλογές της 5^{ης} Μαρτίου του 1950, ο χώρος της εαμογενούς Αριστεράς εκπροσωπήθηκε από τη Δημοκρατική Παράταξη που είχε ιδρυθεί ένα μήνα πριν από τις εκλογές, στις 2 Φεβρουαρίου του 1950, από τρία μικρά αριστερά κόμματα: το Σοσιαλιστικό Κόμμα – Ένωση Λαϊκής Δημοκρατίας (ΣΚ-ΕΛΔ) με πρόεδρο τον πανεπιστημιακό καθηγητή του Συνταγματικού Δικαίου, πρώην πρόεδρο της Πολιτικής Επιτροπής Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ) που είχε συσταθεί στις 10 Μαρτίου 1944 και ηγετικό στέλεχος του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου (ΕΑΜ) Αλέξανδρο Σβόλο και γραμματέα τον σοσιαλιστή Ηλία Τσιριμώκο, το Κόμμα των Αριστερών Φιλελευθέρων (ΚΑΦ) του Σταμάτη Χατζήμπεη και του στρατηγού Νεόκοσμου Γρηγοριάδη και την Ένωση Δημοκρατικών Αριστερών (ΕνΔΑ) του τέως υπουργού Εξωτερικών Ιωάννη Σοφιανόπουλου. Και τα τρία αυτά κόμματα είχαν συνεργαστεί με το ΕΑΜ στις εκλογές και το δημοψήφισμα του 1946 και γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο είχαν αποκλειστεί από την ΕΠΕΚ του Πλαστήρα. Πάντως τα κόμματα αυτά το 1946-1947 διαφοροποίησαν την στάση τους από τις δυνάμεις που συγκρότησαν τον Πολιτικό Συνασπισμό των Κομμάτων του ΕΑΜ (ΚΚΕ, ΑΚΕ, ΣΚΕ, ΔΡΚ και Δημοκρατική Ένωση)¹.

Η συγκρότηση της Δημοκρατικής Παράταξης αποτέλεσε την πρώτη προσπάθεια για να πραγματοποιηθεί η επανένταξη της Αριστεράς στην πολιτική ζωή και να συνενωθούν όλες οι δημοκρατικές αριστερές δυνάμεις «που δεν βαρύνονταν με το παρελθόν»² όπως έλεγε χαρακτηριστικά ο Ιωάννης Σοφιανόπουλος. Στην κοινή τους δήλωση, με την οποία ανάγγειλαν την σύμπραξη τους, τα τρία κόμματα της Αριστεράς τόνιζαν ότι θα εξακολουθήσουν τις προσπάθειες τους «δια μian ευρύτατη δημοκρατική συνεργασία, ότι πολιτεύονται εντός των πλαισίων του πολιτεύματος και ότι διατηρούν την αυτοτέλεια τους»³.

¹ Βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία*, ο.π., σελ. 106 - 107

² Βλ. Σπύρος Λιναρδάτος, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα*, ο.π., σελ. 83 - 84

³ Ο.π., σελ. 85

Η Δημοκρατική Παράταξη εκπροσωπούσε ακριβώς εκείνες τις πολιτικές δυνάμεις που είχαν συνεργαστεί στενά με το ΕΑΜ στις εκλογές του 1946 ακολουθώντας την απόφαση της ηγεσίας του Κομμουνιστικού Κόμματος για αποχή από τις εκλογές. Σημαντικό ρόλο στην συγκρότηση της Δημοκρατικής Παράταξης διαδραμάτισε επίσης ο παράνομος μηχανισμός του ΚΚΕ με επικεφαλής το μέλος του Πολιτικού Γραφείου της Κεντρικής Επιτροπής Νίκο Πλουμπίδη ο οποίος από το Δεκέμβριο του 1949, κατόπιν εντολής της εξόριστης ηγεσίας του ΚΚΕ, είχε αρχίσει επαφές για τη διαμόρφωση ενός «δημοκρατικού μετώπου», δηλαδή μιας εκλογικής συμμαχίας με άλλα αριστερά κόμματα και ομάδες. Ωστόσο μέσα στο νέο αυτό σχήμα της Αριστεράς κυριάρχησαν οι τριβές μεταξύ στελεχών της Δημοκρατικής Παράταξης (κυρίως των Σβώλου, Τσιριμώκου, Στρατή και Πελέκη) και της ηγεσίας Ζαχαριάδη καθώς στα ψηφοδέλτια αποκλείστηκε οποιαδήποτε υποψηφιότητα εξόριστου ή φυλακισμένου ενώ δεν υπήρξαν και υποψήφιοι που ήταν άμεσα συνδεδεμένοι με το ΚΚΕ εκτός ίσως από τον Διονύση Χριστάκο⁴. Συγκεκριμένα η ηγεσία του ΚΚΕ επέμενε στην υποψηφιότητα του φυλακισμένου Μιχάλη Κύρκου, του πολιτικού εξόριστου Κώστα Γαβριηλίδη και των στελεχών του Νίκου Πλουμπίδη, Στάθη Δρομάζου και Δημήτρη Μαριόλη. Όμως οι εκπρόσωποι του ΣΚ-ΕΛΔ διαφωνούσαν με οποιαδήποτε υποβολή υποψηφιότητας εξόριστου ή φυλακισμένου επειδή πίστευαν ότι με αυτό το τρόπο θα διακυβεύονταν οι όποιες προσπάθειες για τη νομιμοποίηση της Αριστεράς⁵.

Το ΚΚΕ επιθυμούσε τη δημιουργία ενός πανδημοκρατικού μετώπου στο οποίο όμως θα είχε την πραγματική ηγεσία και τον καθοδηγητικό ρόλο. Η ηγεσία του ΚΚΕ πίστευε «ότι το δικό της καθήκον ήταν να επιταχύνει την συσπείρωση όλων των δημοκρατικών δυνάμεων σε ένα μέτωπο, σε ένα συνασπισμό με καθαρό πρόγραμμα» (ψωμί, ειρήνη, δημοκρατία, ανεξαρτησία, λευτεριά)⁶. Επιπλέον κατεχόταν από την αγωνία μήπως χάσει τον έλεγχο της Αριστεράς⁷. Γι' αυτό με τις εκπομπές του ραδιοσταθμού της και με προκηρύξεις, η ηγεσία του ΚΚΕ εξαπέλυε επιθέσεις εναντίον των αριστερών ηγετών της Δημοκρατικής Παράταξης που τους θεωρούσε επικίνδυνους, δηλαδή ικανούς να παρασύρουν τον κόσμο της Αριστεράς έξω από τον έλεγχο του ΚΚΕ. Τους κατηγορούσε ότι «κερδοσκοπούν πάνω στα αιτήματα του

⁴ Βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία*, ο.π., σελ. 107

⁵ Βλ. Μιχάλης Κύρκος, *Πίσω από τα κάγκελα*, ο.π., σελ. 206-208

⁶ Βλ. Απόφαση Πολιτικού γραφείου της Κ. Ε. του ΚΚΕ, 26 Απριλίου 1950, «Για τη σημερινή κατάσταση στην Ελλάδα» στο ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα*, ο.π., σελ. 21

⁷ Βλ. Σπύρος Λιναρδάτος, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα*, ο.π., σελ. 81 - 83

ελληνικού λαού με την ελπίδα να κληρονομήσουν τους ψηφοφόρους του ΚΚΕ»⁸.

Πάντως το ίδιο το ΚΚΕ, αν και δεν μπορούσε να συμμετέχει στις εκλογές λόγω του νόμου 509, αναγκάστηκε να συμπορευτεί και να υποστηρίξει το σχήμα αυτό όχι όμως χωρίς ταλαντεύσεις, αφού διαφωνούσε με την συμμετοχή του ΣΚ-ΕΛΔ. Μάλιστα χαρακτήριζε τους ηγέτες του συγκεκριμένου κόμματος «αποστάτες» και «προδότες» καθώς στόχος τους πριν από την συγκρότηση της Δημοκρατικής Παράταξης ήταν η συνεργασία με τον Πλαστήρα για τη δημιουργία ενός «δημοκρατικού μετώπου» που θα περιλάμβανε όλες τις αριστερές, προοδευτικές και δημοκρατικές δυνάμεις της χώρας, διαχωρισμένου, όμως με σαφήνεια από το ΚΚΕ⁹. Έτσι το Κομμουνιστικό Κόμμα ουσιαστικά δεν πήρε μέρος στην εκλογική αναμέτρηση και περιορίστηκε απλώς να ενισχύσει ορισμένους πολιτευτές, κυρίως τους υποψηφίους της ΕνΔΑ και του Κόμματος των Αριστερών Φιλελευθέρων, Ιωάννη Σοφιανόπουλο, Σταμάτη Χατζήμπεη, Νεόκοσμο Γρηγοριάδη αλλά και τον ανεξάρτητο πολιτευτή Διονύση Χριστάκο, «τον μόνο πιστό φίλο του ΚΚΕ» που συμμετείχε σε αυτό το πολιτικό σχήμα κατά τον Νίκο Πλουμπίδη¹⁰. Υποχρεώθηκε να συστήσει στους οπαδούς του να ψηφίσουν τη Δημοκρατική Παράταξη αλλά ταυτόχρονα ενέτεινε την προπαγανδιστική επίθεση κατά των ηγετών της Δημοκρατικής Παράταξης με σκοπό να της αφαιρέσει όσο το δυνατό περισσότερους σταυρούς προτίμησης κομμουνιστών και άλλων αριστερών. Κάλεσε τους αριστερούς να ψηφίσουν εκείνους τους υποψηφίους, που τους θεωρούσε συνεπείς δημοκράτες και παράλληλα ζητούσε από τα μέλη του να μην ψηφίσουν κανονικά κανένα κόμμα αλλά να ρίξουν ψηφοδέλτια λευκά στα οποία να έχουν γράψει επάνω διάφορα ονόματα κρατουμένων αγωνιστών, μελών του Πολιτικού Γραφείου του Κόμματος. Έτσι ως υποψήφιο στην Αθήνα το ΚΚΕ υποδείκνυε τον Μανώλη Γλέζο, στην Κρήτη τον Μανώλη Σιγανό, στη Θεσσαλία τον πρώην στρατιωτικό αρχηγό του ΕΛΑΣ Στέφανο Σαράφη και στον Πειραιά τον Αντώνη Αμπατιέλο¹¹. Τέτοια περίπου 3.500 άκυρα ψηφοδέλτια βρέθηκαν στις κάλπες της Α΄ και Β΄ περιφέρειας της Αθήνας.

Παρά τις διαφωνίες και τις εσωκομματικές διαμάχες, η Δημοκρατική Παράταξη συγκέντρωσε το 9,70% των ψήφων και πήρε 18 έδρες στη βουλή, ποσοστό σημαντικό που αποδείκνυε ότι διέθετε μια συμπαγή εκλογική βάση. Παρά το όργιο τρομοκρατίας που ασκήθηκε εις βάρος των υποψηφίων της και των οπαδών της στην

⁸ Ο.π., σελ. 83

⁹ Ο.π., σελ. 78 - 81

¹⁰ Βλ. Δημοσθένης Παπαχρήστου, *Ντοκοιμένα*, ο.π. σελ. 81 και 108 - 109

¹¹ Βλ. Λευτέρης Μαυροειδής, *Αγωνιστές*, ο.π. σελ. 21

επαρχία (π.χ. Λαμία, Ηράκλειο) κατόρθωσε να κατέλθει στις εκλογές αυτόνομα στις 26 από τις 39 συνολικά περιφέρειες της χώρας και να συγκεντρώσει υψηλά ποσοστά. Η Δημοκρατική Παράταξη συγκέντρωσε τα μεγαλύτερα ποσοστά της σε ορισμένα νησιά όπου η δύναμη της Αριστεράς είχε ήδη διαπιστωθεί από την αποχή του 1946 και όπου ο εμφύλιος πόλεμος δεν πήρε την άμεση μορφή των εκτεταμένων πολεμικών συγκρούσεων στο έδαφος τους (Κέρκυρα, Λευκάδα, Θάσος, Λήμνος, Λέσβος, Ικαρία)¹². Αντίθετα στην Ηπειρωτική Ελλάδα η Δημοκρατική Παράταξη μόνο σε ελάχιστες περιοχές μπόρεσε να συγκεντρώσει σχετικά αξιόλογη δύναμη, κυρίως εκεί όπου ορισμένοι υποψήφιοι της, προερχόμενοι κατά κανόνα από τη βενιζελική παράταξη, διέθεταν δική τους προσωπική ή οικογενειακή επιρροή. Είναι χαρακτηριστικό ότι στις ίδιες αυτές περιοχές η ΕΔΑ, στις επόμενες εκλογές του 1951, δεν μπόρεσε να ξαναβρεί την επιρροή της Δημοκρατικής Παράταξης. Τέτοιες περιπτώσεις ήταν του Ηλία Τσιριμώκου στη Φθιώτιδα, του Δημητρίου Κρόκου στην Πρέβεζα και του Νικόλαου Ασκούτση στο Ρέθυμνο¹³. Η επιτυχία της Δημοκρατικής Παράταξης εντοπίζεται ωστόσο στα αστικά κέντρα και ιδιαίτερα στις τρεις μεγάλες εκλογικές περιφέρειες της Αθήνας, του Πειραιά και της Θεσσαλονίκης, όπου αναδείχτηκε πρώτο κόμμα, συγκεντρώνοντας ποσοστά από 20% έως 25%. Συγκεκριμένα απέσπασε 6 έδρες στην Αθήνα, 3 στον Πειραιά και 4 στη Θεσσαλονίκη¹⁴. Επίσης η Δημοκρατική Παράταξη κατέλαβε την πρώτη ή τη δεύτερη θέση σ' όλα σχεδόν τα μεσαία αστικά κέντρα όπου παρουσίασε υποψηφίους, συσπειρώνοντας, στις περισσότερες από τις περιπτώσεις αυτές, το σύνολο ή τουλάχιστον το μεγαλύτερο μέρος από την πολιτική αποχή του 1946. Έτσι κέρδισε επιπλέον 5 έδρες στην επαρχία (2 στη Λέσβο και από 1 σε Σέρρες, Δράμα, Καβάλα)¹⁵. Στις υπόλοιπες περιφέρειες που δεν κατέβασε συνδυασμούς καθώς απειλούνταν η ακεραιότητα των υποψηφίων της, υποστήριξε τους υποψηφίους της ΕΠΕΚ.

Επιπλέον η επιτυχία της Δημοκρατικής Παράταξης είχε ιδιαίτερη και έντονα συμβολική σημασία στο στρατόπεδο της Μακρονήσου όπου συγκροτήθηκαν 13 ειδικά εκλογικά τμήματα στα οποία ψήφισαν 10.036 εκλογείς. Οι εκλογές που πραγματοποιήθηκαν στο στρατόπεδο της Μακρονήσου υπήρξαν εντελώς ιδιότυπες αφού στόχος ήταν να φανεί πως επικρατούσε εκεί ελευθερία έκφρασης. Επιπλέον το

¹² Βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία*, ο.π., σελ. 121

¹³ Ο.π., σελ. 121

¹⁴ Ο.π., σελ. 121 - 122

¹⁵ Ο.π., σελ. 121 - 122

θεσμικό πλαίσιο με βάση το οποίο πραγματοποιήθηκαν αυτές οι εκλογές είναι εξαιρετικά προβληματικό καθώς στα 13 εκλογικά τμήματα που συγκροτήθηκαν, ψήφισαν και οι κληρωτοί και οι πολίτες. Και όσον αφορά τους κληρωτούς, η συμμετοχή τους στην ψηφοφορία ρυθμιζόταν από τον νόμο 1398/1950, ο οποίος προέβλεπε ειδικές διευκολύνσεις για τους αξιωματικούς, τους υπαξιωματικούς και τους οπλίτες, ακόμα και αν δεν ήταν εγγεγραμμένοι στους εκλογικούς καταλόγους. Όμως για τους πολίτες δεν υπήρχε καμία αντίστοιχη ρύθμιση και δεν προβλεπόταν πουθενά ότι πολιτικοί εξόριστοι, πολίτες που δεν ανήκουν στις τάξεις του στρατού, μπορούσαν να ψηφίσουν και μάλιστα σε ειδικά οργανωμένα εκλογικά τμήματα. Άρα οι εκλογές που διενεργήθηκαν στη Μακρόνησο, τουλάχιστον όσον αφορά τους πολίτες πολιτικούς εξόριστους, ήταν απολύτως παράτυπες, αφού αυτοί ψήφισαν ως εάν ήταν φαντάροι και με βάση τις ρυθμίσεις που προβλέπονταν για τους στρατιωτικούς. Πάντως στη Μακρόνησο πρώτο κόμμα αναδείχτηκε η Δημοκρατική Παράταξη καθώς στα τμήματα των πολιτών τα αποτελέσματα ήταν συντριπτικά υπέρ της (συγκέντρωσε 65,6%) ενώ και στα τμήματα των κληρωτών το 50% των αναμορφωμένων ψήφισε τη Δημοκρατική Παράταξη αποδεικνύοντας πως ο εγκλεισμός και τα βασανιστήρια δεν είχαν κατορθώσει να μεταβάλλουν το φρόνημα των κρατουμένων. Το γεγονός αυτό προκάλεσε εντύπωση καθώς ανατρεπόταν η επίσημη άποψη ότι η Μακρόνησος «δεν ήταν τόπος εξορίας αλλά εθνικόν σχολείον το οποίο στηρίζεται εις τον ορθόν λόγον και περιποιεί τιμή εις την χώραν μας», χαρακτηρισμοί που αποδόθηκαν εκείνη την εποχή στη Μακρόνησο. Αποδείχθηκε με τον πλέον κατηγορηματικό τρόπο πως το πρόγραμμα της αναμόρφωσης δεν προχωρούσε και αμφισβητούνταν έντονα. Συνολικά η Δημοκρατική Παράταξη συγκέντρωσε από όλα τα τμήματα της Μακρονήσου το 35,3% των ψήφων¹⁶.

Όμως η πολεμική της εξόριστης ηγεσίας του ΚΚΕ απέναντι στη Δημοκρατική Παράταξη συνεχίστηκε και μετά το τέλος των εκλογών της 5^{ης} Μαρτίου αφού εκφραζόταν η εκτίμηση πως η Δημοκρατική Παράταξη δεν είχε κατορθώσει να εκπληρώσει τους πόθους του ελληνικού λαού και κατά συνέπεια είχε αποτύχει πλήρως στην αποστολή της. Συγκεκριμένα η ηγεσία του ΚΚΕ έστρεψε τα πυρά της εναντίον των ηγετών του ΣΚ-ΕΛΔ διακηρύσσοντας ότι «ακολούθησαν απέναντι στο ΚΚΕ πολιτική απατεωνίας, με την ελπίδα ότι έτσι θα γίνονταν ένα μεγάλο κοινοβουλευτικό κόμμα, με τις ψήφους του ΚΚΕ, ότι έτσι σε συνέχεια θα άνοιγαν και

¹⁶ Βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, «Εκλογές στη Μακρόνησο» στο *Ιστορικό τοπίο και ιστορική μνήμη. Το παράδειγμα της Μακρονήσου*, Αθήνα 2000, σελ. 329 - 336

για το ΣΚ-ΕΛΔ οι πόρτες των υπουργείων»¹⁷. Μάλιστα η ηγεσία του ΚΚΕ υποστήριξε ότι οι περισσότεροι βουλευτές της Δημοκρατικής Παράταξης στη βουλή δεν εκπλήρωσαν τις υποχρεώσεις τους απέναντι στο λαό. Κατά το ΚΚΕ, «η δράση των περισσότερων βουλευτών της Δημοκρατικής Παράταξης χαρακτηριζόταν από αδράνεια, ταλαντεύσεις, συνθηκολόγηση και απαράδεκτους συμβιβασμούς. Από σιωπή κατά τη συζήτηση στη βουλή ζωτικών λαϊκών και εθνικών ζητημάτων, από αντισοβιετικές εκδηλώσεις. Από ουσιαστική απομόνωση τους από τις μάζες και τους αγώνες τους»¹⁸. Και το ΚΚΕ κατέληγε ότι «όλα αυτά είχαν αρνητική επίδραση στην ενιαία και αποφασιστική συσπείρωση των λαϊκοδημοκρατικών δυνάμεων στην πάλη για την πανδημοκρατική ενότητα»¹⁹. Επιπλέον η 7^η Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ που πραγματοποιήθηκε τον Μάιο του 1950 καταδίκασε τις απόψεις του στελέχους της Δημοκρατικής Παράταξης Νεόκοσμου Γρηγοριάδη για την ανάγκη στρατηγικής διαρρύθμισης των ελληνοβουλγαρικών συνόρων, προς όφελος της Ελλάδας και τις εθνικές διεκδικήσεις της χώρας επί της Βόρειας Ηπείρου. Τις χαρακτήρισε «σοβινιστικά αγκάθια που βοηθούσαν την αμερικανοκρατία και το μοναρχοφασισμό στον πόλεμο που προετοιμάζαν κατά της Σοβιετικής Ένωσης και των Λαϊκών Δημοκρατιών, στην πρώτη σειρά κατά της Αλβανίας και της Βουλγαρίας»²⁰.

Παράλληλα το Κομμουνιστικό Κόμμα άρχισε σταδιακά να εγκαταλείπει τη λογική της ένοπλης σύγκρουσης που μέχρι τότε ευνοούσε (στις 17 Μαΐου 1950 κατά τη διάρκεια της 7^{ης} Ολομέλειας της Κεντρικής Επιτροπής αποφασίστηκε να αποσταλεί χαιρετιστήριο προς τα αντάρτικα τμήματα, «τους σταυραετούς του βουνού που εδώ και 8 μήνες μετά το τέλος του Εμφυλίου κάτω από δύσκολους όρους συνέχιζαν να εκπληρώνουν την αποστολή τους μέσα στις καινούριες συνθήκες»²¹) και προσπάθησε να επανέλθει με νόμιμα μέσα στην πολιτική ζωή της χώρας. Κύρια κατεύθυνση του ΚΚΕ στο εσωτερικό πλέον ήταν η ανάπτυξη αγώνων των εργαζομένων και ο έλεγχος των νόμιμων πολιτικών κομμάτων της Αριστεράς και των

¹⁷ Βλ. Γιώργος Λεονταρίτης, *Ανάμεσα στα δυο άκρα*, ο.π., σελ. 110

¹⁸ Βλ. Απόφαση Πολιτικού Γραφείου Κ. Ε. του ΚΚΕ και Πολιτικού Γραφείου Κ.Ε. του ΑΚΕ, 21 Σεπτεμβρίου 1951, «Οι εκλογές της 9^{ης} Σεπτεμβρίου - Συμπεράσματα και διδάγματα» στο ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα*, ο.π., σελ. 181

¹⁹ Ο.π., σελ. 181

²⁰ Ο.π., σελ. 182

²¹ Βλ. «Χαιρετιστήριο της 7^{ης} Ολομέλειας της Κ.Ε. του ΚΚΕ προς τα αντάρτικα τμήματα» στο ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα*, ο.π., σελ. 42

συνδικάτων²². Προχώρησε λοιπόν στη διάλυση των ένοπλων ομάδων που συντηρούσε στο εσωτερικό και από το καλοκαίρι του 1950 με την άφιξη από το εξωτερικό του στελέχους του, Νίκου Μπελογιάννη κινήθηκε δραστήρια για να ανασυγκροτήσει τις παράνομες οργανώσεις του και να κατοχυρώσει την αυτόνομη παρουσία του.

Πρώτο βήμα σε αυτή την κατεύθυνση αποτέλεσε η κυκλοφορία καθημερινής εφημερίδας από τον Αύγουστο του 1950 που έφερε τον τίτλο *Δημοκρατικός* και προσέφερε τη δυνατότητα για πρώτη φορά στο ΚΚΕ έστω και έμμεσα να αποκτήσει ένα δημόσιο όργανο έκφρασης. Διευθυντής της εφημερίδας ήταν ο δικηγόρος και γραμματέας των Δημοκρατικών Συλλόγων Διονύσης Χριστάκος και πολιτικός αρθρογράφος ο πρόεδρος του Δημοκρατικού Ριζοσπαστικού Κόμματος και ηγετικό στέλεχος του Πολιτικού Συνασπισμού των Κομμάτων του ΕΑΜ Μιχάλης Κύρκος²³. Ο Μιχάλης Κύρκος γεννήθηκε στο Σιδηροχώριο Ανατολικής Θράκης το 1893 και πέθανε στην Αθήνα το 1967. Σπούδασε στην σχολή Εμπορικών Επιστημών της Νεσατέλ Ελβετίας και διητέλεσε καθηγητής εμπορικών μαθημάτων και διευθυντής μέσων εμπορικών σχολών (1915 - 1923). Άρχισε να πολιτεύεται από το 1923 (πληρεξούσιος με το Κόμμα Φιλελευθέρων στη Δ' Συντακτική Συνέλευση 1923 - 1925, βουλευτής Θεσσαλονίκης - Κόμμα Ενώσεως Φιλελευθέρων, 1926 - 1928 και Δράμας - Προοδευτικό Κόμμα Γ. Καφαντάρη, 1933 - 1935, πληρεξούσιος Θεσσαλονίκης - Λαϊκό Κόμμα στην Ε' Εθνική Συνέλευση 1935, βουλευτής Αθηνών - ΕΔΑ, 1951 - 1952, Θεσσαλονίκης 1958 - 1961, Αθηνών 1963 - 1964). Διετέλεσε υπουργός Υγιεινής, Προνοίας και Αντιλήψεως στην οικουμενική κυβέρνηση Αλέξανδρου Ζαΐμη (4.12.1926 - 17.8.1927), καθώς και στις κυβερνήσεις Συνασπισμού (17.8.1927 - 8.2.1928) και Αλέξανδρου Ζαΐμη (8.2.1928 - 4.7.1928). Αποσχίστηκε από το Λαϊκό Κόμμα εξαιτίας διαφωνίας του για το πολιτειακό ζήτημα. Εκτοπίστηκε κατά το διάστημα 1938 - 1940 και συνεργάστηκε κατά την κατοχή με το ΕΑΜ. Του ανατέθηκε η διεύθυνση σύνταξης της εφημερίδας *Ελεύθερη Ελλάδα* (επίσημου οργάνου του ΕΑΜ) και με αυτή την κατηγορία στις 28 Οκτωβρίου 1947 συνελήφθη από τις αρχές και οδηγήθηκε στη φυλακή όπου παρέμεινε έγκλειστος μέχρι το 1950. Το 1951 πήρε ενεργό μέρος στην ίδρυση της ΕΔΑ.

Στην εφημερίδα *Δημοκρατικός* εξέφραζαν τις απόψεις τους στελέχη του ΚΚΕ

²² Βλ. Απόφαση πάνω στο δεύτερο θέμα, 17 Μαΐου 1950, «Η κατάσταση στην Ελλάδα και τα καθήκοντα του κόμματος» στο *ΚΚΕ, Επίσημα Κείμενα*, ο.π., σελ. 37

²³ Βλ. Λευτέρης Μαυροειδής, *Οι δυο όψεις της ιστορίας*, ο.π., σελ. 426 - 428

(μεταξύ αυτών και ο Νίκος Πλουμπίδης) και προβάλλονταν οι διακηρύξεις του Παγκόσμιου Συμβουλίου της Ειρήνης καθώς και αιτήματα για εσωτερική ειρήνευση, αμνηστία και διεθνή συνεννόηση²⁴. Μέσω της συγκεκριμένης εφημερίδας ασκούνταν σκληρή κριτική στη Δημοκρατική Παράταξη από στελέχη της ηγεσίας του ΚΚΕ και από μέλη του παράνομου μηχανισμού του Κόμματος που είχαν σταλεί στην Ελλάδα για να το ανασυγκροτήσουν πολιτικά. Συγκεκριμένα οι βουλευτές της Δημοκρατικής Παράταξης κατηγορούνταν ότι ακολουθούσαν πολύ μετριοπαθή και ομορτυνιστική πολιτική και ότι έτσι αδυνατούσαν να ανταποκριθούν στις προσδοκίες του κόσμου της Αριστεράς²⁵. Παράλληλα τονίζονταν η ανάγκη να υπάρξει ένας νέος πολιτικός φορέας της Αριστεράς που θα κάλυπτε τις πραγματικές ανάγκες του λαού. Σε αυτό το καινούριο σχήμα το ΚΚΕ θα είχε πρωταγωνιστικό ρόλο, αφού σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της ηγεσίας του, το ΚΚΕ αποτελούσε τον γνήσιο εκφραστή των μαζών. Επιπλέον, στελέχη του παράνομου μηχανισμού του Κόμματος, κυρίως ο Νίκος Πλουμπίδης αρθρογραφούσαν πολύ συχνά μεταφέροντας ουσιαστικά τις εντολές και τη γραμμή της ηγεσίας Ζαχαριάδη. Στον *Δημοκρατικό* δημοσιεύονταν άρθρα, επιστολές και γράμματα του Πλουμπίδη που ωστόσο δεν έφεραν την υπογραφή του συγκεκριμένου στελέχους αλλά του διευθυντή της εφημερίδας Διονύση Χριστάκου. Αυτό συνέβαινε για να μην δοθεί η αφορμή στην κυβέρνηση και τη δικαιοσύνη να απαγορεύσει τη κυκλοφορία της εφημερίδας κατηγορώντας τα στελέχη της ότι είχαν παράνομες διασυνδέσεις με το εκτός νόμου ΚΚΕ²⁶. Την πρωτοβουλία για την έκδοση του *Δημοκρατικού* την είχε το παράνομο κλιμάκιο του Κόμματος, επικεφαλής του οποίου ήταν ο Νίκος Πλουμπίδης και ο Νίκος Μπελογιάννης.

Το πρώτο χτύπημα εναντίον της εφημερίδας δόθηκε στις 19 Δεκεμβρίου 1950 με την σύλληψη του δημοσιογράφου Στάθη Δρομάζου στο σπίτι του. Ακολούθησε η σύλληψη του Νίκου Μπελογιάννη την επόμενη μέρα, 20 Δεκεμβρίου, σε ένα από τα μυστικά καταφύγια της παράνομης οργάνωσης όπου η ασφάλεια είχε στήσει ενέδρα. Τέλος στις 23 του ίδιου μήνα συνελήφθη η Έλλη Παπά, στέλεχος της κομματικής οργάνωσης της Αθήνας, αφού πρόλαβε να στείλει επιστολή στην εφημερίδα *Δημοκρατικός* με την υπογραφή Ελένη Μπελογιάννη, με την οποία εκφράζονταν οι ανησυχίες της οικογένειας για την εξαφάνιση του στελέχους του ΚΚΕ. Με τον τρόπο αυτό η κοινή γνώμη πληροφορήθηκε ότι ο εκπρόσωπος του παράνομου κλιμακίου

²⁴ Βλ. Σπύρος Λιναρδάτος, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα*, ο.π., σελ. 182

²⁵ *Δημοκρατικός*, 25 Αυγούστου 1950

²⁶ Βλ. Σπύρος Λιναρδάτος, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα*, ο.π., σελ. 182

του ΚΚΕ που είχε φτάσει από το εξωτερικό στην Αθήνα, βρισκόταν στα χέρια της ασφάλειας. Το ίδιο το ΚΚΕ με ανακοίνωση που εξέδωσε το Πολιτικό Γραφείο της Κεντρικής Επιτροπής στις 30 Δεκεμβρίου 1950 απαιτούσε «την απελευθέρωση του συντρόφου Νίκου Μπελογιάννη και των άλλων αγωνιστών του λαού»²⁷. Παράλληλα δήλωνε ότι «χαιρέτιζε τα μέλη και στελέχη του Κόμματος που βασανίζονταν στις ασφάλειες, τους φυλακισμένους και εξόριστους και όλους τους ήρωες αγωνιστές, που επικεφαλής στους λαϊκούς αγώνες, πάλευαν για το ψωμί και την ειρήνη»²⁸. Η κυκλοφορία της εφημερίδας απαγορεύτηκε οριστικά στις 4 Ιανουαρίου 1951. Με βασιλικό διάταγμα επανήλθαν σε ισχύ τα άρθρα του Γ' Ψηφίσματος του 1946 και τα ΛΑ' και ΛΒ' ψηφίσματα του 1947, που αφορούσαν τον Τύπο. Τα επαναφερόμενα άρθρα προέβλεπαν οριστική παύση εφημερίδων και περιοδικών που υπηρετούσαν την ανταρσία, τιμωρία των παραβατών από τα έκτακτα στρατοδικεία, με ποινές από ειρκτή ως και θάνατο και απαγόρευση έκδοσης οποιουδήποτε εντύπου χωρίς την άδεια του υπουργού Τύπου. Μάλιστα στο βούλευμα του Συμβουλίου Εφετών αναφερόταν ότι από δημοσιεύματα του *Δημοκρατικού* προέκυπτε «κατά τρόπον ανεπίδεκτον αμφισβητήσεως η άμεσος επαφή και συνεργασία της εφημερίδος ταύτης μετά της ηγεσίας του ΚΚΕ»²⁹.

Στις αρχές του 1951 το ΚΚΕ, με πρωτοβουλία του Πλουμπίδη, συγκρότησε αυτόνομη πολιτική κίνηση με στόχο να επανέλθει έμμεσα στην νόμιμη πολιτική ζωή. Ο Δημοκρατικός Συναγερμός, όπως ονομάστηκε αυτή η πρωτοβουλία, ελεγχόταν άμεσα από τον παράνομο μηχανισμό του Κόμματος, αποτελούνταν από μέλη του ΚΚΕ ή προσωπικότητες που συνεργάζονταν με αυτό και έκανε την εμφάνιση του στις δημοτικές εκλογές της 15^{ης} Απριλίου 1951 που ήταν οι πρώτες που πραγματοποιήθηκαν μετά τον εμφύλιο πόλεμο (οι τελευταίες δημοτικές εκλογές είχαν διεξαχθεί το 1936). Η κίνηση αυτή φανέρωνε τις προθέσεις της ηγεσίας του Κομμουνιστικού Κόμματος να κατέλθει αυτόνομα στις εκλογές και να προχωρήσει σε εκλογική καταγραφή της δύναμης του³⁰. Στόχος αυτής της προσπάθειας ήταν «να εκλεγούν τίμιοι δήμαρχοι και κοινοτάρχες και λαϊκοί αγωνιστές»³¹. Αν και επρόκειτο

²⁷ Βλ. Ανακοίνωση του Πολιτικού Γραφείου της Κ.Ε. του ΚΚΕ, 30 Δεκεμβρίου 1950, «Για την απελευθέρωση του Ν. Μπελογιάννη και των άλλων αγωνιστών του λαού» στο ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα*, ο.π., σελ. 122 - 123

²⁸ Ο.π., σελ. 122 - 123

²⁹ Βλ. Τάσος Βουρνάς, *Ιστορία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας*, ο.π., σελ. 515 - 517

³⁰ Βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία*, ο.π., σελ. 130

³¹ Βλ. Ανακοίνωση του Πολιτικού Γραφείου της Κ.Ε. του ΚΚΕ και του Πολιτικού Γραφείου της Κ.Ε. του ΑΚΕ, 7 Μαρτίου 1951, «Για τις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές» στο ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα*, ο.π., σελ. 130 - 135

για δημοτικές εκλογές, το ΚΚΕ από την πρώτη στιγμή προσέδωσε σε αυτές πολιτικό χαρακτήρα καθώς τόνιζε την ανάγκη «για παραπέρα προώθηση των αγώνων του λαού, για ψωμί και δουλειά, ελευθερίες και ειρήνη, για την απελευθέρωση της χώρας και την τελική νίκη». Τέλος απέρριπτε οποιαδήποτε σύμπραξη με τους «προδότες και λιποτάκτες ηγέτες της ΕΠΕΚ και του ΣΚ-ΕΛΔ» υπό την μορφή ενός εκλογικού συνασπισμού και προωθούσε την ιδέα να δημιουργηθεί «ένα μέτωπο πάλης εναντίον τους»³². Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι ο Δημοκρατικός Συναγερμός δεν πήρε μέρος ποτέ αυτόνομα σε βουλευτικές εκλογές. Συμμετείχε όμως στην ίδρυση της ΕΔΑ μαζί με άλλες μικρές αριστερές πολιτικές δυνάμεις.

Στον Δημοκρατικό Συναγερμό μετείχαν μεταξύ άλλων οι δυο ανεξάρτητοι βουλευτές της Δημοκρατικής Παράταξης (ο Διονύσης Χριστάκος και ο Ανδρέας Μπικάκης) επισημοποιώντας έτσι τη διάσπαση του μετωπικού σχήματος της Δημοκρατικής Παράταξης, ο υφηγητής παιδίατρος Γιώργης Σπηλιόπουλος, οι δικηγόροι Μιχαήλ Βουρνάς και Γιώργος Δαμασκηνός, στελέχη της παράνομης Κομμουνιστικής Αριστεράς, ο Κώστας Μπασιάκος, ο συνδικαλιστής της ΓΣΕΕ Δημήτρης Μαριόλης, ο ηθοποιός Σπύρος Πατρίκιος, οι λογοτέχνες Γιάννης Αγγέλου και Κώστας Κοτζιάς, ο δημοσιογράφος και θεατρικός συγγραφέας Ασημάκης Γιαλαμάς, ο μουσικός Βασίλης Αρκαδινός, ο Ρίζος Μπόκοτας, ο συνδικαλιστής Στ. Μαστρογιαννάκος, ο Β. Παπαδημητρίου, ο Κ. Στεργίου και από την Θεσσαλονίκη ο Μελανιφίδης. Με την ομάδα αυτή συνεργάζονταν και οι βουλευτές του Κόμματος των Αριστερών Φιλελευθέρων Σταμάτης και Φίλιππος Χατζήμπεης καθώς και ο Μιχάλης Κύρκος³³. Στις 5 Ιουλίου 1951 προσχώρησαν σε αυτόν το σχηματισμό και άλλοι 3 εκλεγμένοι βουλευτές της Δημοκρατικής Παράταξης (Λεωνίδα Καραμαούνας, Ρούσος Κούνδουρος και Χ. Θυμογιάννης) και συγκροτήθηκε η πρώτη Διοικούσα Επιτροπή του Δημοκρατικού Συναγερμού αποτελούμενη από τους βουλευτές Διονύση Χριστάκο και Σταμάτη Χατζήμπεη, τον συνδικαλιστή Δημήτρη Μαριόλη, το γιατρό Γιώργο Σπηλιόπουλο και τον λογοτέχνη Κοσμά Πολίτη. Σκοπός της νέας αυτής κίνησης ήταν «η συνένωσις όλων των προοδευτικών δημοκρατικών δυνάμεων της χώρας, δι' ένα κοινόν και υπό ενιαίαν διεύθυνσιν πολιτικόν αγώνα εντός και εκτός της Βουλής δια την υπεράσπισιν της ανεξαρτησίας και ακεραιότητος

³² Ο.π., σελ. 130 - 135

³³ Βλ. Σπύρος Λιναρδάτος, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα*, ο.π., σελ. 521 - 522

της χώρας, την γενικήν πολιτικήν αμνηστίαν, την αποκατάστασιν των δημοκρατικών ελευθεριών, την ευημερίαν και την επιβίωσιν του ελληνικού λαού»³⁴.

Ένα μήνα περίπου πριν από τις δημοτικές εκλογές του Απρίλη, άρχισαν διαπραγματεύσεις ανάμεσα στους διάφορους παράγοντες της Αριστεράς για την ανάδειξη κοινού υποψηφίου δημάρχου στην Αθήνα. Οι συσκέψεις που κράτησαν δεκαπέντε περίπου μέρες έγιναν με πρωτοβουλία του Ιωάννη Σοφιανόπουλου. Στις διαπραγματεύσεις πήραν μέρος και εκπρόσωποι του ΣΚ-ΕΛΔ. Οι εκπρόσωποι όλων των κομμάτων και ομάδων της Αριστεράς δέχτηκαν ως κοινό υποψήφιο τον Δημήτριο Γονατά που πρότεινε ο Σοφιανόπουλος. Όμως οι διαπραγματεύσεις σκόνταψαν στο πρόγραμμα και στις θέσεις δημοτικών συμβούλων που θα έπαιρνε κάθε κόμμα και ομάδα της Αριστεράς. Ο Δημοκρατικός Συναγερμός πίεζε για να πάρει πολλές θέσεις στο συνδυασμό και είχε εξασφαλίσει και την υποστήριξη του Μιχάλη Κύρκου. Οι Σοφιανόπουλος, Σβώλος και Τσιριμώκος στηριζόμενοι στην κοινοβουλευτική δύναμη που είχαν εξασφαλίσει μέσω της Δημοκρατικής Παράταξης αλλά και στο κύρος τους, καθώς είχαν πάρει τους περισσότερους σταυρούς στις εκλογές του 1950, επέμεναν να έχουν αυτοί τον κύριο λόγο στο ψηφοδέλτιο. Τα γεγονότα όμως γρήγορα θα δικαίωναν τους εκπροσώπους του Δημοκρατικού Συναγερμού, γιατί θα αποδείκνυαν ότι οι περισσότεροι ψήφοι της Δημοκρατικής Παράταξης προέρχονταν από ψηφοφόρους που ακολουθούσαν τη γραμμή της ηγεσίας του ΚΚΕ. Σημειώθηκαν διαφωνίες για την προγραμματική διακήρυξη, οι εκπρόσωποι του Δημοκρατικού Συναγερμού ήταν αποφασισμένοι να επιβάλλουν με κάθε τρόπο τη δική τους διακήρυξη ή αλλιώς να σπάσουν τις διαπραγματεύσεις και να προχωρήσουν σε υποβολή δικών τους υποψηφιοτήτων. Έκαναν κρούση στον Ανδρέα Ζάκκα, αλλά αυτός αρνήθηκε να είναι υποψήφιος και έτσι κατέληξαν στην υποψηφιότητα του υφηγητή Γιώργη Σπηλιόπουλου. Ο ίδιος δέχθηκε την υποψηφιότητα του και όλα φανέρωναν πως η Αριστερά θα κατέβαινε διασπασμένη στις εκλογές στο δήμο της Αθήνας³⁵.

Έτσι ο Δημοκρατικός Συναγερμός θα υποστηρίξει για δήμαρχο Αθηναίων το γιατρό Γιώργη Σπηλιόπουλο υπονομεύοντας την υποψηφιότητα του Δημητρίου Γονατά που είχε προταθεί και υποστηρίχθηκε τελικά από τη Δημοκρατική Παράταξη. Την υποψηφιότητα Σπηλιόπουλου υποστήριξε και ο ραδιοσταθμός του ΚΚΕ Ελεύθερη Ελλάδα που εξαπέλυσε ταυτόχρονα επίθεση εναντίον της ΕΠΕΚ, της

³⁴ Ο.π., σελ. 256

³⁵ Ο.π., σελ. 522 - 524

Δημοκρατικής Παράταξης και προσωπικά κατά των Πλαστήρα, Σοφιανόπουλου, Σβώλου και Τσιριμώκου. Αποτέλεσμα πάντως του κατακερματισμού των δημοκρατικών δυνάμεων ήταν η εκλογή στο δήμο της Αθήνας του ακροδεξιού Κωνσταντίνου Κοτζιά που έλαβε 99.091 ψήφους και 60,8%. Δεύτερος αναδείχθηκε ο Σταμάτης Μερκούρης (βουλευτής της ΕΠΕΚ) με 32.805 ψήφους και 20,2%. Τρίτος ο γιατρός Γιώργος Σπηλιόπουλος του Δημοκρατικού Συναγερμού με 27.784 ψήφους και 16,7% με σχεδόν αμιγή υποστήριξη του ΚΚΕ και τελευταίος ο Γονατάς με 4.335 ψήφους (2,2%)³⁶. Στο δήμο Πειραιά ο βουλευτής του Λαϊκού Κόμματος και υποψήφιος της ενιαίας Δεξιάς Γιώργος Ανδριανόπουλος επικράτησε με 20.593 ψήφους και 37,1%. Ακολούθησε ο Παύλος Ντεντιδάκης των Φιλελευθέρων με 15.293 δηλαδή 27,8%, ο Δημήτρης Μαριόλης του Δημοκρατικού Συναγερμού πήρε 12.855 και 23,4% και ο Αναστάσιος Βουλόδημος της ΕΠΕΚ 6.577 ψήφους και 11,7%³⁷. Στη Θεσσαλονίκη η Ηνωμένη Παράταξη (όλα τα κόμματα της δεξιάς, οι Φιλελεύθεροι και το κόμμα του Γεωργίου Παπανδρέου) ήρθε πρώτη με 33.861 ψήφους συγκεντρώνοντας 49,8%, ο Θεοφυλάκτου της Δημοκρατικής Συνεργασίας (υποστηριζόταν από τη Δημοκρατική Παράταξη - εκτός του ΣΚ-ΕΛΔ - και από τον Δημοκρατικό Συναγερμό) πήρε 17.608 και 28,6% και ο Μηνάς Πατρίκιος της ΕΠΕΚ 14.540 ψήφους και 21,6%³⁸.

Πάντως παρά τη διάσπαση της Αριστεράς στους τρεις μεγάλους δήμους της χώρας, οι δυνάμεις της εξέλεξαν δημάρχους σε δήμους της Αθήνας και του Πειραιά (Νίκαια, Καισαριανή, Κοκκινιά και Κερατσίνι) και σε άλλους δήμους που συνασπίστηκε με παράγοντες της ΕΠΕΚ (Πάτρα, Λάρισα, Βόλος, Καβάλα). Η επιτυχία αυτού του σχήματος της Αριστεράς ήταν ακόμα μεγαλύτερη αν αναλογιστεί κανείς ότι κατόρθωσε να συγκεντρώσει συνολικά 180.000 ψήφους μέσα σε ένα ανελεύθερο κλίμα με 20.000 περίπου φυλακισμένους και 3.000 καταδικασμένους σε θάνατο³⁹. Το σημαντικότερο όμως για τις εξελίξεις στην Αριστερά ήταν ότι τουλάχιστον στις μεγάλες πόλεις για πρώτη φορά μετά τον εμφύλιο πόλεμο κατέβηκαν σε εκλογές συνδυασμοί υποστηριζόμενοι από πολιτικούς σχηματισμούς στους οποίους το ΚΚΕ είχε τον κύριο λόγο. Οι συνδυασμοί αυτοί ακόμη και αν δεν επικρατούσαν, έπαιρναν περισσότερες ψήφους από τους υποστηριζόμενους από άλλα

³⁶ Βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία*, ο.π., σελ. 128 - 129

³⁷ Ο.π., σελ. 129

³⁸ Ο.π., σελ. 128 - 129

³⁹ Βλ. Πολυμέρης Βόγλης, *Η εμπειρία της φυλακής*, ο.π., σελ. 98 - 99

μικρότερα κόμματα της Αριστεράς (Σοφιανόπουλου, ΣΚ-ΕΛΔ) ενώ σε ορισμένους δήμους υπερίσχυαν και των εκπροσώπων της ΕΠΕΚ⁴⁰.

Παρόλα αυτά οι προσπάθειες για την συγκρότηση ενός ευρύτερου πολιτικού σχήματος της Αριστεράς συνεχίστηκαν το αμέσως επόμενο διάστημα και κατέληξαν στη δημιουργία της Ενιαίας Δημοκρατικής Αριστεράς (ΕΔΑ). Η ΕΔΑ ιδρύθηκε την 1^η Αυγούστου του 1951 ύστερα από πρωτοβουλία δυο επιφανών στελεχών του ελληνικού σοσιαλιστικού κινήματος και ταυτόχρονα ηγετών του Σοσιαλιστικού Κόμματος Ελλάδος (ΣΚΕ), του γιατρού και μενσεβίκου βουλευτή από την Θεσσαλονίκη Ιωάννη Πασαλίδη και του δικηγόρου από την Αθήνα Σταύρου Ηλιόπουλου.

Ο Ιωάννης Πασαλίδης γεννήθηκε το 1885 στη Σάντα της Τραπεζούντας και σπούδασε ιατρική στο πανεπιστήμιο της Πετρούπολης. Μετά την αποτυχημένη επανάσταση του 1905 στη Ρωσία, προσχώρησε στο επαναστατικό κίνημα, ανέπτυξε έντονη δράση και εξαιτίας αυτής εκδιώχθηκε από τη σχολή από το τσαρικό καθεστώς. Συνέχισε τις σπουδές του στη Μόσχα και υπήρξε στέλεχος του κόμματος των Μενσεβίκων. Εξελέγη βουλευτής του Σοσιαλδημοκρατικού κόμματος στη Γεωργία το 1918 και διετέλεσε υπουργός Εξωτερικών της Ανεξάρτητης Δημοκρατίας της Γεωργίας. Μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση έφυγε στη Γερμανία και στην συνέχεια ήρθε στην Ελλάδα. Εγκαταστάθηκε οριστικά το 1922 στη Θεσσαλονίκη και άσκησε το επάγγελμα του γιατρού βοηθώντας σημαντικά και αφιλοκερδώς τους προσφυγικούς πληθυσμούς στην συμπρωτεύουσα. Αγωνίστηκε εναντίον της μοναρχίας και κατά τη διάρκεια της κατοχής εντάχθηκε στο ΕΑΜ. Ο Πασαλίδης από το 1923 εκλεγόταν πληρεξούσιος βουλευτής Θεσσαλονίκης, συνεργαζόμενος με τη δημοκρατική ομάδα του Αλέξανδρου Παπαναστασίου. Θαύμαζε τον επιστημονικό σοσιαλισμό του ηγέτη των Μενσεβίκων Πλεχάνωφ καθώς και τις απόψεις της Ρόζας Λούξενμπουργκ και του Λήμπνεχτ, ενώ ανησυχούσε από την αυξανόμενη επιρροή του Στάλιν. Υπήρξε ιδρυτής του ελληνικού Σοσιαλιστικού Κόμματος, ενός από τους σχηματισμούς που προσχώρησαν στο ΕΑΜ. Το 1945 ο Πασαλίδης ήταν μέλος της Κεντρικής Επιτροπής της οργάνωσης εκείνης⁴¹.

Ο Σταύρος Ηλιόπουλος ήταν διαπρεπής νομικός και σοσιαλιστής. Προπολεμικά εργάστηκε σαν δικηγόρος της Εθνικής Τράπεζας και μετείχε στα συμβούλια του επαγγελματικού συλλόγου των υπαλλήλων της τράπεζας και του

⁴⁰ Βλ. Σπύρος Λιναρδάτος, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα*, ο.π., σελ. 220 - 221

⁴¹ Βλ. Jean Meynaud, *Οι πολιτικές δυνάμεις*, ο.π., σελ. 234 - 235

συνεταιρισμού επί σειρά ετών, αλλά απολύθηκε για πολιτικούς λόγους. Στην κατοχή πήρε μέρος στην Εθνική Αντίσταση από τις γραμμές του ΕΑΜ και το 1946-1947 ήταν μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του Πολιτικού Συνασπισμού των Κομμάτων του ΕΑΜ. Το 1947 εκτοπίστηκε στην Ικαρία⁴².

Αρχικά όπως φαίνεται από την αλληλογραφία που διατηρούσε με τον Ηλιόπουλο, ο μετέπειτα πρόεδρος της ΕΔΑ επιθυμούσε την συνεργασία όλων των δημοκρατικών δυνάμεων της χώρας με την ΕΠΕΚ του Πλαστήρα για να αντιμετωπισθεί με επιτυχία ο ανερχόμενος συντηρητικός πολιτικός ηγέτης και αρχιστράτηγος του εμφυλίου πολέμου Αλέξανδρος Παπάγος που δεν θα αργούσε να εμφανιστεί στο πολιτικό σκηνικό της χώρας και θα πρωταγωνιστούσε στις εξελίξεις με τη δημιουργία του κόμματος του Ελληνικού Συναγερμού (6 Αυγούστου 1951).

Η άρνηση όμως του Πλαστήρα να συνεργαστεί με την Αριστερά, επειδή φοβήθηκε μήπως κατηγορηθεί ως συνοδοιπόρος του ΚΚΕ, ανάγκασε τον Πασαλιδή να υποστηρίξει τη δημιουργία ενός εναλλακτικού αριστερού δημοκρατικού ή σοσιαλιστικού μετώπου που θα συνέβαλε στον εκδημοκρατισμό της χώρας. Πίστευε πως η Δημοκρατική Παράταξη σε μεγάλο βαθμό είχε επιτύχει τον σκοπό της παρά το γεγονός πως ο ίδιος δεν συμμετείχε ενεργά σε αυτό το εγχείρημα αν και του έγινε πρόταση να κατέλθει ως υποψήφιος βουλευτής στη Θεσσαλονίκη. Αιτία για την άρνηση Πασαλιδή υπήρξε η στάση ορισμένων παραγόντων της ΕΛΔ στη Θεσσαλονίκη που ήθελαν να παίξουν ηγετικό ρόλο στη Βόρειο Ελλάδα. Μάλιστα χαρακτήρισε πολύ τιμητική την πρόταση που του έγινε από τον πρόεδρο του ΣΚ-ΕΛΔ αρνούμενος να συμμετάσχει ως ξεχωριστή προσωπικότητα και δηλώνοντας πως εκπροσωπεί ένα ολόκληρο πολιτικό κόμμα, το Σοσιαλιστικό, το οποίο αποκλείστηκε από τη Διοικούσα Επιτροπή της Δημοκρατικής Παράταξης. Ο Ιωάννης Πασαλίδης ευνοούσε τη δημιουργία ενός δημοκρατικού μετώπου αντίστοιχου με αυτό που είχε δημιουργήσει την περίοδο της κατοχής το ΕΑΜ. Επιθυμούσε δηλαδή την συγκρότηση ενός παλλαϊκού μετώπου όπου θα συμμετείχαν ισότιμα σοσιαλιστές και κομμουνιστές που θα απέκρουαν το «φασιστικό κίνδυνο». Φαίνεται ότι ως πρότυπο του είχε την περίπτωση της Γαλλίας και της Ισπανίας που το 1936 αποφάσισαν να συγκροτήσουν ένα λαϊκό μέτωπο ενάντια στις αντιδραστικές δυνάμεις⁴³.

Οι διαπραγματεύσεις και οι συζητήσεις για την ίδρυση της ΕΔΑ ξεκίνησαν ουσιαστικά τον Μάιο του 1951, κράτησαν όλο τον Ιούνιο και τον Ιούλιο και τελικά

⁴² Βλ. Γιώργος Λεονταρίτης, *Από τον Εμφύλιο στην ΕΛΑ*, ο.π., σελ. 62

⁴³ Ο.π., σελ. 46 - 47

την 1^η Αυγούστου του ιδίου έτους σχηματίστηκε αυτός ο νέος φορέας της ευρύτερης Αριστεράς. Τις συζητήσεις αρχικά διεξήγαγαν οι δικηγόροι από την Αθήνα Σταύρος Ηλιόπουλος και Δημήτρης Μαραγκός, μέλη και οι δυο του ΣΚΕ, καθώς ο Πασαλίδης ζούσε στη Θεσσαλονίκη και δεν μπορούσε λόγω οικονομικής δυσπραγίας αλλά και του φόβου παρακολούθησης από την αστυνομία να ταξιδέψει στην Αθήνα για να έλθει σε επαφή με τις υπόλοιπες ομάδες και προσωπικότητες του ευρύτερου χώρου της Αριστεράς. Οι συγκεντρώσεις γίνονταν στο σπίτι του ανεξάρτητου βουλευτή Ανδρέα Ζάκκα. Εκεί μαζεύονταν εκπρόσωποι διαφόρων κομμάτων και πολιτικών σχηματισμών όπως ο Νεόκοσμος Γρηγοριάδης, ο Σταμάτης Χατζήμπεης και ο Μανώλης Μάντακας του Κόμματος των Αριστερών Φιλελευθέρων, ο Μιχάλης Κύρκος και ο Αλκιβιάδης Λούλης, ηγέτες του Δημοκρατικού Ριζοσπαστικού Κόμματος, μέλη του Δημοκρατικού Συναγερμού όπως ο Δημήτρης Μαριόλης, ο Γιώργης Σπηλιόπουλος και ο Διονύσης Χριστάκος (που μετά το θάνατο του αντικαταστάθηκε από τον Κώστα Μπασιάκο), ο Στυλιανός Κρητικός της Δημοκρατικής Ένωσης καθώς και οι Ηρακλής Παπαχρήστου, Ιωάννης Σιμιτζής, Ρούσος Κούνδουρος και Γ. Παπαντωνίου της Ένωσης Δημοκρατικών Αριστερών του Ιωάννη Σοφιανόπουλου (ο οποίος στις 27 Ιουλίου 1951 βαριά άρρωστος άφησε την τελευταία του πνοή). Επίσης στις διαπραγματεύσεις συμμετείχαν και ο Ηλίας Τσιριμώκος και ο Σταύρος Κανελλόπουλος του ΣΚ-ΕΛΔ. Όταν οι συζητήσεις είχαν προχωρήσει αρκετά, κατέβηκε από τη Θεσσαλονίκη και ο Πασαλίδης για να συμμετάσχει πλέον αυτοπροσώπως. Τον Ιούλιο του 1951 όλα φαίνονταν πως ήταν έτοιμα για να σχηματιστεί ο νέος φορέας της Αριστεράς.

Όμως οι διαπραγματεύσεις για την ίδρυση της ΕΔΑ υπήρξαν θυελλώδεις καθώς τα μέλη του Δημοκρατικού Συναγερμού εκφράζοντας απόλυτα τις θέσεις της ηγεσίας του Κομμουνιστικού Κόμματος αξίωναν την προσχώρηση όλων των υπόλοιπων πολιτικών σχηματισμών, που θα συναποτελούσαν το νέο κόμμα, στον Δημοκρατικό Συναγερμό και αντιδρούσαν στην ισότιμη συνεργασία των κομμάτων και στη διατήρηση της αυτονομίας τους. Ήταν σαφές πως ο Δημοκρατικός Συναγερμός που αποτελούσε την νόμιμη έκφραση του παράνομου ΚΚΕ στην Ελλάδα και ουσιαστικά την κινητήρια δύναμη δημιουργίας της ΕΔΑ αφού είχε λάβει ένα σημαντικό ποσοστό στις δημοτικές εκλογές του Απριλίου της τάξεως του 20%, επεδίωκε να επιβάλλει την ηγεμονία του στο νέο πολιτικό φορέα της Αριστεράς. Η τακτική του Δημοκρατικού Συναγερμού ανησυχούσε ιδιαίτερα τον Πασαλίδη που αντιλαμβανόταν πως μια τέτοια αξίωση θα έφερνε τεράστια εμπόδια στην ένωση

όλων των αριστερών κομμάτων και ομάδων. Η πρόταση αυτή του Δημοκρατικού Συναγερμού και άρα και της ηγεσίας Ζαχαριάδη προκάλεσε την έντονη αντίδραση των μη κομμουνιστών πολιτικών που συμμετείχαν στις συζητήσεις για την ίδρυση του νέου πολιτικού φορέα της Αριστεράς κυρίως των Αλέξανδρου Σβώλου και Ηλία Τσιφινιώκου που δεν επιθυμούσαν με κανένα τρόπο να κατηγορηθούν ότι διατηρούσαν σχέσεις με το ΚΚΕ αλλά και που δεν ήταν διατεθειμένοι να δεχτούν την οποιαδήποτε προσπάθεια της εξόριστης ηγεσίας Ζαχαριάδη να καθοδηγεί πολιτικά την ΕΔΑ. Από την άλλη πλευρά, ο ηγέτης του Δημοκρατικού Ριζοσπαστικού Κόμματος (ΔΡΚ) Μιχάλης Κύρκος που συνέπλεε με τη γραμμή του Δημοκρατικού Συναγερμού υποστήριξε «πως η ένωση όλων των αριστερών δυνάμεων ήταν απαίτηση του ελληνικού λαού και πως δεν ήταν υπόθεση ενός μόνο κόμματος αλλά πολλών», δηλώνοντας ωστόσο «πως ο Δημοκρατικός Συναγερμός που στις δημοτικές εκλογές του Απρίλη του 1951 είχε λάβει ένα αξιόλογο ποσοστό της τάξης του 20% όφειλε να δείξει το δρόμο προς την ενότητα όλων των προοδευτικών δυνάμεων»⁴⁴.

Στο σημείο αυτό θεωρείται σκόπιμη η παρουσίαση των βαθύτερων επιδιώξεων που έτρεφε η ηγεσία Ζαχαριάδη από την δημιουργία του κόμματος της ΕΔΑ. Η ηγεσία του ΚΚΕ προσπάθησε μέσω του Δημοκρατικού Συναγερμού να επιβάλλει την πολιτική της και να «κομμουνιστικοποιήσει» την ΕΔΑ. Στόχος της ηγεσίας ήταν να επιβάλλει την πολιτική ηγεμονία της πάνω σε όλες τις αριστερές δυνάμεις που απάρτιζαν τον νέο πολιτικό συνασπισμό. Ενδεικτικό αυτού του γεγονότος είναι ένα περιστατικό που συνέβη κατά την διάρκεια των προεκλογικών ομιλιών του κόμματος στο πλαίσιο των βουλευτικών εκλογών της 9^{ης} Σεπτεμβρίου 1951. Στις 31 Αυγούστου εκ μέρους της ΕΔΑ στον Ραδιοφωνικό Σταθμό Αθηνών μίλησε ο στρατηγός Νεόκοσμος Γρηγοριάδης. Η ομιλία του είχε εγκριθεί από την ηγεσία του κόμματος, ωστόσο μια αποστροφή του λόγου του στην οποία υπήρχε νύξη για την ελληνικότητα και την ακεραιότητα της Μακεδονίας ήταν αρκετή για να προκαλέσει την οργή του Πολιτικού Γραφείου του ΚΚΕ το οποίο ταυτισμένο με την απόφαση της 5^{ης} Ολομέλειας της Κεντρικής του Επιτροπής το 1949 υποστήριζε το δικαίωμα των Σλαβομακεδόνων για αυτοδιάθεση. Η κρίση έτεινε να πάρει ανεξέλεγκτες διαστάσεις μέσα στους κόλπους της ΕΔΑ και η διάσπαση αποφεύχθηκε τελευταία στιγμή χάρη στην πυροσβεστική παρέμβαση του προέδρου Ιωάννη Πασαλίδη, ο οποίος με μια διπλωματική δήλωση του τόνισε ότι ο στρατηγός

⁴⁴ Ο.π., σελ. 64 - 73

Γρηγοριάδης στο συγκεκριμένο ζήτημα εξέφραζε προσωπικές του απόψεις και όχι τις θέσεις της ΕΔΑ. Έτσι ορίστηκε ως νέος εκπρόσωπος του κόμματος ο Μιχάλης Κύρκος, αλλά η κυβέρνηση δεν του έδωσε τελικά την άδεια να εκφωνήσει λόγο, αφού είχε ήδη μιλήσει ο Γρηγοριάδης. Σε μια προσπάθεια επούλωσης των πληγών της και αποκατάστασης της τάξης στο εσωτερικό της ΕΔΑ, το δημοσιογραφικό όργανο του κόμματος, δηλαδή η εφημερίδα *Δημοκρατική* την επόμενη μέρα δημοσίευσε τον λόγο που θα εκφωνούσε ο Κύρκος. Σ' αυτόν δεν υπήρχε πλέον καμία αναφορά στο σλαβομακεδονικό ζήτημα και το επίμαχο κομμάτι είχε αντικατασταθεί με μια δήλωση εναντίωσης της ΕΔΑ στον πόλεμο της Κορέας και στην αποστολή ελληνικών στρατευμάτων στην περιοχή εκείνη⁴⁵.

Στόχος της ηγεσίας του ΚΚΕ ήταν η πολιτική καθοδήγηση του νέου πολιτικού σχήματος. Ο Νίκος Πλουμπίδης, επικεφαλής του παράνομου κλιμακίου του ΚΚΕ στην Ελλάδα μαζί με τον Κώστα Μπασιάκο του Δημοκρατικού Συναγερμού επιχείρησαν να επιβάλλουν στην ΕΔΑ τη γραμμή του Κομμουνιστικού Κόμματος με πλήρη συμμετοχή του παράνομου μηχανισμού του. Οι ηγέτες όμως της ΕΔΑ, Σβώλος και Τσιριμώκος βλέποντας πως οι συζητήσεις ήταν αδιέξοδες και οδηγούσαν σε ναυάγιο, αποφάσισαν να στραφούν προς τον Πλαστήρα και την ΕΠΕΚ για συνεργασία. Τη διαφωνία τους για τις επιδιώξεις του Δημοκρατικού Συναγερμού εξέφρασαν και το Κόμμα των Αριστερών Φιλελευθέρων και ο Σταύρος Ηλιόπουλος αλλά και ο ανεξάρτητος βουλευτής Ανδρέας Ζάκκας⁴⁶.

Τελικά παρά τις αντιρρήσεις, ο νέος φορέας της Αριστεράς δημιουργήθηκε την 1^η Αυγούστου του 1951. Στην τελική φάση των διαπραγματεύσεων είχε συμφωνήσει και το ΣΚ-ΕΛΔ. Ωστόσο, όταν ετοιμάστηκε το πρακτικό, οι επικεφαλής του ζήτησαν προθεσμία μερικών ημερών για να απαντήσουν αν θα έπαιρναν μέρος στον συνασπισμό. Ο Πασαλίδης που ομόφωνα αποφασίστηκε να είναι ο πρόεδρος της ΕΔΑ, στις 9 Αυγούστου κατέθεσε στον Άρειο Πάγο τον τίτλο και το έμβλημα του νέου κόμματος για να συμμετάσχει στις επικείμενες βουλευτικές εκλογές της 9^{ης} Σεπτεμβρίου 1951. Το έμβλημα του κόμματος ήταν ένας κύκλος με τα αρχικά ΕΔΑ (Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά). Κάτω από τον κύκλο ήταν γραμμένες οι λέξεις: Ειρήνη – Δημοκρατία – Αμνηστία. Στο νέο αυτό πολιτικό σχήμα δεν συμμετείχαν τελικά οι Σβώλος και Τσιριμώκος που κατέβηκαν αυτόνομα στις εκλογές αφού ο Πλαστήρας απέρριψε οποιοδήποτε ενδεχόμενο συνεργασίας μαζί τους με αποτέλεσμα

⁴⁵ Ο.π., σελ. 91 - 92

⁴⁶ Ο.π., σελ. 72

στις εκλογές του Σεπτεμβρίου να λάβουν πολύ μικρό ποσοστό της τάξεως του 0,23% και να διαλυθεί το κόμμα τους⁴⁷. Ωστόσο η απόφαση των ηγετών της ΕΛΔ να μην συμμετάσχουν στον συνασπισμό έδωσε την ευκαιρία στον Δημοκρατικό Συναγερμό να τους κατηγορήσει ότι λειτουργούσαν ως διασπαστές του δημοκρατικού αγώνα. Μάλιστα η εφημερίδα *Δημοκρατική* που κυκλοφόρησε για πρώτη φορά στις 28 Αυγούστου 1951, δημοσίευσε σε συνέχειες το ιστορικό των διαπραγματεύσεων για να αποκαλυφθούν οι «διασπαστές της ενότητας της Αριστεράς»⁴⁸. Τελικά το ΣΚ-ΕΛΔ δεν συμμετείχε στην ΕΔΑ εξαιτίας ενός σοβαρού πολιτικού γεγονότος που ανέτρεψε άρδην την πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα, την κάθοδο του αρχιστρατήγου Παπάγου στην πολιτική. Πεποίθηση των εκπροσώπων του ΣΚ-ΕΛΔ ήταν πως έπρεπε να γίνει συνεννόηση και με τον Πλαστήρα προκειμένου να δημιουργηθεί μια ευρύτερη δημοκρατική συνεργασία για να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικότερα ο Παπάγος και η παράταξη της οποίας ηγούνταν⁴⁹.

Το πρακτικό συνεργασίας της ΕΔΑ υπογράφηκε τελικά στις 3 Αυγούστου από τους Ιωάννη Πασαλίδη του Σοσιαλιστικού Κόμματος, Δημήτρη Μαριόλη του Δημοκρατικού Συναγερμού, Σταμάτη Χατζήμπεη των Αριστερών Φιλελευθέρων και Μιχάλη Κύρκο του Δημοκρατικού Ριζοσπαστικού Κόμματος και προέβλεπε μεταξύ των άλλων την συνεργασία των εμπλεκόμενων κομμάτων «εν πλήρει ισοτιμία». Προέβλεπε δηλαδή ισότιμη συμμετοχή των διαφόρων κομμάτων που συναποτελούσαν το νέο πολιτικό σχήμα χωρίς να πλήττεται όμως η πολιτική αυτονομία και αυθυπαρξία της καθεμιάς επιμέρους ομάδας. Μάλιστα σύμφωνα με το πρακτικό προβλεπόταν ότι η νέα οργάνωση θα διευθυνόταν από μια επιτροπή που θα αποτελούνταν από δυο εκπροσώπους καθενός από τα συνασπισθέντα κόμματα⁵⁰. Την ίδια μέρα (3 Αυγούστου) προσχώρησαν στον πολιτικό συνασπισμό και εκπρόσωποι του κόμματος της Ένωσης Δημοκρατικών Αριστερών (ΕνΔΑ) του Σοφιανόπουλου. Η πρώτη Διοικούσα Επιτροπή της ΕΔΑ απαρτιζόταν από τους Ιωάννη Πασαλίδη πρόεδρο και τους Μιχάλη Κύρκο, Σταμάτη Χατζήμπεη, στρατηγό Μανώλη Μάντακα, Μιχάλη Βουρνά, Διονύση Χριστάκο, Δημήτρη Μαριόλη και Γιάννη Κοκορέλη. Τον Διονύση Χριστάκο που πέθανε λίγο αργότερα διαδέχθηκε ο Κώστας Μπασιάκος. Παράλληλα στις 20 Αυγούστου 1951 η Διοικούσα Επιτροπή της ΕΔΑ επικύρωσε την προγραμματική διακήρυξη της και ανέθεσε την διεύθυνση της εφημερίδας

⁴⁷ Βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία*, ο.π., σελ. 139

⁴⁸ *Δημοκρατική*, 28 Αυγούστου 1951

⁴⁹ Βλ. Γιώργος Λεονταρίτης, *Από τον Εμφύλιο στην ΕΛΑ*, ο.π., σελ. 75

⁵⁰ Βλ. Jean Meynaud, *Οι πολιτικές δυνάμεις*, ο.π., σελ. 229

Δημοκρατική στον λογοτέχνη Γιάννη Αγγέλου - εκδότη της πρώτης εφημερίδας του ΚΚΕ, του *Δημοκρατικού* - και την πολιτική αρθρογραφία στον Μιχάλη Κύρκο⁵¹.

Παρά την ίδρυση της ΕΔΑ, οι εσωκομματικές διαμάχες και οι τριβές μεταξύ των στελεχών της δεν έπαψαν να υφίστανται. Αιτία αυτή την φορά η τακτική του Δημοκρατικού Συναγερμού να θέσει θέμα υποψηφιότητας των δυο επιφανών στελεχών του Κομμουνιστικού Κόμματος, Νίκου Πλουμπίδη και Νίκου Μπελογιάννη στα ψηφοδέλτια της ΕΔΑ στις επερχόμενες βουλευτικές εκλογές του Σεπτεμβρίου. Η ηγεσία του ΚΚΕ επεδίωκε να καταστήσει σαφή με τις συγκεκριμένες υποψηφιότητες τον πρωταγωνιστικό της ρόλο στο νέο πολιτικό σχήμα. Η ηγεσία της ΕΔΑ όμως διαφώνησε με την υποβολή των συγκεκριμένων υποψηφιοτήτων γιατί δεν ήθελε να μπουν στα ψηφοδέλτια της υπόδικοι όπως ο Νίκος Μπελογιάννης, πολιτικοί κατάδικοι όπως ο Νικάνδρος Κεπέσης και καταδιωκόμενοι όπως ο Νίκος Πλουμπίδης. Το ΚΚΕ, από την άλλη πλευρά, προωθούσε αυτές τις υποψηφιότητες μέσω του ραδιοφωνικού σταθμού Ελεύθερη Ελλάδα. Οι Πασαλίδης και Κύρκος υποστήριζαν πως με αυτές τις υποψηφιότητες θα μπορούσε ο παρακρατικός μηχανισμός του ΙΔΕΑ (Ιερός Δεσμός Ελλήνων Αξιωματικών) που ήταν κυρίαρχος τότε, να βρει την ευκαιρία που ζητούσε για να διαλύσει την ΕΔΑ, ως συνδεδεμένη με τον παράνομο μηχανισμό του ΚΚΕ. Όμως ο Δημήτρης Μαριόλης του Δημοκρατικού Συναγερμού επέμεινε στη θέση του και απείλησε πως αν δε γίνει δεκτή η πρόταση του θα αποχωρήσει από την ΕΔΑ. Η ρήξη και η ενδεχόμενη διάσπαση αποφεύχθηκε την τελευταία στιγμή χάρη στην συμβιβαστική και συναινετική πρόταση που κατέθεσε ο Πασαλίδης που κατόρθωσε να πείσει τα μέλη του Δημοκρατικού Συναγερμού να μην επιμείνουν στις απόψεις τους και να αποσυρθούν οι υποψηφιότητες Μπελογιάννη και Πλουμπίδη.

Άντ' αυτού ο πρόεδρος της ΕΔΑ πρότεινε να υποβληθούν οι υποψηφιότητες των εξόριστων στρατηγών του ΕΛΑΣ Στέφανου Σαράφη και Μιχάλη Χατζημιχάλη, του ηγέτη του προπολεμικού Αγροτικού Κόμματος Ελλάδος (ΑΚΕ), που συνεργαζόταν στενά με το ΚΚΕ Κώστα Γαβριηλίδη, του δικηγόρου Ηλία Ηλιού, των συνδικαλιστών Κώστα Λυκούρη, Νίκου Τσόχα και Νίκου Χαραγκιώνη, του καθηγητή Φιλοσοφικής Γιάννη Ιμβριώτη και των κρατουμένων στις φυλακές Μανώλη Γλέζου, Αντώνη Αμπατιέλου, Νικάνδρου Κεπέση και Μάνθου

⁵¹ Βλ. Γιώργος Λεονταρίτης, *Από τον Εμφύλιο στην ΕΔΑ*, ο.π., σελ. 90 - 91

Τσιμπουκίδη. Η πρόταση έγινε δεκτή από όλους⁵². Άλλωστε για τις υποψηφιότητες πολιτικών κρατούμενων και εξόριστων η ηγεσία του Κομμουνιστικού Κόμματος ήταν απόλυτα σύμφωνη και τις προωθούσε επειδή έτσι προβαλλόταν το αίτημα της Αριστεράς για παραχώρηση αμνηστίας. Επιπλέον με αυτές τις υποψηφιότητες η Αριστερά ασκούσε κριτική στην κυβέρνηση γιατί δεν προχωρούσε τα μέτρα ειρήνευσης που είχε υποσχεθεί καθώς οι φυλακές και οι εξορίες ήταν γεμάτες από αριστερούς πολίτες. Επίσης η επιλογή εξόριστων στα ψηφοδέλτια της ΕΔΑ είχε και έναν ιδιαίτερα έντονο συμβολικό χαρακτήρα καθώς αυτοί ήταν οι αγωνιστές της Εθνικής Αντίστασης που διεξήγαγαν τον αγώνα κατά των Γερμανών. Όπως άλλωστε τόνιζε η Ιδρυτική Διακήρυξη της ΕΔΑ, η οποία δημοσιεύτηκε στη *Δημοκρατική* στις 28 Αυγούστου 1951, «οι εξόριστοι και οι φυλακισμένοι αποτελούσαν τα σύμβολα και τους ηρωικούς αγωνιστές του ελληνικού λαού»⁵³. Ιδιαίτερα η υποψηφιότητα Γλέζου ήταν καθολικά αποδεκτή καθώς υπήρξε το σύμβολο της Εθνικής Αντίστασης στην περίοδο της γερμανικής κατοχής κατεβάζοντας την σβάστικα από τον λόφο της Ακρόπολης (στις 30 Μαΐου 1941 ο τότε φοιτητής της ΑΣΟΕΕ Μανώλης Γλέζος και ο Απόστολος Σάντας κατέβασαν τη γερμανική σημαία από την Ακρόπολη) και έκτοτε έχαιρε μεγάλης εκτίμησης όχι μόνο στο εσωτερικό αλλά και στο εξωτερικό.

Είναι αναμφισβήτητο ότι η ΕΔΑ διατηρούσε επαφές και σχέσεις με το εκτός νόμου ΚΚΕ. Άλλωστε σε επίπεδο στελεχειακού δυναμικού και λαϊκής βάσης βασιζόνταν σε αυτό. Οι υποψήφιοι της στις εκλογές ήταν εξόριστοι, φυλακισμένοι και πολιτικοί κρατούμενοι που ταυτόχρονα οι περισσότεροι εξ αυτών ήταν και μέλη του ΚΚΕ (Μανώλης Γλέζος, Στέφανος Σαράφης, Γιώργης Σπηλιόπουλος)⁵⁴. Επίσης οι στενές σχέσεις μεταξύ ΕΔΑ - ΚΚΕ αποδεικνύονται και από το γεγονός ότι ο Δημοκρατικός Συναγερμός έλαβε ενεργά μέρος στις συζητήσεις με την συναίνεση του Κομμουνιστικού Κόμματος για τη δημιουργία του νέου φορέα της Αριστεράς. Στην Ελλάδα η ηγεσία του ΚΚΕ είχε συστήσει τρία καθοδηγητικά κέντρα τα οποία θα υλοποιούσαν τη γραμμή της από το εξωτερικό. Το πρώτο κέντρο ήταν αυτό του Νίκου Πλουμπίδη που κατεύθυνε τα υπολείμματα των παλαιών κομμουνιστικών οργανώσεων και είχε αναλάβει τις επίσημες επαφές του Κόμματος με ομάδες και προσωπικότητες της Αριστεράς. Το δεύτερο ήταν ο παράνομος μηχανισμός της Ενιαίας Πανελλαδικής Οργάνωσης Νέων (ΕΠΟΝ) με επικεφαλής τον Νίκο Ακριτίδη

⁵² Ο.π., σελ. 77 - 86

⁵³ *Δημοκρατική*, 28 Αυγούστου 1951

⁵⁴ Ο.π., 30 Αυγούστου 1951

και πλαισιωνόταν κυρίως από νέους Μακρονησιώτες ενώ το τρίτο ήταν η κομματική καθοδήγηση των φυλακών Αβέρωφ που κατεύθυνε μερικές ομάδες αποφυλακισμένων κομμουνιστών που κινούνταν στο χώρο της νόμιμης Αριστεράς. Αυτό το τελευταίο κέντρο υπέβαλλε την ιδέα της συγκρότησης ενός νέου εικονικού πολιτικού σχήματος για να ασκηθεί πίεση στους μη κομμουνιστές παράγοντες της ΕΔΑ ώστε να δεχθούν τις υποψηφιότητες που το ΚΚΕ πρότεινε. Ανατέθηκε έτσι στους έγκλειστους στις φυλακές Αβέρωφ δικηγόρους Τριάδη Σωτηράκο και Γεώργιο Δαμασκηνό να φτιάξουν έναν πολιτικό σχηματισμό που στην πορεία θα γινόταν κόμμα - το κόμμα των φυλακισμένων - με την ονομασία ΕΛΑ (Ενωση Λαϊκού Αγώνα). Ωστόσο ο σχηματισμός αυτός ποτέ δε δημιουργήθηκε⁵⁵.

Επιπλέον ο ραδιοσταθμός του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελεύθερη Ελλάδα παρενέβαινε από το εξωτερικό στον προεκλογικό αγώνα διαβάλλοντας σε καθημερινή βάση με υβριστικούς χαρακτηρισμούς παράγοντες της ΕΔΑ όπως οι Γιάννης Κοκορέλης και Δημήτρης Παπαγιάννης ενώ παράλληλα προωθούσε ορισμένα από τα ελάχιστα στελέχη του ΚΚΕ ή της ΕΠΟΝ που είχαν απολυθεί από τις φυλακές και την εξορία. Όλες αυτές οι ενέργειες αποδείκνυαν με το πλέον ξεκάθαρο τρόπο πως η ηγεσία του ΚΚΕ επεδίωκε να κατευθύνει τον νέο πολιτικό φορέα που είχε συσταθεί και να ασκεί ηγεμονικό ρόλο πάνω σε αυτόν προβάλλοντας τα στελέχη της αρεσκείας του κόμματος και διαβάλλοντας άλλους μη κομμουνιστές παράγοντες που συμμετείχαν στον νέο πολιτικό συνασπισμό. Ακόμα και στις παραμονές των εκλογών του Σεπτεμβρίου, οι πολιτικοί που δεν έχαιραν της εμπιστοσύνης του ΚΚΕ, διαβάλλονταν και κατηγορούνταν ως ύποπτοι, χαφιέδες, προδότες, πράκτορες και συνθηκολόγοι που είχαν διεισδύσει στις γραμμές της ΕΔΑ⁵⁶. Όταν προκηρύχτηκαν οι εκλογές του 1951, ο Ζαχαριάδης μέσω του μηχανισμού του των φυλακών και των ελεύθερων οργανώσεων των Μακρονησιωτών και των πρώην φυλακισμένων, άρχισε να κινητοποιεί ομάδες πίεσης από τις συνοικίες προς τα γραφεία της εκλογικής επιτροπής της ΕΔΑ στην οδό Θεμιστοκλέους, όπου στεγαζόταν το δικηγορικό γραφείο του Ανδρέα Μπικάκη, οι οποίες υπαγόρευαν έντονα και φορτικά ονόματα υποψηφίων για τους συνδυασμούς. Χαρακτηριστική περίπτωση της σύγχυσης που επικρατούσε, ήταν ότι ο ραδιοσταθμός του ΚΚΕ υποστήριξε στα Ιωάννινα τον ιδιαίτερο γραμματέα του Σοφιανόπουλου, νομίζοντας τον για άλλον, ενώ οι οργανώσεις των Μακρονησιωτών και των φυλακισμένων της Αθήνας τον

⁵⁵ Βλ. Λευτέρης Μαυροειδής, *Αγωνιστές*, ο.π., σελ. 23

⁵⁶ Βλ. Σπύρος Λιναρδάτος, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα*, ο.π., σελ. 275

πολεμούσαν σκληρά. Η ηγεσία του ΚΚΕ δεν δίστασε να ασκήσει κριτική ακόμη και στα ιδρυτικά στελέχη της ΕΔΑ Μιχάλη Κύρκο, Δημήτρη Μαριόλη και Ιωάννη Πασαλίδη⁵⁷. Τέλος οι πολιτικοί κρατούμενοι των φυλακών Αβέρωφ αλλά και οι συγγενείς τους πήραν ενεργό μέρος στην προεκλογική εκστρατεία, καθώς έδιναν γραμμή τι να ψηφίσουν οι ψηφοφόροι σε όλη την Ελλάδα. Η γραμμή που έδιναν μέσα από τις στήλες της *Δημοκρατικής* ήταν να ψηφιστούν στις επερχόμενες βουλευτικές εκλογές του Σεπτεμβρίου οι πολιτικοί κρατούμενοι, οι φυλακισμένοι ή οι εξόριστοι, οι δεσμώτες γιατί αυτοί ήταν οι αληθινοί και γνήσιοι εκφραστές και εκπρόσωποι του δοκιμασμένου και καταπιεσμένου ελληνικού λαού⁵⁸.

Αποτέλεσμα αυτής της προεκλογικής τακτικής που υιοθέτησε η ηγεσία Ζαχαριάδη ήταν ότι και οι δέκα βουλευτές που εκλέχτηκαν με το ψηφοδέλτιο της ΕΔΑ ήταν πολιτικοί κρατούμενοι, φυλακισμένοι και εξόριστοι στον Άγιο Ευστράτιο (Στέφανος Σαράφης, Μανώλης Γλέζος, Ηλίας Ηλιού, Γιάννης Ιμβριώτης, Αντώνης Αμπατιέλος, Νίκος Τσόχας, Μάνθος Τσιμπουκίδης, Κώστας Γαβριηλίδης, Εμμανουήλ Πρωϊμάκης και Μιχάλης Χατζημιχάλης). Όμως γρήγορα η εκλογή τους ακυρώθηκε από το εκλογοδικείο αφού ως κατάδικοι στερούνταν των πολιτικών τους δικαιωμάτων και τη θέση τους πήραν οι επιλαχόντες βουλευτές Γιάννης Πασαλίδης, Βασίλης Εφραιμίδης, Αντώνης Μπριλλάκης, Παναγιώτης Κατερίνης, Μιχάλης Κύρκος, Μανώλης Μάντακας, Γιώργος Σπηλιόπουλος, Γιώργος Σίμος, Θεόδωρος Βλαμόπουλος και Λεωνίδας Καραμασούνας⁵⁹. Η βαρύνουσα θέση που κατείχαν οι φυλακισμένοι και εξόριστοι στο ψηφοδέλτιο της ΕΔΑ αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι μεταξύ των υποψηφίων υπήρχαν 24 εξόριστοι και φυλακισμένοι, οι περισσότεροι στελέχη του ΚΚΕ. Τα ονόματα τους δημοσιεύτηκαν στη *Δημοκρατική*, την ημέρα των εκλογών. Έτσι στην εκλογική περιφέρεια Αθηνών υποψήφιοι μεταξύ άλλων ήταν οι Στέφανος Σαράφης, Μανώλης Γλέζος, Μιχάλης Χατζημιχάλης, Νικόλαος Χαραγκιώνης, Μάνθος Τσιμπουκίδης και Κώστας Λυκούρης. Στην περιφέρεια Πειραιώς υποψήφιοι ήταν οι Αντώνης Αμπατιέλος, Εμμανουήλ Πρωϊμάκης, Νικόλαος Ματσακάς και Νίκανδρος Κεπέσης. Στη Θεσσαλονίκη με το ψηφοδέλτιο της ΕΔΑ εκτέθηκαν οι φυλακισμένοι και εξόριστοι Κώστας Γαβριηλίδης, Ιωάννης Μουστεράκης και Ιωάννης Ιμβριώτης. Στη Λάρισα υποψήφιος ήταν ο Νικόλαος Τσόχας, στη Φθιωτιδοφωκίδα ο Γεώργιος Θανασέκος, στη Λακωνία ο

⁵⁷ Βλ. Τάσος Βουρνάς, *Ιστορία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας*, ο.π., σελ. 519 - 520

⁵⁸ Βλ. Λευτέρης Μαυροειδής, *Αγωνιστές*, ο.π., σελ. 24

⁵⁹ Ο.π., σελ. 26

Πιέρος Πετροπουλάκης, στη Μεσσηνία ο Αναστάσιος Κουλαμπάς, στην Λέσβο ο Ηλίας Ηλιού, στην Αργολιδοκορινθία ο Γεώργιος Κώνστας, στην Καβάλα ο Γεώργιος Χρυσοχόου, στο Κιλκίς ο Ιωάννης Γαβριηλίδης, στις Σέρρες ο Διονύσιος Μενύχτας και στη Χαλκιδική ο Άγγελος Αγαπητός⁶⁰. Συμπερασματικά οι σταυροί προτίμησης που συγκέντρωσαν όλοι οι προαναφερθέντες υποψήφιοι αντιστοιχούσαν στο 70% έως 90% των ψήφων της ΕΔΑ δείχνοντας τον καταλυτικό ρόλο και την εξέχουσα θέση που κατείχαν οι εξόριστοι στα ψηφοδέλτια του κόμματος⁶¹.

Τέλος όσον αφορά τις συνθήκες διεξαγωγής των εκλογών δε διέφεραν και πολύ από αυτές των προηγούμενων βουλευτικών εκλογών της 5^{ης} Μαρτίου 1950. Σύμφωνα με την Ιδρυτική Διακήρυξη της ΕΔΑ, ο ελληνικός λαός καλούνταν στις κάλπες για να δώσει με τη ψήφο του φωνή στην Αριστερά και να απαιτήσει να πραγματοποιηθεί η δημοκρατική αλλαγή. Όμως και σε αυτές τις εκλογές θα επικρατούσε η ίδια ατμόσφαιρα τρομοκρατίας που υπήρχε και παλαιότερα τόσο στις πόλεις όσο και στην ύπαιθρο. Μάλιστα το κόμμα προειδοποιούσε ότι θα γίνονταν νοθεία⁶². Στις προεκλογικές συγκεντρώσεις στην Αθήνα (π.χ. Βύρωνας) αλλά και στην περιφέρεια (π.χ. Πάτρα, Αγρίνιο, Μεσολόγγι, Ηράκλειο) «η αστυνομοκρατία, οι τραμπουκισμοί, οι εκβιασμοί, οι απειλές, οι παρακολουθήσεις και ένα κλίμα τρομοκρατίας» κυριαρχούσαν όπως κατήγγειλε η *Δημοκρατική*⁶³. Ωστόσο, σύμφωνα πάντα με την εφημερίδα, «ο λαός παρέμενε ακλόνητος και επεφύλασσε παντού θερμή υποδοχή στα μέλη της ΕΔΑ»⁶⁴. Ενδεικτικό των αποπειρών νοθείας ήταν και το γεγονός ότι στις 8 Σεπτεμβρίου, δηλαδή μια μέρα πριν τη διεξαγωγή των εκλογών, η *Δημοκρατική* προειδοποιούσε τους ψηφοφόρους ότι σε περιοχές της Αθήνας και του Πειραιά διακινούνταν ψηφοδέλτια της ΕΔΑ με ανύπαρκτους ή άγνωστους στο κόμμα υποψηφίους. Η εφημερίδα καλούσε το λαό να προμηθευτεί τα ψηφοδέλτια που θα ήταν άφθονα σε όλα τα εκλογικά κέντρα την ημέρα των εκλογών έτσι ώστε αυτά να μη θεωρηθούν άκυρα⁶⁵.

Παρόλες αυτές τις δυσμενέστετες συνθήκες, η ΕΔΑ κατόρθωσε να κατεβάσει ψηφοδέλτια σε όλες τις περιφέρειες της χώρας και να αυξήσει εντυπωσιακά τη δύναμη της σε όλες σχεδόν τις αγροτικές περιοχές, συγκεντρώνοντας το 7,2% των ψήφων. Η ΕΔΑ εμφάνισε τη μεγαλύτερη δύναμη της σε περιοχές της νησιωτικής

⁶⁰ *Δημοκρατική*, 9 Σεπτεμβρίου 1951

⁶¹ Βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία*, ο.π., σελ. 152

⁶² *Δημοκρατική*, 28 Αυγούστου 1951

⁶³ Ο.π., 6 Σεπτεμβρίου 1951

⁶⁴ Ο.π., 6 Σεπτεμβρίου 1951

⁶⁵ Ο.π., 8 Σεπτεμβρίου 1951

Ελλάδας, εκεί δηλαδή όπου η έκταση των πολεμικών συγκρούσεων και οι γενικότερες επιπτώσεις του εμφυλίου πολέμου ήταν αισθητά περιορισμένες, σε σύγκριση τουλάχιστον με την ηπειρωτική χώρα. Οι μόνες περιοχές της χώρας όπου η ΕΔΑ ξεπέρασε το 25% στον αγροτικό πληθυσμό ήταν η Λέσβος, η Λήμνος, η Θάσος, η Ικαρία και η Λευκάδα. Στην ηπειρωτική χώρα, η επιρροή της ΕΔΑ στον αγροτικό πληθυσμό βρισκόταν συγκεντρωμένη στη Θεσσαλία και στη Βόρεια Ελλάδα - με συνολικό ποσοστό 8,3% και κυριότερες εστίες δύναμης τις ευρύτερες περιοχές της Θεσσαλονίκης και της Λάρισας - ενώ ήταν εξαιρετικά περιορισμένη στην Πελοπόννησο, την Στερεά Ελλάδα και την Ήπειρο (συνολικά μόλις 2,6% στις αγροτικές περιοχές)⁶⁶. Σε αντίθεση με την αύξηση που παρουσίασε στις αγροτικές περιοχές, η εκλογική δύναμη της Αριστεράς εμφανίστηκε αισθητά μειωμένη στα αστικά κέντρα, πτώση που αντανακλά, κατά κύριο λόγο, την συρρίκνωση της επιρροής στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη (τα ποσοστά της ΕΔΑ εκεί δεν ξεπέρασαν το 15% - 20% σε σχέση με το 20% - 25% που είχε συγκεντρώσει η Δημοκρατική Παράταξη στις βουλευτικές εκλογές της 5^{ης} Μαρτίου 1950). Η πτώση αυτή - που απέβη προς όφελος της ΕΠΕΚ - εξηγείται από το ότι η ηγεσία του ΣΚ-ΕΛΔ αποφάσισε την αυτόνομη κάθοδο στις βουλευτικές εκλογές του 1951, εντούτοις όμως οι ψηφοφόροι αυτού του κόμματος δεν ακολούθησαν την απόφαση της ηγεσίας του και προτίμησαν να εκφραστούν μέσα από τον πολιτικά ευρύτερο χώρο της ΕΠΕΚ γιατί πίστευαν ότι έτσι θα εξασφάλιζαν αποτελεσματικότερη εκπροσώπηση στο κοινοβούλιο⁶⁷. Δεν ψήφισαν όμως την ΕΔΑ γιατί δεν ήθελαν να κατηγορηθούν για συνοδοιπορία με το ΚΚΕ. Μειωμένη εμφανίστηκε η εκλογική δύναμη της Αριστεράς και σε αρκετά μεσαία αστικά κέντρα, ιδιαίτερα μάλιστα εκεί που διέθετε σημαντική επιρροή (όπως σε Καβάλα, Μυτιλήνη, Ξάνθη, Ελευσίνα, Πάτρα, Αγρίνιο, Μεσολόγγι)⁶⁸. Τέλος η ΕΔΑ συγκέντρωσε πάνω από 30% σε εργατικές συνοικίες της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης και ειδικότερα στην Νίκαια, το Κερατσίνι, την Καισαριανή, την Καλαμαριά και στους Αμπελόκηπους της Θεσσαλονίκης και περίπου 25% στις εργατικές συνοικίες γηγενών ή εσωτερικών μεταναστών, όπως στο Αιγάλεω και τα Πετράλωνα⁶⁹.

Τυπικός νικητής των εκλογών της 9^{ης} Σεπτεμβρίου του 1951 ήταν ο Ελληνικός Συναγερμός του Παπάγου, αν και ουσιαστικά η πλειοψηφία που πέτυχε

⁶⁶ Βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία*, ο.π., σελ. 150 - 151

⁶⁷ Ο.π., σελ. 150 - 151

⁶⁸ Ο.π., σελ. 150 - 151

⁶⁹ Ο.π., σελ. 152 - 153

ήταν σχετική και δεν μπορούσε να σχηματίσει αυτοδύναμη και βιώσιμη μονοκομματική κυβέρνηση. Επειδή δε ο Παπάγος απέρριπτε παντελώς το ενδεχόμενο συνεργασίας με την ΕΠΕΚ και το Κόμμα των Φιλελευθέρων που αναδείχτηκαν σε δεύτερη και τρίτη δύναμη αντίστοιχα, ο βασιλιάς Παύλος ανέθεσε την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης συνεργασίας στους Πλαστήρα και Βενιζέλο⁷⁰. Ένα χρόνο αργότερα θα διεξάγονταν νέες εκλογές με το πλειοψηφικό σύστημα και ο Ελληνικός Συναγερμός θα αναλάμβανε τη διακυβέρνηση της χώρας. Το «κεντρώο διάλλειμα» της περιόδου 1950-1952 έφτανε στο τέλος του ενώ εγκαίνιαζόταν μια νέα περίοδος, αυτή της πολιτικής επικράτησης της δεξιάς παρατάξης που θα οδηγούσε στη δεκαετή διακυβέρνηση της χώρας από αυτή (ως τις εκλογές του 1963), γεγονός που όξυνε ακόμη περισσότερο την πόλωση μεταξύ των αντιμαχόμενων παρατάξεων της Δεξιάς και της Αριστεράς.

⁷⁰ Ο.π., σελ. 154

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΜΕΤΕΜΦΥΛΙΑΚΗΣ

ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ (1950 - 1951)

Ακρογωνιαίος λίθος της πολιτικής υπόστασης και ύπαρξης των κόμματος είναι ο πολιτικός τους λόγος (political discourse), δηλαδή το σύνολο των σιωπηρών, ρητών ή και συμβολικών πράξεων που συνθέτουν κάθε πολιτική δραστηριότητα. Μέσω του πολιτικού τους λόγου, τα κόμματα παράγουν πολιτική μέσα βέβαια σε ορισμένα όρια που επιβάλλει η πολιτική και ιστορική τους κουλτούρα. Χαράσσουν και προωθούν την πολιτική τους στα πλαίσια της συγκεκριμένης ιδεολογίας που εκφράζουν¹. Έτσι η πολιτική ιδεολογία καθοδηγεί την πολιτική πράξη και συγχρόνως καθορίζεται σε ουσιαστικά της σημεία από την πολιτική και κοινωνική βούληση της ομάδας που τη δημιουργεί². Τα κόμματα εκφράζουν πρώτιστα συλλογικά οράματα, συμφέροντα και προσδοκίες και γι' αυτό παράγουν συλλογικές ταυτότητες και φιλοδοξούν να αρθούν στο επίπεδο της ιδεολογικής ηγεμονίας³. Αποτελούν θεσμούς διαμεσολάβησης ανάμεσα στην κοινωνία ή τις κοινωνικές ομάδες και την εξουσία. Η ιδεολογία λοιπόν είναι περισσότερο ο μετασχηματισμός οραμάτων, προσδοκιών και συμφερόντων σε ένα συνεκτικό σύνολο πολιτικών ιδεών που διασφαλίζει την κομματική συνοχή.

Σε αυτό λοιπόν το τρίτο κεφάλαιο της παρούσας διπλωματικής εργασίας θα παρουσιαστεί και θα αναλυθεί ο πολιτικός λόγος των σχημάτων της Αριστεράς (τόσο της Δημοκρατικής Παράταξης όσο και της ΕΔΑ) που συμμετείχαν στις δυο πρώτες μετά τον εμφύλιο πόλεμο εκλογικές αναμετρήσεις της 5^{ης} Μαρτίου 1950 και της 9^{ης} Σεπτεμβρίου 1951. Ουσιαστικά οι κεντρικοί προγραμματικοί πυλώνες των αριστερών κομμάτων εκείνης της περιόδου θα μπορούσαν να συμπυκνωθούν σε δυο βασικούς άξονες: στον πολιτικό λόγο που άρθρωσε η Αριστερά στην προσπάθεια της για τον πολιτικό εκδημοκρατισμό και για την υπεράσπιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων των πολιτών καθώς και στη διεθνή θέση της Ελλάδας και τις σχέσεις που έπρεπε να διατηρεί με άλλες χώρες. Σημαντικά στοιχεία για να κατανοήσουμε την πολιτική

¹ Βλ. George Duby, «Κοινωνική ιστορία και ιδεολογία των κοινωνιών» στο Jacques Le Goff και Pierre Nora (επιμ.), *Έργο της ιστορίας*, Αθήνα 1975, σελ. 13 - 38

² Ο.π., σελ. 13 - 38

³ Βλ. Γιάννης Βούλγαρης, *Η Ελλάδα της μεταπολίτευσης*, Αθήνα 2002, σελ. 21

ιδεολογία της μετεμφυλιακής Αριστεράς προσφέρουν οι εφημερίδες της *Μάχη* και *Δημοκρατική* στις οποίες δημοσιεύονται οι προγραμματικοί στόχοι της. Σε αυτό το σημείο πρέπει να διευκρινισθεί ότι η ίδρυση του μετωπικού σχήματος της ΕΔΑ στις 3 Αυγούστου 1951, εσπευσμένη λόγω της πολιτικής απόφασης συμμετοχής στις προκηρυγμένες για τον Σεπτέμβριο κοινοβουλευτικές εκλογές, δεν σήμαινε την ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων των πολιτικών εταίρων και την οριστικοποίηση των επεξεργασιών για τις θέσεις και τη δομή του πολιτικού συνασπισμού. Η ΕΔΑ διεξήγαγε την προεκλογική της εκστρατεία, όχι χωρίς προβλήματα, με μοναδικούς προγραμματικούς άξονες αυτούς που όριζε η Ιδρυτική της Διακήρυξη (Ειρήνη, Δημοκρατία, Αμνηστία και Ανεξαρτησία). Οι αναλυτικές θέσεις και το πρώτο καταστατικό θα προκύψουν αρκετούς μήνες αργότερα, την άνοιξη του 1952⁴. Όμως και το πρόδρομο σχήμα της Δημοκρατικής Παράταξης χαρακτηριζόταν από μια ιδιομορφία. Δεν διέθετε επίσημο δημοσιογραφικό όργανο για να εκθέτει τις θέσεις της. Έτσι τον ρόλο αυτό κλήθηκε αρχικά να παίξει η εφημερίδα *Μάχη* που εκδιδόταν ήδη από το 1945 και αποτελούσε το επίσημο δημοσιογραφικό όργανο του ΣΚ-ΕΛΔ. Η Δημοκρατική Παράταξη απέκτησε το δικό της έντυπο μια εβδομάδα πριν από τις εκλογές της 5^{ης} Μαρτίου. Συγκεκριμένα ένας συνεργάτης του Σοφιανόπουλου, ο δικηγόρος και πολιτευτής Νικόλαος Ρίτσης πρότεινε την έκδοση εβδομαδιαίας εφημερίδας, πρόταση που έγινε αποδεκτή από τον Σοφιανόπουλο και έτσι στις 28 Φεβρουαρίου 1950 κυκλοφόρησε το πρώτο φύλλο του *Δημοκρατικού Τύπου*⁵.

⁴ Βλ. Ιωάννα Παπαθανασίου, *Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά, Αρχείο 1951 - 1967*, Αθήνα 2001, σελ. 29 - 30

⁵ Βλ. Γιώργος Λεονταρίτης, *Ανάμεσα στα δυο άκρα*, ο.π., σελ. 94 - 95

3.1 Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ ΓΙΑ ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ

ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΕΚΔΗΜΟΚΡΑΤΙΣΜΟ

Στην Ελλάδα η εμφύλια σύγκρουση δρομολόγησε την ιδεολογική και πολιτική πόλωση σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής. Μετά το τέλος του εμφυλίου πολέμου η χώρα ήταν βαθιά διαιρεμένη σε δυο αντίπαλους πολιτικό-ιδεολογικούς κόσμους⁶ στον έναν πόλο βρίσκονταν οι νικητές και στον άλλο οι ηττημένοι και καταδιωκόμενοι αριστεροί και κομμουνιστές. Αυτό όμως που είναι αξιοπρόσεκτο είναι ότι ο κοινοβουλευτικός χαρακτήρας του πολιτεύματος διατηρήθηκε και δεν επιβλήθηκε δικτατορία καθώς οι κρατούντες παραμέρισαν αλλά δεν κατέλυσαν το Σύνταγμα και την αμέσως απορρέουσα από αυτό νομιμότητα⁶. Στην πραγματικότητα λοιπόν, δημιουργήθηκε ένα ιδιόμορφο κοινοβουλευτικό μάρφωμα που χαρακτηριζόταν από μια ιδιότυπη σύζευξη αυταρχισμού και δημοκρατίας. Τα έκτακτα μέτρα που είχαν θεσπιστεί και εφαρμοστεί κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου, εξακολούθουσαν να παραμένουν σε ισχύ και να λειτουργούν συστηματικά και μετά το τέλος του και μάλιστα παράλληλα με το Σύνταγμα του 1864/1911 που αναθεωρήθηκε αμέσως μετά τις βουλευτικές εκλογές της 9^{ης} Σεπτεμβρίου 1951. Έτσι οικοδομήθηκε ένα κράτος που τα συνεκτικά του στοιχεία ήταν ο αντικομμουνισμός και η εθνικοφροσύνη και το οποίο εξουδετέρωνε τον αντίπαλο, χωρίς ωστόσο να καταλύει τον κοινοβουλευτισμό. Επρόκειτο λοιπόν, για μια περιορισμένη, «πειθαρχημένη» και οπωσδήποτε δυσλειτουργική δημοκρατία⁷.

Στον πολιτικό λόγο της μετεμφυλιακής Αριστεράς εξέχουσα θέση κατείχε η προάσπιση και η υπεράσπιση των δικαιωμάτων των πολιτών αλλά και η διεύρυνση των δημοκρατικών ελευθεριών. Η θεσμική οπισθοδρόμηση αποτελούσε κεντρικό χαρακτηριστικό του μετεμφυλιακού κράτους καθώς παραβιάζονταν θεμελιώδη δικαιώματα και στοιχειώδεις ελευθερίες μιας κατηγορίας πολιτών⁸. Πιο συγκεκριμένα, τα στελέχη της Αριστεράς κατήγγειλαν την αντιδημοκρατική και αντισυνταγματική χροιά των μεθόδων των κυβερνήσεων, ιδιαίτερα στο χώρο των ατομικών και των συλλογικών ελευθεριών (ελευθερία της έκφρασης, ελευθερία της

⁶ Βλ. Γιάννης Τασόπουλος, «Ο κανόνας και οι εξαιρέσεις του: Το σύνταγμα του 1952 και η ασυνέχεια της συνταγματικής μας παράδοσης» στο Μιχάλης Τσαπώγας-Δημήτρης Χριστόπουλος (επιμ.), *Τα δικαιώματα στην Ελλάδα. Από το τέλος του Εμφυλίου στο τέλος της μεταπολίτευσης*, Αθήνα 2004, σελ. 28 - 39

⁷ Ο.π., σελ. 28 - 39

⁸ Βλ. Νίκος Αλιβιζάτος, «Πως το σύνταγμα μπήκε στο περιθώριο» στο *Πενήντα χρόνια μετά τον Εμφύλιο*, Αθήνα 1999, σελ. 32 - 37

σκέψης, προσωπική ελευθερία)⁹. Η επίκληση της συνταγματικής νομιμότητας και οι αγώνες για την αποκατάσταση των δημοκρατικών θεσμών διαπέρασαν τον πολιτικό λόγο τόσο της Δημοκρατικής Παράταξης όσο και της ΕΔΑ. Οι εκπρόσωποι της έκαναν λόγο για μια κατ' επίφαση δημοκρατία που ήταν ιδιαίτερα εύθραυστη, κατηγορούσαν τις κυβερνήσεις της εποχής για υποκριτική δημοκρατικότητα και κατήγγειλαν τον πλαστό φιλελευθερισμό της άρχουσας ιδεολογίας που συντηρούσε το καθεστώς δίωξης του φρονήματος στο όνομα της ελευθερίας. Έτσι απέναντι στο κράτος που επιστράτευε συνεχώς κατασταλτικούς μηχανισμούς και το οποίο εφαρμόζε πρακτικές που είχαν ως απώτερο στόχο να εξοντώσουν οριστικά την Αριστερά, τα στελέχη της Δημοκρατικής Παράταξης και της ΕΔΑ πρόβαλαν μια πολιτική νομιμότητας με κυρίαρχη αναφορά στους θεσμούς¹⁰. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο ζητούσαν την κατάργηση όλων των αντισυνταγματικών και ανελεύθερων μέτρων (νόμος 509, Γ' Ψήφισμα) και την εξασφάλιση των δημοκρατικών ελευθεριών¹¹.

Τα στελέχη της Αριστεράς προσπάθησαν να αποδείξουν ότι οι οπαδοί της που βρίσκονταν έγκλειστοι στις φυλακές και τα στρατόπεδα ή που είχαν εκτοπιστεί σε διάφορα νησιά (π.χ. Άγιος Ευστράτιος) διώκονταν αποκλειστικά και μόνο για τις πολιτικές τους πεποιθήσεις οι οποίες ήταν αντίθετες με αυτές του καθεστώτος. Ήταν Έλληνες πολίτες διαφορετικών πολιτικών αντιλήψεων και σε καμία περίπτωση δεν επρόκειτο για εγκληματίες του κοινού ποινικού δικαίου ή ακόμη χειρότερα για εχθρούς του έθνους, προδότες και πράκτορες ξένων δυνάμεων όπως ισχυρίζονταν οι κυβερνήσεις της εποχής¹². Εξάλλου προς την κατεύθυνση της υπεράσπισης των πολιτικών δικαιωμάτων και των ελευθεριών των πολιτών, ο υποψήφιος βουλευτής της ΕΔΑ, Κώστας Γαβρηλίδης, πολιτικός εξόριστος στον Άγιο Ευστράτιο με υπομνήματα του προς τον ιδιαίτερο γραμματέα του βασιλιά Παύλου - τα οποία δημοσιεύονταν στην εφημερίδα *Δημοκρατική* - εγκαλούσε την κυβέρνηση για τις αυθαιρεσίες του κράτους και ζητούσε την άμεση απελευθέρωση όλων των πολιτικών εξόριστων τονίζοντας ότι «κανείς δεν είχε το δικαίωμα να εξαφανίζει από την πολιτική κονίστρα τους πολιτικούς του αντιπάλους με το πρόσχημα αντεθνικής

⁹ Βλ. Jean Meynaud, *Οι πολιτικές δυνάμεις*, ο.π., σελ. 236

¹⁰ Βλ. Ιωάννα Παπαθανασίου, *Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά*, ο.π., σελ. 27

¹¹ *Δημοκρατική*, 28 Αυγούστου 1951

¹² Βλ. Νίκος Αλιβιζάτος, «Πως το σύνταγμα μπήκε στο περιθώριο» στο *Πενήντα χρόνια μετά τον Εμφύλιο*, ο.π., σελ. 32 - 37

δράσεως»¹³. Σε μια εποχή λοιπόν, που το πολιτικό έγκλημα μεταμφιεζόταν σε αντεθνικό, πολλοί κομμουνιστές κατηγορήθηκαν για κατασκοπεία που θεωρούνταν το σοβαρότερο έγκλημα της δεκαετίας του '50. Ειδικότερα ο νόμος 375/1936 απειλούσε με την ποινή του θανάτου οποιονδήποτε θα προμηθεύονταν ή θα μετέδιδε στρατιωτικά ή άλλα μυστικά επί σκοπώ κατασκοπείας ακόμη και σε καιρό ειρήνης¹⁴. Το αδίκημα της κατασκοπείας προσφέρονταν και ως μέσο πολιτικής συναίνεσης ανάμεσα στις αντίπαλες παρατάξεις της Δεξιάς και του Κέντρου που επεδίωκαν με αυτόν τον τρόπο να απομονώσουν την Αριστερά και να μειώσουν την εκλογική επιρροή της. Το συγκεκριμένο αδίκημα καθώς δεν στρεφόταν μόνο κατά της εσωτερικής τάξης αλλά και κατά της εξωτερικής ασφάλειας της χώρας, υπέβαλλε και κατασκεύαζε ένα πρότυπο που ήθελε τους κομμουνιστές συνεργάτες ενός εξωτερικού εχθρού και άρα επικίνδυνους για την εθνική ασφάλεια. Τα εγκλήματα τους λοιπόν, σύμφωνα με τις αρχές, δεν ήταν πολιτικά, «καθώς το προσβαλλόμενο αγαθό δεν ήταν το πολίτευμα, αλλά το κράτος καθ' εαυτό και συνεπώς η δίωξη τους δεν είχε το χαρακτήρα του αποκλεισμού των από τη συμμετοχή τους στο πολιτικό γίνεσθαι αλλά την διαφύλαξη της εθνικής ακεραιότητας»¹⁵.

Το αίτημα για πολιτικό εκδημοκρατισμό υπήρξε από τους βασικούς στόχους της Αριστεράς και αποτέλεσε οργανικό κομμάτι της πολιτικής της ιδεολογίας. Με τον πολιτικό τους λόγο, τόσο η Δημοκρατική Παράταξη όσο και η ΕΔΑ επαναπροσδιόρισαν το νόημα και το περιεχόμενο της ελευθερίας, της δημοκρατίας και των θεμελιωδών δικαιωμάτων του πολίτη σε μια σαφώς προοδευτική και ριζοσπαστική κατεύθυνση. Η Αριστερά με αυτόν τον τρόπο εμφανιζόταν να διεκδικεί κράτος δικαίου, ισονομία και ισοπολιτεία. Στο πλαίσιο αυτό, το στέλεχος της Δημοκρατικής Παράταξης και καθηγητής του Συνταγματικού Δικαίου του Πανεπιστημίου Αθηνών Αλέξανδρος Σβώλος τόνιζε ότι το κράτος δικαίου δεν συμβιβαζόταν με τα έκτακτα μέτρα τα οποία αντίκεινταν στο πνεύμα του συνταγματισμού και του πολιτικού φιλελευθερισμού¹⁶. Τα στελέχη της ΕΔΑ στην Ιδρυτική Διακήρυξη του κόμματος μπορεί να επαγγέλλονταν μεν «την εγκαθίδρυση μιας αληθινής, γνήσιας και πραγματικής δημοκρατίας χωρίς διώξεις, διακρίσεις και έκτακτα μέτρα όπου θα επικρατούσαν η λαϊκή κυριαρχία και ο σεβασμός των

¹³ *Δημοκρατική*, 7 Σεπτεμβρίου 1951

¹⁴ Βλ. Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922 - 1974*, Αθήνα 1995, σελ. 535 - 536

¹⁵ Βλ. Δημήτρης Σπυράκος, «Το ουσιαστικό ποινικό δίκαιο: Από την αντιμετώπιση της κατασκοπείας στην αντιμετώπιση της τρομοκρατίας» στο Μιχάλης Τσαπάγας-Δημήτρης Χριστόπουλος (επιμ.), *Τα δικαιώματα στην Ελλάδα*, ο.π., σελ. 404

¹⁶ *Μάχη*, 2 Μαρτίου 1950

ανθρωπίνων δικαιωμάτων»,¹⁷ αλλά στην ουσία αυτό που επιδίωκαν μέσα από το αίτημα του πολιτικού εκδημοκρατισμού, ήταν η άρση του αποκλεισμού τους από τα πολιτικά πράγματα του τόπου και η πλήρη επανένταξη της Αριστεράς στην πολιτική ζωή της χώρας. Οι εκπρόσωποι της ΕΔΑ τόνιζαν επίσης την ανάγκη να επέλθει πλήρης ισονομία για όλους τους Έλληνες «καθώς ο νόμος δεν εφαρμοζόταν με τον ίδιο τρόπο για όλους τους πολίτες που χωρίζονταν σε πρώτης και δεύτερης κατηγορίας», στην πραγματικότητα βέβαια το αίτημα αυτό ήταν απόλυτα συνυφασμένο με την πολιτική επιβίωση των ίδιων των επωνύμων στελεχών της Αριστεράς που στόχευαν με αυτόν τον τρόπο να επιτύχουν την αποποινικοποίηση της πολιτικής τους δράσης, να κάνουν αισθητή την παρουσία τους στην πολιτική σκηνή και να αναπτύξουν την προεκλογική δραστηριότητα τους με ισότιμους όρους με τους αντιπάλους τους. Επιπλέον η Αριστερά διαμαρτύρονταν έντονα για την στέρηση του συνταγματικού δικαιώματος του «εκλέγειν και εκλέγεσθαι» από τους εξόριστους και κατήγγειλε ότι με αυτόν τον τρόπο θεσμοθετούνταν ένα είδος πολιτικού αποκλεισμού¹⁸. Κατήγγειλε τις συνθήκες τρομοκρατίας που επικρατούσαν καθ' όλη τη διάρκεια των προεκλογικών περιόδων και ζητούσε την διεξαγωγή ελεύθερων και αδιάβλητων εκλογών. Σε αυτό το πλαίσιο τα στελέχη της Αριστεράς προσπάθησαν να θέσουν το θέμα της νομιμοποίησης του κυριότερου αριστερού πολιτικού κόμματος, του ΚΚΕ που είχε τεθεί εκτός νόμου ήδη από το 1947 (η άρση απαγόρευσης λειτουργίας του ΚΚΕ πραγματοποιήθηκε πολύ αργότερα, δηλαδή το 1974 από την μεταπολιτευτική κυβέρνηση Καραμανλή). Παρά το γεγονός ότι η προσπάθεια αυτή είχε μόλις ξεκινήσει και συνεπώς τα αποτελέσματα δεν μπορούσαν ακόμη να γίνουν ορατά, στις αρχές της δεκαετίας του 50 αναπτύχθηκε ένα ευρύ κίνημα συμπαραστάσης γύρω από τα κρατούμενα ή εξόριστα πολιτικά στελέχη του ΚΚΕ.

Επιπλέον η Αριστερά κατήγγειλε τις μεθόδους και πρακτικές που εφαρμόζε η κυβέρνηση και η στρατιωτική ηγεσία στον τομέα της «αναμόρφωσης των Ελλήνων» στο στρατόπεδο της Μακρονήσου, ενώ παράλληλα ζητούσε και την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και υγιεινής στις φυλακές και τα στρατόπεδα εγκλεισμού. Η προσπάθεια αυτή κορυφώθηκε τους πρώτους μήνες του 1950 μέσα από την αποκαλυπτική καμπάνια της εφημερίδας *Μάχη* με διευθυντή το στέλεχος της Δημοκρατικής Παράταξης Ηλία Τσιριμώκο, υπό τον τίτλο «Πίσω από το

¹⁷ *Δημοκρατική*, 28 Αυγούστου 1951

¹⁸ *Ο.π.*, 28 Αυγούστου 1951

γαλανόλευκο παραπέτασμα» και με αίτημα την κατάργηση του στρατοπέδου της Μακρονήσου¹⁹. Για την Αριστερά, η Μακρόνησος μετατράπηκε σε σύμβολο με σαφή πολιτικό στόχο. Εξυπηρετούσε με τον καλύτερο τρόπο την πολιτική εκστρατεία τόσο της Δημοκρατικής Παράταξης όσο και της ΕΔΑ στην προσπάθεια τους για εκδημοκρατισμό. Η ΕΔΑ τοποθετούσε επικεφαλής των ψηφοδελτίων της φυλακισμένα στελέχη, των οποίων η εκλογή προκαλούσε, όπως ήταν αναμενόμενο, την παρέμβαση των δικαστηρίων. Η συγκεκριμένη κίνηση είχε έντονα συμβολική διάσταση καθώς έτσι επανερχόταν στο προσκήνιο το σημαντικό για την Αριστερά ζήτημα των διώξεων και παράλληλα ασκούσαν πίεση που έσπαγε προοδευτικά το κλίμα του φόβου το οποίο καλλιεργούσε η κυρίαρχη παράταξη. Επιπλέον η Αριστερά με την κίνηση αυτή αύξαινε την επιρροή της στο εκλογικό σώμα καθώς αυτοί που βρίσκονταν στην εξορία ή στις φυλακές ήταν επώνυμα πολιτικά στελέχη που διέθεταν μεγάλη ακτινοβολία.

Ο εκδημοκρατισμός της δημόσιας διοίκησης και η διασφάλιση των συνδικαλιστικών ελευθεριών (το δικαίωμα του «συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι») αποτέλεσαν έναν ακόμη θεμελιώδη άξονα του πολιτικού λόγου τόσο της Δημοκρατικής Παράταξης όσο και της ΕΔΑ. Ενάντια στους περιορισμούς που επέβαλλε το τότε καθεστώς στο θεμελιώδες δικαίωμα της απεργίας, η εφημερίδα *Μάχη* αντέτεινε ότι η απεργία αποτελούσε συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα των εργαζομένων,²⁰ ενώ η Δημοκρατική Παράταξη στο πρόγραμμα της ζητούσε την επαναφορά όλων των υπαλλήλων στις θέσεις τους που είχαν απομακρυνθεί για πολιτικούς λόγους. Επιτακτικό αίτημα των στελεχών της Αριστεράς ήταν και η κατάργηση του πιστοποιητικού κοινωνικών φρονημάτων, που είχε θεσπιστεί με βάση τον νόμο 516/1948, με το οποίο ελέγχονταν οι πολιτικές πεποιθήσεις των δημοσίων υπαλλήλων²¹. Το συγκεκριμένο μέτρο πέρα από τον ασφυκτικό έλεγχο του κρατικού μηχανισμού που εισήγαγε, εγκαινίαζε και ένα είδος στέρησης της επαγγελματικής αποκατάστασης και της κοινωνικής ανέλιξης μιας κατηγορίας πολιτών καθώς ήταν απαραίτητο για την έκδοση οποιουδήποτε κρατικού εγγράφου (π.χ. διαβατήρια, ταυτότητες) αλλά και για την εγγραφή σε πανεπιστήμια. Η Αριστερά κατήγγειλε ότι με αυτό τον τρόπο οι κυβερνήσεις των εθνικοφρόνων προχωρούσαν στην αποεαμοποίηση της ελληνικής κοινωνίας, την εκκαθάριση δηλαδή των δημόσιων

¹⁹ Βλ. Στρατής Μπουρνάζος, «Το μέγα εθνικόν σχολείο Μακρονήσου 1947 - 1950», στο *Ιστορικό τοπίο και ιστορική μνήμη. Το παράδειγμα της Μακρονήσου*, ο.π., σελ. 115 - 145

²⁰ *Μάχη*, 7 Ιανουαρίου 1951

²¹ Βλ. Πολυμέρης Βόγλης, *Η εμπειρία της φυλακής*, ο.π., σελ. 94 - 95

υπηρεσιών από τους οπαδούς και υποστηρικτές του ΕΑΜ²².

Το μέτρο της στέρησης της ελληνικής ιθαγένειας για πολιτικούς λόγους - που αφορούσε εκείνους που είχαν ήδη φύγει στο εξωτερικό κατά τη διάρκεια ή με τη λήξη του εμφυλίου πολέμου - διατηρήθηκε και μετά τα γεγονότα που προκάλεσαν την εισαγωγή του στο θετικό δίκαιο της χώρας, για να αποτελέσει μια από τις συνιστώσες της δημόσιας ζωής της μεταπολεμικής Ελλάδας. Το μέτρο αυτό εφαρμόστηκε από τις κυβερνήσεις των εθνικοφρόνων μαζικά εναντίον των υπολειμμάτων του ΔΣΕ αλλά και των προσφύγων που ακολούθησαν τον ΔΣΕ στην υποχώρηση του και τώρα βρίσκονταν στις νεοσύστατες Λαϊκές Δημοκρατίες και στην Σοβιετική Ένωση (π.χ. στην Τασκένδη). Το μέτρο αυτό τους στερούσε το δικαίωμα επιστροφής στην πατρίδα. Εκείνο μάλιστα που χαρακτήριζε από την πρώτη στιγμή την εφαρμογή του μέτρου αυτού και που προκάλεσε την εντονότατη αντίδραση των στελεχών της Αριστεράς ήταν η άρνηση των αρχών να προχωρήσουν σε οποιαδήποτε εξατομίκευση της κύρωσης. Αυτό φάνηκε γρήγορα από τον τρόπο με τον οποίο επιβλήθηκαν οι στέρησεις ιθαγένειας: συχνά, αν όχι στις περισσότερες περιπτώσεις, οικογένειες ολόκληρες, ή ακόμη και το σύνολο των κατοίκων ενός ή περισσότερων χωριών αναγκάστηκαν να εκπατριστούν και να στερηθούν την ιθαγένεια τους συνεπεία της υποτιθέμενης αντεθνικής τους δράσης στο εξωτερικό²³. Έτσι οι εκπρόσωποι της μετεμφυλιακής Αριστεράς απαιτούσαν τη χορήγηση γενικής αμνηστίας στους πολιτικούς πρόσφυγες ώστε να ανοίξει ο δρόμος για την επιστροφή και την επανένταξη των 70.000 περίπου Ελλήνων εκπατρισθέντων στην ελληνική κοινωνία. Πάντως η απαγόρευση επιστροφής των πολιτικών προσφύγων στην Ελλάδα ίσχυε μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970 και ο οριστικός επαναπατρισμός στις εστίες τους πραγματοποιήθηκε μετά το 1981 και την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία.

Η αναφορά της Αριστεράς στην Εθνική Αντίσταση αποτελούσε αναπόσπαστο στοιχείο της πολιτικής της ταυτότητας. Ειδικότερα τα στελέχη της θέλησαν να αναδείξουν την σημαντική συμβολή του ΕΑΜ στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα. Άλλωστε η Αριστερά αποτέλεσε τη βάση πάνω στην οποία οργανώθηκε το κίνημα

²² Συγκεκριμένα μείζων πολιτικός στόχος όλων των μεταπολεμικών κυβερνήσεων ήταν η δυσφήμιση των πρακτικών που είχε εφαρμόσει το ΕΑΜ καθώς η εαμική εμπειρία είχε συντρίψει ολόκληρο το προπολεμικό παραδοσιακό πολιτικό πλαίσιο και είχε δώσει τη δυνατότητα στις μάζες να επέμβουν άμεσα στον πολιτικό και κοινωνικό βίο και να αναμειχθούν ενεργά στην αναπροσαρμογή πολλών θεσμών του κράτους. Βλ. Κωνσταντίνος Τσουκαλάς «Η ιδεολογική επίδραση του εμφυλίου πολέμου» στο *Κράτος, κοινωνία, εργασία*, ο.π., σελ. 1 - 52

²³ Βλ. Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση*, ο.π., σελ. 490 - 491

της Εθνικής Αντίστασης. Οι πολιτευτές τόσο της Δημοκρατικής Παράταξης όσο και της ΕΔΑ κατήγγειλαν την υποβάθμιση του ρόλου και της σημασίας της Εαμικής Αντίστασης και ως εκ τούτου την απαξίωση της από τις κυβερνήσεις των εθνικοφρόνων. Σύμφωνα με τους εκπροσώπους της Αριστεράς, πολλοί αγωνιστές που είχαν δραστηριοποιηθεί στους κόλπους του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ κατά τη διάρκεια της κατοχής διώκονταν, φυλακίζονταν και εξορίζονταν μόνο και μόνο επειδή υπήρξαν μέλη της Αντίστασης. Βέβαια στην πραγματικότητα στο σύνολο των κρατουμένων δεν περιλαμβάνονταν μόνο μέλη της Αντίστασης, όπως ισχυρίζονταν τα στελέχη της Αριστεράς, αλλά και άτομα που είχαν καταδικαστεί με αποφάσεις εκτάκτων στρατοδικειών κατά τον εμφύλιο πόλεμο ή είχαν κατηγορηθεί για συμμετοχή στα Δεκεμβριανά, για έκδοση ή διακίνηση εφημερίδων ή φυλλαδίων και για διενέργεια εράνων υπέρ της Αριστεράς. Τα στελέχη της ΕΔΑ πρότειναν τη χορήγηση γενικής αμνηστίας για όλες αυτές τις κατηγορίες κρατουμένων καθώς το συγκεκριμένο μέτρο αποτελούσε θεμελιώδη προϋπόθεση για την επικράτηση του εκδημοκρατισμού στη χώρα. Αντίθετα με ότι συνέβαινε σε οποιαδήποτε άλλη ευρωπαϊκή χώρα (π.χ. στη Γαλλία) όπου η Αντίσταση είχε αναγνωριστεί επίσημα από το κράτος, στην Ελλάδα η συμμετοχή σ' αυτήν θεωρούνταν έγκλημα και παραδόξως οι Έλληνες κρατούμενοι δεν ήταν δωσίλογοι όπως σε άλλες χώρες αλλά αντιστασιακοί²⁴.

Όσον αφορά τον εμφύλιο πόλεμο (1946-1949), οι εκπρόσωποι της Αριστεράς προσπάθησαν να αποσιωπήσουν το συγκεκριμένο ζήτημα και να υποβαθμίσουν την σημασία του. Η σιωπή για την ενεργό συμμετοχή μελών της στον Εμφύλιο διασφάλιζε την Αριστερά από τα αρνητικά συμφραζόμενα που αυτή η συμμετοχή δημιουργούσε²⁵. Έτσι στο δημόσιο λόγο της Αριστεράς απουσίαζε οποιαδήποτε αναφορά σ' αυτόν αν και περίσσευαν οι αναφορές στις επιπτώσεις του. Η Αριστερά με τον πολιτικό της λόγο επεδίωκε τον κατευνασμό των παθών και των διαίρεσεων που είχε προκαλέσει ο αιματηρός εμφύλιος πόλεμος. Στο πλαίσιο αυτό οι εκπρόσωποι της Δημοκρατικής Παράταξης και της ΕΔΑ διεκήρυσσαν μια πολιτική λήθης του παρελθόντος και εθνικής συμφιλίωσης. Η Αριστερά μέσα από τον πολιτικό της λόγο εξέπεμπε ένα μήνυμα ενότητας όλων των Ελλήνων και άμβλυνσης των τραυματικών εμπειριών και μνημών της εμφύλιας τραγωδίας. Ειδικότερα η λήθη υπήρξε μια πολιτική έννοια και μια πολιτική διεκδίκηση που χρησιμοποιήθηκε πολύ και με συστηματικούς τρόπους στα πρώτα χρόνια μετά τον εμφύλιο πόλεμο, προκειμένου να

²⁴ *Μάχη*, 2 Μαρτίου 1950

²⁵ Βλ. Πολυμέρης Βόγλης, *Η εμπειρία της φυλακής*, ο.π., σελ. 103 - 104

αποδεσμευθεί η ελληνική κοινωνία από τα εμφυλιοπολεμικά πλέγματα και από τη διαιώνιση της μισαλλοδοξίας²⁶.

Στο ζήτημα της συμφιλίωσης, αξιοπρόσεκτη υπήρξε η παρέμβαση του υποψηφίου βουλευτή Αθηνών της ΕΔΑ και εγκλείστου στις φυλακές Αβέρωφ Μανώλη Γλέζου που με άρθρο του γραμμένο στις 24 Αυγούστου 1951 και δημοσιευμένο στη *Δημοκρατική* στις 2 Σεπτεμβρίου, δηλαδή 7 ημέρες πριν από την κρίσιμη εκλογική αναμέτρηση της 9^{ης} Σεπτεμβρίου προέτρεπε τον λαό να υπερψηφίσει τον συνδυασμό της Αριστεράς. Το συγκεκριμένο άρθρο που γράφτηκε με αφορμή την εκτέλεση του συγκρατούμενου του Γλέζου, Γιώργου Ηλιόπουλου και έφερε τον τίτλο «ελάτε να θάψουμε τους νεκρούς μας»²⁷ είχε διπλό στόχο: αφενός μεν να προωθήσει την ιδέα της συμφιλίωσης και αφετέρου να διευρύνει την επιρροή της Αριστεράς στους ψηφοφόρους του Κέντρου. Για να επιτύχει μάλιστα τον σκοπό του ο συντάκτης του άρθρου ασκούσε έντονη κριτική στον Νικόλαο Πλαστήρα και την παράταξη που αυτός εκπροσωπούσε, επειδή διάχυτος ήταν ο φόβος στην Αριστερά ότι στις βουλευτικές εκλογές του 1951 θα σημειωνόταν διαρροή ψήφων των οπαδών της προς το Κέντρο και πιο συγκεκριμένα την ΕΠΕΚ, με αποτέλεσμα το ψηφοδέλτιο της Ενιαίας Δημοκρατικής Αριστεράς να αποδυναμωθεί περισσότερο. Το άρθρο ήταν γραμμένο με τέτοιο τρόπο ώστε να προκαλέσει συγκινησιακή φόρτιση στον αναγνώστη. Ξεκινούσε με μια αναφορά στις επιπτώσεις του εμφυλίου πολέμου που υφίσταντο εξίσου δεξιοί και αριστεροί και ταυτόχρονα συνιστούσε και καταγγελία για τον αιματηρό «ιμπεριαλιστικό» πόλεμο που συνεχιζόταν με αμείωτη ένταση στην Κορέα. Ο Γλέζος προέτρεπε τις αντίπαλες πολιτικές παρατάξεις της Αριστεράς και της Δεξιάς «να δώσουν τα χέρια και να θάψουν τους νεκρούς τους» έτσι ώστε να συμβάλλουν με αυτόν τον τρόπο στην ύπαρξη εθνικής ομοψυχίας. Το άρθρο αυτό αναπαρήχθη και από την επωνύμικη ομάδα που λειτουργούσε ως ανεξάρτητο κομματικό κέντρο (Σταύρος Κασιμάτης, Αντώνης Μπριλλάκης, Πότης Παρασκευόπουλος, Παναγιώτης Κατερίνης και Νίκος Ακριτίδης) προκειμένου να κυκλοφορήσει σε προκηρύξεις που μοιράζονταν σε προεκλογικές συγκεντρώσεις της ΕΔΑ²⁸

²⁶ Βλ. Φίλιππος Ηλιού, «Οι βιωμένες ιστορίες και η ιστοριογραφική προσέγγιση» στο *Ιστορικό τοπίο και ιστορική μνήμη. Το παράδειγμα της Μακρονήσου*, ο.π., σελ. 105

²⁷ *Δημοκρατική*, 2 Σεπτεμβρίου 1951

²⁸ Βλ. Λευτέρης Μαυροειδής, *Αγωνιστές*, ο.π., σελ. 25

3.2 Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ

Η υπεράσπιση της παγκόσμιας ειρήνης αποτέλεσε βασική παράμετρο του πολιτικού λόγου της μετεμφυλιακής Αριστεράς καθώς ήδη από το 1947 στο διεθνές επίπεδο κυριαρχούσε ο Ψυχρός Πόλεμος που ενέπλεκε τις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής, ΗΠΑ και ΕΣΣΔ αλλά και μια σειρά συμμαχικών τους κρατών. Μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, η Ευρώπη είχε χωριστεί σε δυο αντίπαλα πολιτικά στρατόπεδα, το Δυτικό στο οποίο επικεφαλής είχαν τεθεί οι ΗΠΑ και το Ανατολικό το οποίο περιλάμβανε την ΕΣΣΔ και άλλες ανατολικοευρωπαϊκές χώρες. Στον ιδεολογικό λόγο της εποχής αντιπαράτιθονταν δυο διαφορετικοί κόσμοι. Ο δυτικός που ακολουθούσε τις αρχές της καπιταλιστικής οικονομίας, της ελεύθερης αγοράς και του πολυκομματικού συστήματος αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας και ο σοσιαλιστικός που χαρακτηρίστηκε από την κρατική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής και από τη σύσταση ενός μονοκομματικού κράτους, στο πρότυπο της «δικτατορίας του προλεταριάτου» που υποτίθεται ότι θα οδηγούσε στην αταξική κοινωνία²⁹.

Όσον αφορά την Ελλάδα, αυτή παραδοσιακά ανήκε στην σφαίρα επιρροής της Μεγάλης Βρετανίας και από το 1947 των ΗΠΑ. Η ένταξη της Ελλάδας στην αμερικανική σφαίρα επιρροής επισημοποιήθηκε με την εξαγγελία του δόγματος Truman στις 12 Μαρτίου 1947. Ο πρόεδρος των ΗΠΑ Harry Truman δήλωσε στο αμερικανικό Κογκρέσο ότι η Ελλάδα θα τύγχανε γενναίας οικονομικής βοήθειας από τις ΗΠΑ καθώς σε διαφορετική περίπτωση ο κομμουνιστικός κίνδυνος που καραδοκούσε, θα επικρατούσε στη χώρα, μετατρέποντας τη σε δορυφόρο των σοβιετικών συμφερόντων³⁰. Το πρόβλημα για τους Αμερικανούς εντοπιζονταν στη φύση του κομμουνιστικού συστήματος: σύμφωνα με τη θέση αυτή, η ΕΣΣΔ προωθούσε «ένα σχέδιο παγκόσμιας κυριαρχίας», ή μια πολιτική παγκόσμιας επανάστασης, με σκοπό την επιβολή κομμουνιστικού συστήματος σε όλο τον κόσμο³¹.

Το σύνθημα της ειρήνης δημιουργούσε ευρύτερη συναίνεση αφού δεν απευθυνόταν μονάχα στους οπαδούς της Αριστεράς αλλά σε ψηφοφόρους όλων των πολιτικών παρατάξεων. Στην Ελλάδα το συγκεκριμένο σύνθημα είχε και μια ιδιαίτερη συμβολική χροιά καθώς έθετε ως στόχο να συσπειρώσει και να ενώσει τον λαό και τη χώρα μετά τη λήξη του αιματηρού εμφυλίου πολέμου. Πιο συγκεκριμένα

²⁹ Βλ. Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Αθήνα 2001, σελ. 35 - 36

³⁰ Ο.π., σελ. 68

³¹ Ο.π., σελ. 68

για την ελληνική Αριστερά το αίτημα της ειρήνης ήταν διττό: αφενός τονίζονταν η ανάγκη για εσωτερική ειρήνευση και πολιτική ομαλότητα αφού οι μνήμες από τον εμφύλιο πόλεμο ήταν ακόμη νωπές και αφετέρου γινόταν λόγος για παγκόσμια εκεχειρία και ειρήνη. Στην ρητορεία της δεξιάς παράταξης περί επικείμενου κινδύνου από το Βορρά, οι εκπρόσωποι της Αριστεράς με την υιοθέτηση του συνθήματος της ειρήνης ανταπαντούσαν πως στην πραγματικότητα τέτοιου είδους απειλή δεν υπήρχε. Επιπλέον με τον τρόπο αυτό η Αριστερά έδινε έμμεσα και απάντηση στην κατηγορία του πολιτικού της αντιπάλου για υποκίνηση της βίας και του πολέμου από την ίδια κατά τη διάρκεια της εμφύλιας σύγκρουσης.

Σε διεθνές επίπεδο οι εκπρόσωποι της Αριστεράς υποστήριζαν και προώθησαν την καμπάνια των σοσιαλιστικών κομμάτων της Ευρώπης και των ειρηνιστικών κινημάτων για ειρήνη μέσα από την διεξαγωγή διεθνών συνδιασκέψεων. Στην κατεύθυνση αυτή τον Νοέμβριο του 1950 οι πολιτευτές της ενθάρρυναν την ίδρυση ενός οργανισμού που θα ετίθετο επικεφαλής αυτής της προσπάθειας, του Παγκόσμιου Συμβουλίου της Ειρήνης. Το αίτημα όμως για παγκόσμια ειρήνη και διαφύλαξη της διεθνούς ισορροπίας ήταν άμεσα συνυφασμένο και με την πολεμική σύρραξη που είχε ξεσπάσει στην Κορέα ήδη από τις 25 Ιουνίου 1950 ανάμεσα στους Βορειοκορεάτες και τους Νοτιοκορεάτες, οι οποίοι συνεπικουρούνταν από τους Αμερικανούς και από μια πολυεθνική δύναμη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών. Στο συγκεκριμένο ζήτημα, η Αριστερά αφενός δήλωνε την αντίθεση της προς τον πόλεμο αυτό – που μάλιστα θεωρούσε και ξένο προς τα συμφέροντα της Ελλάδας – και αφετέρου ζητούσε να ματαιωθεί η αποστολή ελληνικής στρατιωτικής δύναμης στην περιοχή καθώς μια τέτοια ενέργεια εξυπηρετούσε αποκλειστικά και μόνο τα αμερικανικά συμφέροντα³². Άλλωστε ο πόλεμος της Κορέας επεφύλασσε και ανθρώπινες απώλειες - εκτός των οικονομικών - για τη χώρα καθώς στις 4 Φεβρουαρίου 1951 σκοτώθηκε ο πρώτος Έλληνας στρατιώτης. Γι' αυτό στις προεκλογικές συγκεντρώσεις της ΕΔΑ το σύνθημα που κυριαρχούσε ήταν «όχι άλλο αίμα στην Κορέα»³³. Η ΕΔΑ άρθρωσε λοιπόν έναν έντονα αντιιμπεριαλιστικό λόγο καθώς καυτηρίαζε την στάση των ελληνικών κυβερνήσεων που έσπευδαν να υποστηρίξουν τις ΗΠΑ στο συγκεκριμένο θέμα. Επιπλέον οι πολιτευτές της ζητούσαν την μείωση των αμυντικών δαπανών και τάσσονταν ενάντια στην αύξηση των στρατιωτικών εξοπλισμών καθώς έτσι

³² *Δημοκρατική*, 29 Αυγούστου 1951

³³ *Ο.π.*, 4 Σεπτεμβρίου 1951

επιβαρυνόταν υπέρμετρα η ελληνική οικονομία.

Η Αριστερά προσπάθησε να προωθήσει την ιδέα της παγκόσμιας ειρήνης μέσα από ποικίλους τρόπους όπως η - με πρωτοβουλία μελών της - συγκρότηση πανελλαδικής επιτροπής σπαδών και υποστηρικτών της ειρήνης στα τέλη Μαΐου 1950 στην οποία μεταξύ άλλων συμμετείχαν ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Νικόλαος Βέης, ο στρατηγός Νεόκοσμος Γρηγοριάδης, ο βουλευτής Σταμάτης Χατζήμπεης και άλλα στελέχη αλλά και η υπογραφή της Έκκλησης της Στοκχόλμης τον Σεπτέμβριο του 1950 - που προέβλεπε την άνευ όρων απαγόρευση των ατομικών όπλων - από τον γενικό γραμματέα Ελλήνων λογοτεχνών Απόστολο Μελαχρινό, τον συγγραφέα Κοσμά Πολίτη, τον ιστορικό και πρώην γενικό γραμματέα του ΚΚΕ Γιάννη Κορδάτο, τον ποιητή Νικηφόρο Βρεττάκο, τον Μάρκο Αυγέρη, την Ρίτα Μπούμη - Παπά και από πολλούς άλλους επώνυμους και αναγνωρίσιμες προσωπικότητες της εποχής. Τον ίδιο μήνα συγκεντρώθηκαν πολλές υπογραφές για την ειρήνη στη Μυτιλήνη, τη Θεσσαλονίκη, τα Χανιά, την Καβάλα, τη Ξάνθη, το Βόλο και το Ηράκλειο³⁴. Επίσης στις 6 Μαρτίου 1951, δηλαδή ένα περίπου μήνα πριν τις πρώτες μετεμφυλιακές δημοτικές εκλογές της 15 Απριλίου, ο επονίτης Νίκος Νικηφορίδης συνελήφθη και εκτελέστηκε στη Θεσσαλονίκη από τις αρχές³⁵. Η Αριστερά θα εξακολουθήσει να αγωνίζεται για την ειρήνη και τη δεκαετία του 60 όμως με διαφορετικό τρόπο, δηλαδή με την καθιέρωση μαραθώνιων πορειών ειρήνης.

Όσον αφορά την περιοχή της Βαλκανικής, η Αριστερά ευνοούσε την σταθερότητα και την ηρεμία στην περιοχή. Τα στελέχη της τόνιζαν την αναγκαιότητα επικράτησης ειρήνης στο χώρο των Βαλκανίων και διπλωματικής διευθέτησης των διαφορών μεταξύ της Ελλάδας και των βορείων γειτόνων της³⁶. Οι εκπρόσωποι της Δημοκρατικής Παράταξης αλλά και της ΕΔΑ δήλωναν ότι δε θα μπορούσαν ποτέ να συναινέσουν σε ένα πόλεμο που θα στρεφόταν ενάντια στις όμορες Λαϊκές Δημοκρατίες της Αλβανίας και της Βουλγαρίας και την Σοβιετική Ένωση αναγνωρίζοντας έτσι την βοήθεια που πρόσφεραν οι χώρες αυτές, μέσω της παροχής άσυλου, σε διωκόμενους Έλληνες πολιτικούς πρόσφυγες και σε αντάρτες του ΔΣΕ³⁷.

Ενδιαφέρον όμως παρουσιάζει η στάση της Αριστεράς απέναντι στη Λαϊκή

³⁴ Συνέντευξη με Γεώργιο Μπαλλή, 12 Σεπτεμβρίου 2006

³⁵ Για την περίπτωση Νικηφορίδη δεν κατέστη δυνατό να εξακριβωθεί με ποιες ακριβώς κατηγορίες καταδικάστηκε σε θάνατο.

³⁶ Βλ. Jean Meynaud, *Οι πολιτικές δυνάμεις*, ο.π., σελ. 240

³⁷ Βλ. Απόφαση 3^{ης} συνδιάσκεψης του ΚΚΕ πάνω στο δεύτερο θέμα, «Η κατάσταση και τα προβλήματα των πολιτικών προσφύγων στις Λαϊκές Δημοκρατίες» στο ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα*, ο.π., σελ. 78 - 86

Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας. Η θέση της στο θέμα αυτό είναι επαμφοτερίζουσα. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι η μετεμφυλιακή Αριστερά σκόπιμα δεν κάνει αναφορά στον Τίτο ενώ αποσιωπά και το κρίσιμο ζήτημα του Σλαβομακεδονικού. Πρόκειται για ένα πολυδιάστατο πρόβλημα - εσωτερικό ελληνικό, βαλκανικό και διεθνές που απασχολούσε την Αριστερά ήδη από το Μεσοπόλεμο και το οποίο προκαλούσε αμηχανία και σύγχυση στα μέλη της. Στο συγκεκριμένο θέμα η Αριστερά εξέφραζε κατά καιρούς πολλές και διαφορετικές απόψεις: από την θέση περί ισοτιμίας των Σλαβομακεδόνων εντός της Ελλάδας μέχρι την απόφαση της 5^{ης} Ολομέλειας του ΚΚΕ για ανεξάρτητη και ενιαία Μακεδονία στο πλαίσιο μιας Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας. Αυτή η τελευταία απόφαση διευκόλυνε την προώθηση της αντικομμουνιστικής προπαγάνδας περί προδοτικού ρόλου του ΚΚΕ³⁸. Η στάση των κομμάτων της Αριστεράς απέναντι στη Γιουγκοσλαβία εξηγείται από το γεγονός ότι ο Τίτο είχε αποχωρήσει από το Ανατολικό στρατόπεδο και την Cominform και ακολουθούσε αυτόνομη πολιτική από αυτή. Επίσης το Δεκέμβριο του 1950 αποκαταστάθηκαν οι διπλωματικές σχέσεις μεταξύ της ελληνικής κυβέρνησης Πλαστήρα και της γιουγκοσλαβικής κυβέρνησης του Τίτο. Επιπλέον δεν πρέπει να λησμονείται το γεγονός ότι ο γιουγκοσλάβος ηγέτης είχε κλείσει τα σύνορα στους αντάρτες του ΔΣΕ λίγο πριν τη λήξη του εμφυλίου πολέμου, κάτι που αποτελούσε για πολλούς αριστερούς μια από τις αιτίες για την ήττα τους στον Εμφύλιο.

Τέλος οι εκπρόσωποι τόσο της Δημοκρατικής Παράταξης όσο και της ΕΔΑ δεν κάνουν κάποια αναφορά στην πολιτική που έπρεπε να ακολουθήσει η Ελλάδα απέναντι στη γειτονική Τουρκία. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει ότι την περίοδο 1950-1951 παρατηρείται ύφεση στις ελληνοτουρκικές σχέσεις και δεν υπάρχουν εντάσεις μεταξύ των δυο χωρών. Μάλιστα οι σχέσεις τους την περίοδο που μελετούμε θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως αρμονικές. Η ένταξη των δυο χωρών στον στρατιωτικό συνασπισμό του ΝΑΤΟ το 1952 και η υπογραφή της συνθήκης της Άγκυρας έναν χρόνο αργότερα επιβεβαιώνουν το καλό κλίμα μεταξύ των δυο χωρών. Άλλωστε χρονικά βρισκόμαστε πριν την έναρξη του Κυπριακού προβλήματος αλλά και των Σεπτεμβριανών του 1955 δηλαδή του πογκρόμ εναντίον των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης.

Κυρίαρχο στοιχείο όμως του ιδεολογικού και πολιτικού λόγου της Αριστεράς

³⁸ Βλ. Ευάγγελος Κωφός, «Το μακεδονικό ως καταλύτης του πολέμου» στο *Πενήντα χρόνια μετά τον Εμφύλιο*, ο.π., σελ. 73 - 78

ήταν ο αντιαμερικανισμός³⁹. Η Αριστερά αποτέλεσε και εξακολουθεί μέχρι και σήμερα να αποτελεί τον κύριο φορέα του αντιαμερικανισμού στην Ελλάδα. Ο αντιαμερικανισμός οφειλόταν στην ταύτιση της ελληνικής κυβέρνησης και της άρχουσας τάξης με τις Ηνωμένες Πολιτείες γενικά ως έθνος, ιστορία, πολιτισμός και ιδέα. Μετά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, οι Ηνωμένες Πολιτείες αναδείχθηκαν σε νέου τύπου αυτοκρατορική δύναμη, η οποία έδρασε ως προστάτης απέναντι «στον κομμουνιστικό κίνδυνο» και ταυτόχρονα εδραίωνε νέες σχέσεις κυριαρχίας, καθώς αναδιατάχθηκαν οι σχέσεις ηγεμονίας στον καπιταλιστικό κόσμο. Στα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου η πολιτική των Ηνωμένων Πολιτειών χαρακτηρίστηκε από την αμφισημία του ρόλου τους ως προστάτη και ως επικυρίαρχου, το οποίο σήμαινε ότι σε αρκετές χώρες η προστασία από τον κομμουνισμό συνδυάστηκε με την κυριαρχία ιμπεριαλιστικού τύπου. Στο σημείο αυτό πρέπει να διευκρινίσουμε ότι η αμερικανική επέμβαση στην Ελλάδα δεν ήταν αποτέλεσμα μονομερούς πρωτοβουλίας ή επιβολής. Οι Ηνωμένες Πολιτείες κλήθηκαν να επέμβουν από κυβερνήσεις που θεωρούσαν ότι βρίσκονταν αντιμέτωπες με τον «κομμουνιστικό κίνδυνο». Αυτό νομιμοποιούσε την επέμβαση, διαμόρφωνε ένα πλαίσιο συναίνεσης και επέτρεπε στις ΗΠΑ να εμφανίζονται ως δύναμη στην υπηρεσία του δικαίου και της ειρήνης. Το νέο μοντέλο αυτοκρατορικής κυριαρχίας που προώθησαν οι ΗΠΑ, στα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου, δεν στηριζόταν τόσο στην κατάλυση της εθνικής κυριαρχίας με τη συμβατική έννοια όσο στην επέκταση και αναπαραγωγή σε πλανητική κλίμακα του αμερικανικού καπιταλιστικού μοντέλου, στην ενσωμάτωση των εθνικών οικονομιών σε ένα παγκόσμιο οικονομικό σύστημα υπό την ηγεμονία των ΗΠΑ και στην προστασία των συνόρων του καπιταλιστικού κόσμου από τη σοβιετική απειλή⁴⁰. Η αναφορά στην πολιτική των αμερικανικών κυβερνήσεων υπήρξε ανέκαθεν χαρακτηριστικό του πολιτικού λόγου της ελληνικής Αριστεράς, που παρουσίαζε τις ΗΠΑ ως υπεύθυνες για όλα τα δεινά του κόσμου. Η Αριστερά με τον πολιτικό της λόγο κατήγγειλε την παρέμβαση των ΗΠΑ στις ελληνικές υποθέσεις και διακήρυξε το «δόγμα της μη επέμβασης» ξένης δύναμης στα εσωτερικά οποιουδήποτε κράτους αλλά την ίδια στιγμή παρέβλεπε και επαινούσε την εμπλοκή της Σοβιετικής Ένωσης στις εσωτερικές υποθέσεις των χωρών της

³⁹ Βλ. Χριστόφορος Βερναρδάκης - Γιάννης Μαυρής, *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα. Οι προϋποθέσεις της μεταπολίτευσης*, Αθήνα 1991, σελ. 361

⁴⁰ Βλ. Πολυμέρης Βόγλης, «Νέες μορφές κυριαρχίας. Κρατική ανασυγκρότηση και αμερικανική πολιτική στην Ελλάδα, 1945 - 1952» στο Πολυμέρης Βόγλης - Ιωάννα Λαλιώτου - Γιάννης Παπαθεοδώρου (επιμ.) *Ο πειρασμός της Αυτοκρατορίας*, Αθήνα 2005, σελ. 105 -141

Ανατολικής Ευρώπης. Ο αριστερός αντιαμερικανισμός ήταν λοιπόν άρρηκτα συνδεδεμένος με τον φιλοσοβιετισμό: όσο άκριτος ήταν ο μεν ήταν και ο δε⁴¹.

Είναι αναμφισβήτητο το γεγονός ότι η ελληνική Αριστερά εκδήλωσε έναν ξεκάθαρο φιλοσοβιετισμό και γενικότερα έναν θαυμασμό για τον Ανατολικό συνασπισμό. Ο φιλοσοβιετισμός αποτέλεσε συστατικό στοιχείο του ιδεολογικού και πολιτικού λόγου των κομμάτων της Αριστεράς και εκδηλώθηκε με ποικίλους τρόπους. Ενδεικτικά ας αναφέρουμε τον θαυμασμό των στελεχών της για τις πολιτικές της κρατικής μέριμνας που εφαρμόζονταν στην ΕΣΣΔ και στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και είχαν ως αποτέλεσμα την αντιμετώπιση σοβαρών κοινωνικών προβλημάτων (π.χ. εξάλειψη ανεργίας, παροχή στέγης), την ίδια στιγμή που στην Ελλάδα τέτοιες πολιτικές ήταν ακόμη ζητούμενες. Επίσης η διακυβέρνηση των χωρών αυτών από κομμουνιστικά κόμματα λειτουργούσε ως ένα επιπλέον κριτήριο για την ύπαρξη ενός φιλοσοβιετικού προσανατολισμού των δυνάμεων της Αριστεράς. Τέλος τα στελέχη της Δημοκρατικής Παράταξης αλλά και της ΕΔΑ εξύψωναν την συμβολή των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων - που είχαν καταφύγει στις σοσιαλιστικές χώρες - στο εγχείρημα της σοσιαλιστικής ανοικοδόμησης⁴². Η οργάνωση του τρόπου ζωής στις χώρες αυτές αποτελούσε για την ελληνική Αριστερά πρότυπο που θα έπρεπε να υιοθετήσει και η Ελλάδα.

Ένα άλλο στοιχείο που χαρακτήριζε τον πολιτικό λόγο της μετεμφυλιακής Αριστεράς ήταν σύμφωνα με τους Βερναρδάκη - Μαυρή ο εθνισμός⁴³ - δηλαδή ο αγώνας για εθνική ανεξαρτησία. Σύμφωνα με την ΕΔΑ «η Ελλάδα έπρεπε να σταματήσει να αποτελεί προγεφύρωμα επιθετικών σχεδίων και να πάψει να λειτουργεί ως αποικία των ξένων, κυρίως των Αμερικανών»⁴⁴. Τα στελέχη της Αριστεράς καυτηρίαζαν την στάση των πρώτων μετεμφυλιακών κυβερνήσεων που ενθάρρυναν την ανάμειξη αρχικά των Βρετανών και στη συνέχεια των Αμερικανών στις εσωτερικές υποθέσεις της χώρας. Τα στελέχη της ΕΔΑ κατήγγειλαν ότι αρκετοί ξένοι σύμβουλοι και στρατιωτικοί είχαν στελεχωσει καίριες θέσεις του κρατικού μηχανισμού, κάτι που αποτελούσε ένδειξη ότι η Ελλάδα κινδύνευε να χάσει την ανεξαρτησία της. Η Αριστερά διεκήρυττε πολιτική φιλίας, ειρήνης και συνεργασίας με την Αγγλία και τις ΗΠΑ αλλά δεν παρέλειπε ταυτόχρονα να ζητά και την

⁴¹ Βλ. Στάθης Γουργουρής, «Η πολιτική του αντιαμερικανισμού» στο Πολυμέρης Βόγλης - Ιωάννα Λαλιώτου - Γιάννης Παπαθεοδώρου (επιμ.), *Ο πειρασμός της Αυτοκρατορίας*, ο.π., σελ. 171 - 190

⁴² *Δημοκρατική*, 6 Σεπτεμβρίου 1951

⁴³ Βλ. Χριστόφορος Βερναρδάκης - Γιάννης Μαυρής, *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες*, ο.π., σελ. 361

⁴⁴ Συνέντευξη με Γεώργιο Μπαλλή, 12 Σεπτεμβρίου 2006

αποκατάσταση των διμερών σχέσεων τόσο με την Σοβιετική Ένωση όσο και με τις Λαϊκές Δημοκρατίες.

Κάτω από τη συνθλιπτική πίεση της αντικομμουνιστικής ιδεολογίας, τα κόμματα της Αριστεράς ενσωμάτωσαν τα στοιχεία του αντιιμπεριαλισμού και της εθνικής ανεξαρτησίας στην ιδεολογία της εξάρτησης, προσπαθώντας να αποσείσουν το χαρακτηρισμό τους ως αντεθνικά, χαρακτηρισμός που τους είχε ήδη επιβληθεί από τη δεκαετία του 1940⁴⁵. Στο πλαίσιο αυτό η ελληνική Αριστερά ενσωμάτωσε στον πολιτικό της λόγο την έννοια του πατριωτισμού. Πιο συγκεκριμένα, το γεγονός του Β' Παγκοσμίου πολέμου, η ενεργή συμμετοχή της Αριστεράς στην Εθνική Αντίσταση μέσω του ΕΑΜ και η ριζοσπαστικοποίηση που επέφερε η δράση του σε πολλά στρώματα της ελληνικής κοινωνίας αποτέλεσαν τις βασικές αιτίες εκδήλωσης του πατριωτικού λόγου των κομμάτων της Αριστεράς. Άλλωστε ο πατριωτισμός για την Αριστερά ήταν επιβεβλημένος καθώς οι πολιτικές της κατά την διάρκεια του εμφυλίου πολέμου είχαν αμαυρωθεί και δυσφημιστεί, σε τέτοιο βαθμό που τα στελέχη και οι οπαδοί της κατηγορήθηκαν για εθνική μειοδοσία και για αντεθνικές ενέργειες. Η πατριωτική ιδεολογία λειτουργούσε λοιπόν εξαγνιστικά για την Αριστερά και επιπλέον αποδείκνυε ότι οι κατηγορίες της δεξιάς παράταξης ήταν έωλες και αβάσιμες. Καθήκον τόσο της Δημοκρατικής Παράταξης όσο και της ΕΔΑ αποτέλεσε μετεμφυλιακά η υπεράσπιση της ανεξαρτησίας και της ακεραιότητας της χώρας⁴⁶ απέναντι στα ξένα συμφέροντα. Έτσι απέναντι στο «ξεπούλημα» της Ελλάδας στην «αμερικανοκρατία», η Αριστερά νομιμοποιούνταν στα μάτια των Ελλήνων ως η μόνη εθνική και πατριωτική δύναμη.

Ωστόσο οι εκπρόσωποι τόσο της Δημοκρατικής Παράταξης όσο και της ΕΔΑ διευκρίνιζαν ότι ήθελαν την οικονομική ενίσχυση της χώρας από τους Αμερικανούς για να βγει η Ελλάδα μέσα από τα ερείπια του Β' Παγκοσμίου πολέμου και του αιματηρού Εμφυλίου, χωρίς όμως παράλληλη υπονόμηση της εθνικής της ανεξαρτησίας. Άλλωστε για τα στελέχη της ΕΔΑ, αυτή η οικονομική συμβολή των δυτικών ήταν επιβεβλημένη ως ελάχιστη ανταμοιβή για την συμβολή της χώρας στον κοινό αντιφασιστικό αγώνα⁴⁷. Η Αριστερά τασσόταν υπέρ του σχεδίου Marshall, ωστόσο διευκρίνιζε ότι έπρεπε να υπάρξει μια περισσότερο ορθολογική διαχείριση

⁴⁵ Βλ. Χριστόφορος Βερναρδάκης - Γιάννης Μαυρίης, *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες*, ο.π. σελ. 361

⁴⁶ Βλ. Ηλίας Ιωακείμογλου, «Ο αντιαμερικανισμός, η Αριστερά και ο εθνικισμός» στο *Αντιαμερικανισμός. Οδηγίες χρήσεως*, Αθήνα 2002, σελ. 23 - 32

⁴⁷ *Δημοκρατική*, 28 Αυγούστου 1951

της βοήθειας. Το συγκεκριμένο σχέδιο προέβλεπε τη χορήγηση εκ μέρους των ΗΠΑ πλουσιοπάροχης δωρεάν οικονομικής βοήθειας σε 16 χώρες της Ευρώπης για τα έτη 1948-1952 προκειμένου να ανοικοδομηθούν και να ανασυγκροτηθούν μετά την καταστροφική εμπειρία του Β΄ Παγκόσμιου⁴⁸.

Τέλος θα πρέπει να αναφέρουμε και τη θέση της Αριστεράς σχετικά με το Κυπριακό, σημαντικό ζήτημα που απασχόλησε την ελληνική κοινωνία τόσο τη δεκαετία του '50 όσο και του '60. Στα τέλη Μαΐου 1950 αντιπροσωπεία της Κυπριακής Εκκλησίας και του ΑΚΕΛ υπό τον μητροπολίτη Κυρήνειας Κυπριανό και τους Νικόλαο Λανίτη, Ζήνωνα Ρωσσίδη και Σάββα Λοϊζίδη, επισκέφτηκε την Αθήνα, σε μια προσπάθεια της ελληνοκυπριακής πλευράς να εξασφαλίσει υποστήριξη για τη διεθνοποίηση του προβλήματος. Η επίσκεψη συγκίνησε ιδιαίτερα την κοινή γνώμη, η κυβέρνηση όμως δεν ανταποκρίθηκε στις προσδοκίες της αντιπροσωπείας, προβάλλοντας το επιχείρημα ότι η συγκυρία δεν ήταν κατάλληλη για να τεθεί το Κυπριακό και έτσι δεν παρέλαβε τους τόμους με τις υπογραφές Κυπρίων που είχαν ταχθεί υπέρ της Ένωσης. Προπάντων η ελληνική κυβέρνηση δε σκόπευε να διαταράξει τις ελληνοβρετανικές σχέσεις ενόψει των πολλών και πιεστικών προβλημάτων που αντιμετώπιζε⁴⁹. Στο συγκεκριμένο θέμα (αν και το ζήτημα αυτό θα αρχίσει να απασχολεί σοβαρά την Ελλάδα από το 1954 και έπειτα) η θέση της ΕΔΑ, όπως αποτυπώνεται στην Ιδρυτική της Διακήρυξη, ήταν ότι «η Κύπρος έπρεπε να αποδοθεί στην Ελλάδα και να αποτελέσει μαζί της ένα ενιαίο και αδιάσπαστο σύνολο»⁵⁰. Η ΕΔΑ δηλαδή ήταν μετεμφυλιακά η μόνη πολιτική δύναμη στην Ελλάδα που υποστήριξε ανοιχτά το αίτημα των Κυπρίων για Ένωση. Το ενωτικό αίτημα υποστήριζε και προωθούσε ήδη πριν από τον ελληνικό Εμφύλιο ο γενικός γραμματέας του ΚΚΕ Νίκος Ζαχαριάδης που συμπεριλάμβανε το νησί στις μεταπολεμικές ελληνικές εδαφικές διεκδικήσεις. Μάλιστα ο ίδιος τόνιζε την αναγκαιότητα μαχητικής διεκδίκησης της Ένωσης. Παράλληλα το συγκεκριμένο σύνθημα ήταν και διακηρυγμένη θέση της κυπριακής κομμουνιστικής Αριστεράς, δηλαδή του ΑΚΕΛ (Ανορθωτικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού) που από τον Ιανουάριο του 1949 ενέτεινε την ενωτική συνθηματολογία (κυρίαρχο σύνθημα το «Λεύτερη Κύπρος ενωμένη με λεύτερη Ελλάδα»). Επιπλέον η πρωτοβουλία για τη διεθνοποίηση του Κυπριακού Ζητήματος και η υποβολή του στον ΟΗΕ ανήκε στην

⁴⁸ Βλ. Χρυσάφης Ιορδάνογλου, «Η οικονομία 1949 - 1974. Ανάπτυξη και νομισματική σταθερότητα» στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, Τόμος 9^{ος}, Αθήνα 2003, σελ. 59 - 86

⁴⁹ Βλ. Γιάννης Στεφανίδης, *Από τον Εμφύλιο στον Ψυχρό Πόλεμο*, ο.π., σελ. 122

⁵⁰ *Δημοκρατική*, 28 Αυγούστου 1951

κυπριακή Αριστερά. Στις 23 Νοεμβρίου 1949 τα δημοτικά συμβούλια των κυπριακών πόλεων που βρίσκονταν υπό τον έλεγχο του ΑΚΕΛ απηύθυναν έκκληση προς το Συμβούλιο Ασφαλείας του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, με την οποία αποκήρυσσαν τη βρετανική αποικιακή κυριαρχία, δήλωναν τον πόθο του ελληνοκυπριακού πληθυσμού για Ένωση με την Ελλάδα και ζητούσαν τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών προκειμένου να διαπιστωθεί η λαϊκή βούληση⁵¹. Από τη στιγμή λοιπόν που τόσο το ΚΚΕ στην Ελλάδα όσο και το ΑΚΕΛ στη Μεγαλόνησο ζητούσαν Ένωση, η ΕΔΑ δε μπορούσε παρά να υποστηρίξει το αίτημα αυτό. Τέλος το βάρος της κοινής γνώμης ήταν τέτοιο - τόσο στην Κύπρο όσο και στην Ελλάδα - που ανάγκασε την Αριστερά να λάβει ξεκάθαρη υποστηρικτική θέση (στις 8 Μαρτίου 1951 πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη διαδήλωση με αίτημα την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα).

⁵¹ Βλ. Σωτήρης Ριζάς - Ιωάννης Στεφανίδης «Το κυπριακό ζήτημα» στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, ο.π., σελ. 97 - 111

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ολοκληρώνοντας την συγγραφή της παρούσης διπλωματικής εργασίας, κρίνεται σκόπιμη και απαραίτητη η εξαγωγή κάποιων συμπερασμάτων που ανακεφαλαιώνουν το ζήτημα της μετεμφυλιακής Αριστεράς στην Ελλάδα. Αρχικά πρέπει να τονιστεί το γεγονός ότι η συμφωνία μεταξύ των διαφόρων παραγόντων της μετεμφυλιακής Αριστεράς δεν υπήρξε καθόλου εύκολη για την συγκρότηση ενός πολιτικού φορέα που θα συνένωνε όλες τις προοδευτικές και δημοκρατικές δυνάμεις του τόπου. Τα κόμματα της Αριστεράς έθεταν ως βασικούς άξονες της πολιτικής τους τον πλήρη πολιτικό εκδημοκρατισμό και την αποκατάσταση της ομαλότητας στο εσωτερικό της χώρας - που είχε στο μεταξύ διαταραχθεί από τα αιματηρά γεγονότα του εμφυλίου πολέμου - καθώς και την επιβολή της ειρήνης σε παγκόσμιο επίπεδο. Κορυφαίες προσωπικότητες του ευρύτερου αριστερού χώρου μέσα σε εξαιρετικά δυσμενείς συνθήκες, αφού το ΚΚΕ είχε τεθεί εκτός νόμου και ο Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας είχε ηττηθεί στο Γράμμο και στο Βίτσι, πρωτοστάτησαν στην συνένωση όλων των δυνάμεων της Αριστεράς σε ένα συμπαγές πολιτικό κόμμα. Σε αυτή την προσπάθεια ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο ρόλος του ΚΚΕ που κινείται παρασκηνιακά, προσπαθώντας να προκαταλάβει τις εξελίξεις με την επιβολή μιας ηγεμονικής λογικής πάνω στο νέο πολιτικό φορέα, όπως άλλωστε θεωρούσε λογικό.

Ουσιαστικά οι σταθμοί της επιστροφής της Αριστεράς στο πολιτικό προσκήνιο την επαύριο του εμφυλίου πολέμου είναι τρεις: Η συμμετοχή στις εκλογές της 5^{ης} Μαρτίου 1950 υπό τη μορφή ενός συνασπισμού κομμάτων με την ονομασία Δημοκρατική Παράταξη. Η παρέμβαση κατά τις δημοτικές εκλογές του Απριλίου 1951 ενός πιο περιορισμένου σε εύρος σχήματος που έφερε το όνομα Δημοκρατικός Συναγερμός και που πήρε μέρος ως τέτοιος μόνο στις δημοτικές εκλογές της 15^{ης} Απριλίου 1951 και τέλος η ίδρυση της Ενιαίας Δημοκρατικής Αριστεράς (ΕΔΑ) τον Αύγουστο του 1951, δηλαδή τις παραμονές της εκλογικής αναμέτρησης της 9^{ης} Σεπτεμβρίου από μια σειρά μικρών αριστερών κομμάτων και με την συμμετοχή σε αυτήν επιφανών προσωπικοτήτων του ευρύτερου προοδευτικού κινήματος.

Παράλληλα προκαλεί μεγάλη εντύπωση το γεγονός ότι η Αριστερά επανεμφανίζεται δυναμικά στην πολιτική σκηνή της χώρας και ανασυντάσσει τις δυνάμεις της πολύ γρήγορα. Αυτό μάλλον εξηγείται από το γεγονός ότι στην Ελλάδα αντίθετα με ότι συνέβη σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες (π.χ. στην Ισπανία), η λήξη του

εμφυλίου πολέμου δεν συνοδεύτηκε από την εγκαθίδρυση δικτατορίας. Αυτό που ίσχυε στην Ελλάδα ήταν μια αυταρχική, «δυσανεκτική», επισφαλής και «κηδεμονευόμενη» δημοκρατία αφού θεμελιώδη δικαιώματα και στοιχειώδεις ελευθερίες καταπατούνταν κατά παρέκκλιση του Συντάγματος αλλά και της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου¹. Το παρασυνταγματικό corpus κειμένων της περιόδου του Εμφυλίου εξακολούθησε να ισχύει με το πρόσχημα της θεωρίας του διαρκούς εμφυλίου πολέμου το οποίο υιοθέτησαν οι μετεμφυλιακές κυβερνήσεις. Όσο και αν φαίνεται παράλογο, μέχρι το 1962 τα ελληνικά δικαστήρια έκριναν με βάση το σκεπτικό ότι ο εμφύλιος πόλεμος δεν είχε λήξει ακόμη, επειδή η λήξη του δεν είχε κυρωθεί με νόμο ή επειδή δεν είχε υπογραφεί συμφωνία μεταξύ κυβέρνησης και ανταρτών για την παύση των εχθροπραξιών. Από νομική άποψη μάλιστα ο ελληνικός Εμφύλιος σταμάτησε το 1962, όταν το Συμβούλιο της Επικρατείας αποφάνθηκε ότι η ανταρσία είχε λήξει².

Ένα επιπλέον σημαντικό στοιχείο που χαρακτηρίζει βέβαια όλη την περίοδο που εκτείνεται από το τέλος του Εμφυλίου μέχρι την επιβολή της στρατιωτικής δικτατορίας της 21^{ης} Απριλίου 1967 είναι ο αυξανόμενος ρόλος που αποκτούν κάποιοι εξωθεσμικοί - εξωκοινοβουλευτικοί παράγοντες, όπως ο στρατός και το παλάτι που εκμεταλλευόμενοι την πολιτική αστάθεια που επικρατεί παρεμβαίνουν και διαμορφώνουν με καταλυτικό τρόπο τις πολιτικές εξελίξεις. Επίσης φαίνεται ότι και ο ξένος παράγοντας (π.χ. οι Αμερικανοί) διαδραματίζει έναν καθοριστικό ρόλο στα πολιτικά πράγματα της Ελλάδας. Έτσι οι κεντρώες κυβερνήσεις του 1950-1951 παρακολουθούν ανήμπορες και εν πολλοίς εγκλωβισμένες τις πολιτικές εξελίξεις και πιέζονται από τον ξένο παράγοντα και από το στρατιωτικό κατεστημένο της εποχής. Προς μεγάλη έκπληξη όμως των Αμερικανών και του ελληνικού πολιτικού και στρατιωτικού κατεστημένου στις εκλογές της 5^{ης} Μαρτίου 1950 η Αριστερά συγκεντρώνει ένα αρκετά αξιόλογο ποσοστό (συνολικά σε όσες περιφέρειες κατόρθωσε να συγκροτήσει ψηφοδέλτια συγκέντρωσε 170.000 ψήφους) αναγκάζοντας τις ΗΠΑ να προβούν στην διαπίστωση ότι το εκλογικό αποτέλεσμα σε συνδυασμό και με το εξίσου υψηλό ποσοστό της ΕΠΕΚ σήμαινε «σοβαρή στροφή προς τα Αριστερά»³ και σκορπώντας την ανησυχία και τον πανικό στην παράταξη

¹ Βλ. Χριστόφορος Αργυρόπουλος, «Η Ελληνική Ένωση για τα δικαιώματα του ανθρώπου: 1953 - 2003» στο Μιχάλης Τσαπώγας - Δημήτρης Χριστόπουλος (επιμ.), *Τα δικαιώματα στην Ελλάδα*, ο.π., σελ. 18

² Βλ. Πολυμέρης Βόγλης, *Η εμπειρία της φυλακής*, ο.π., σελ. 328

³ Βλ. Σπύρος Λιναρδάτος, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα*, ο.π., σελ. 292

των εθνικοφρόνων καθώς αποδεικνυόταν ότι υπήρχε ακόμα αξιοσημείωτη παρουσία της Αριστεράς στην Ελλάδα.

Το σχήμα όμως αυτό της Αριστεράς αντιμετώπισε από πολύ νωρίς πολλά προβλήματα συνοχής και σε συνδυασμό και με την υπονόμευση που δεχόταν από την εξόριστη στο εξωτερικό ηγεσία του ΚΚΕ διαλύθηκε γρήγορα. Η πολυφωνία και ο πλουραλισμός απόψεων μεταξύ των μελών της Δημοκρατικής Παράταξης καθώς επίσης και οι χαλαροί δεσμοί που αναπτύχθηκαν, συνέτειναν στην διάλυση του μετωπικού φορέα της Αριστεράς. Βέβαια και στην ΕΔΑ υπήρξαν εσωτερικές διαμάχες, κλυδωνισμοί και έντονες τριβές με την ηγεσία του ΚΚΕ (π.χ. διαφωνίες για την στελέχωση των ψηφοδελτίων στις εκλογές της 9^{ης} Σεπτεμβρίου 1951, δυσφορία της ηγεσίας Ζαχαριάδη για το περιεχόμενο της προεκλογικής ομιλίας Γρηγοριάδη) που όμως αντιμετωπίστηκαν με εξισορροπητικό και ψύχραιμο τρόπο από την ηγεσία της ΕΔΑ. Η διατήρηση αντίστοιχου υψηλού εκλογικού ποσοστού (10,57%) στις εκλογές του 1951 και η αντιπροσώπευση της Αριστεράς για πρώτη φορά μετά τον εμφύλιο πόλεμο σε όλες τις περιφέρειες της χώρας ενίσχυσαν τους υφιστάμενους φόβους και τις ανησυχίες της άρχουσας τάξης και του ξένου παράγοντα. Το ποσοστό αυτό μάλιστα η ΕΔΑ το έλαβε χωρίς ουσιαστικά να διαθέτει μηχανισμό και μέσα σε συνθήκες διωγμού.

Αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός ότι οι προσωπικότητες που ανέλαβαν να υλοποιήσουν το δύσκολο, τολμηρό και πολύ φιλόδοξο εγχείρημα της πολιτικής επανένταξης της μετεμφυλιακής Αριστεράς δεν είχαν ενεργό συμμετοχή στις επιχειρήσεις του Εμφυλίου. Είχαν μάλιστα φροντίσει να αποστασιοποιηθούν από την πολιτική τακτική που υιοθέτησε και εφάρμοσε η ηγεσία του ΚΚΕ κατά τη διάρκεια της ένοπλης σύγκρουσης. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, το ΚΚΕ αντιμετώπιζε τα στελέχη αυτά (π.χ. τον Σβώλο, τον Τσιριμώκο, τον Μιχάλη Κύρκο, τον Ηλιόπουλο και άλλους) με μεγάλη καχυποψία. Επιπλέον πολλοί από τους προαναφερόμενους πολιτικούς όπως ο Σοφιανόπουλος, ο Κύρκος και ο Πασαλίδης πίστευαν στην ύπαρξη μετριοπαθών, συμβιβαστικών και κατευναστικών λύσεων στο εσωτερικό πρόβλημα της χώρας, δηλαδή τον εμφύλιο πόλεμο και αγωνίζονταν για διεθνή μεσολάβηση (π.χ. η επιστολή που απέστειλε ο Σοφιανόπουλος το 1948 στον Αυστραλό υπουργό των Εξωτερικών Έβαντ για να παρέμβει η Διεθνής Κοινότητα και να τερματιστεί η κρίση στην Ελλάδα)⁴

⁴ Ο.π., σελ. 78-81

Ανεξάρτητα όμως από τις διαφωνίες ή τις αντιπαραθέσεις των στελεχών αυτών με την πολιτική ηγεσία του ΚΚΕ, δεν πρέπει να παραγνωρίζεται το γεγονός ότι τα άτομα αυτά υπήρξαν ενεργά μέλη και μάλιστα ηγετικά στελέχη του ΕΑΜ, της ισχυρότερης και μαζικότερης αντιστασιακής οργάνωσης κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής. Η Αριστερά ήταν εκείνη που καθοδηγούσε το Εαμικό κίνημα και ενθάρρυνε την αντίσταση του ελληνικού λαού κατά των δυνάμεων κατοχής. Ορισμένα στελέχη που θα διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στις κατοπινές εξελίξεις όπως ο Μιχάλης Κύρκος, ο Κώστας Γαβριηλίδης, ο Μανώλης Μάντακας, ο Ηλίας Τσιριμώκος, ο Αλέξανδρος Σβώλος αλλά και ο στρατηγός του ΕΛΑΣ Στέφανος Σαράφης είχαν διατελέσει μέλη της Πολιτικής Επιτροπής Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ) που είχε ιδρυθεί στις 10 Μαρτίου 1944 στο χωριό Βίνιανη Ευρυτανίας. Οι άνθρωποι αυτοί φαίνεται ότι επιθυμούσαν την αναβίωση του ΕΑΜ σε επίπεδο πολιτικής έκφρασης μετεμφυλιακά. Στόχος τους ήταν η δημιουργία του ευρύτερου δυνατού μετωπικού πολιτικού σχήματος που αφενός μεν θα εξέφραζε τη βούληση του λαού και αφετέρου θα γεφύρωνε το βαθύ ρήγμα που είχε επιφέρει η ήττα του εμφυλίου πολέμου στις τάξεις της Αριστεράς. Κορωνίδα αυτής της προσπάθειας υπήρξε η συγκρότηση των μετεμφυλιακών σχημάτων της Δημοκρατικής Παράταξης αρχικά και της ΕΔΑ στην συνέχεια. Ειδικότερα η ΕΔΑ θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μια προσπάθεια ανασυγκρότησης του κατοχικού ΕΑΜ αφού σε μεγάλο βαθμό εξέφραζε το Εαμικό μπλόκ. Ήταν ένα πολιτικό σχήμα ανοικτό σε όλους τους προοδευτικούς πολίτες με πρόγραμμα την συνέχιση των σκοπών που είχε τάξει το ΕΑΜ. Όμως αυτό δεν είναι παρά μια υπόθεση εργασίας που μένει βέβαια να επιβεβαιωθεί και από την ιστορική έρευνα.

Η Αριστερά με τον πολιτικό της λόγο έδωσε φωνή σε μια μεγάλη μερίδα του ελληνικού λαού που συνέχιζε να υφίσταται τις συνέπειες του εμφυλίου πολέμου. Τα στελέχη της ζητούσαν την απελευθέρωση των εξόριστων και φυλακισμένων πολιτικών κρατουμένων καθώς και την επιστροφή των πολιτικών προσφύγων από τις σοσιαλιστικές χώρες. Οι οπαδοί της είχαν ταπεινωθεί μετά την συντριβή του Εμφυλίου και με την συγκρότηση αρχικά της Δημοκρατικής Παράταξης και στην συνέχεια της ΕΔΑ μπόρεσαν σε μεγάλο βαθμό να εκπροσωπηθούν ξανά σε πολιτικό επίπεδο και να θέσουν με επιτακτικό τρόπο τα αιτήματά τους. Στη δύσκολη αυτή περίοδο, τα «πέτρινα χρόνια» όπως ονομάστηκαν, η ΕΔΑ αναδείχτηκε σε υπολογίσιμη πολιτική δύναμη και κατόρθωσε να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην πολιτική και κοινωνική ζωή της χώρας. Προώθησε σε σημαντικό βαθμό την

ανασύνταξη της Αριστεράς, η οποία έγινε βαθμιαία, με πολύ κόπο, ιδιαίτερα το πρώτο διάστημα, σε συνθήκες διωγμού. Τέλος με την πολιτική της λήθης και της εθνικής συμφιλίωσης τα στελέχη της συνέβαλαν αποφασιστικά στο να γεφυρωθεί το χάσμα που είχε ανοίξει ο εμφύλιος πόλεμος και βοήθησαν να αναπτυχθεί ένα ισχυρό κίνημα για την υπεράσπιση της ειρήνης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ

Αδημοσίευτο υλικό

Συνεντεύξεις

Μπαλλής Γεώργιος, 12 Σεπτεμβρίου 2006

Αρχεία

Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας, Αρχείο ΕΔΑ, κουτί 1, φ=1 - 4 (προγραμματικές διακηρύξεις, δηλώσεις τίτλου και εμβλήματος, πρωτότυπα καταστατικά με τις ιδιόχειρες σημειώσεις των συντακτών τους και των επιτροπών που τα ενέκριναν, κείμενα για την ίδρυση και την ιστορία του κόμματος)

Δημοσιευμένο υλικό

Επίσημες δημοσιεύσεις

- Αναγκαστικός Νόμος υπ' αριθμ. 509, «Περί μέτρων ασφαλείας του κράτους, του πολιτεύματος, του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών», ΦΕΚ 293, Τεύχος Α', 27 Δεκεμβρίου 1947

- *Επίσημα Κείμενα ΚΚΕ*, Τόμος 7^{ος} (1949 - 1955), Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1995

Εφημερίδες και έντυπα

Δημοκρατική, Δημοκρατικός, Δημοκρατικός Τύπος, Μάχη, Τα Νέα, Το Βήμα

ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ

- Αλιβιζάτος Νίκος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922 - 1974*, Αθήνα 1995
- Αλιβιζάτος Νίκος, «Πως το σύνταγμα μπήκε στο περιθώριο» άρθρο στο Βήμα, *Πενήντα χρόνια μετά τον Εμφύλιο*, Αθήνα 1999
- Βερναρδάκης Χριστόφορος - Μαυρής Γιάννης, *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα. Οι προϋποθέσεις της μεταπολίτευσης*, Αθήνα 1991
- Βόγλης Πολυμέρης, *Η εμπειρία της φυλακής και της εξορίας*, Αθήνα 2004
- Βόγλης Πολυμέρης - Λαλιώτου Ιωάννα - Παπαθεοδώρου Γιάννης, *Ο πειρασμός της αυτοκρατορίας*, Αθήνα 2005
- Βούλγαρης Γιάννης, *Η Ελλάδα της μεταπολίτευσης*
- Βουρνάς Τάσος, *Ιστορία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας*, Τόμος Δ', Αθήνα 2004
- Duby George, «Κοινωνική ιστορία και ιδεολογία των κοινωνιών» στο Le Goff Jacques και Nora Pierre (επιμ.), *Έργο της ιστορίας*, Αθήνα 1975
- Ηλιού Φίλιππος, «Ανοιχτά αρχεία», άρθρο στο περιοδικό *Αρχειοτάξιο*, τεύχος 1, Αθήνα, Ιούνιος 1999
- Ηλιού Φίλιππος, «Οι βιωμένες ιστορίες και η ιστοριογραφική προσέγγιση» στο *Ιστορικό τοπίο και ιστορική μνήμη. Το παράδειγμα της Μακρονήσου*
- *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, Τόμος 9^{ος}, Αθήνα 2003
- Ιωακείμογλου Ηλίας, «Ο αντιαμερικανισμός, η Αριστερά και ο εθνικισμός» στο *Αντιαμερικανισμός. Οδηγίες χρήσεως*, Αθήνα 2002
- Κύρκος Μιχάλης, *Πίσω από τα κάγκελα της φυλακής*, Αθήνα 1961
- Κωφός Ευάγγελος, «Το μακεδονικό ως καταλύτης του πολέμου» άρθρο στο Βήμα, *Πενήντα χρόνια μετά τον Εμφύλιο*, Αθήνα 1999
- Λεονταρίτης Γιώργος, *Ανάμεσα στα δυο άκρα. Η πορεία του Κέντρου (1945 - 1967)*, Αθήνα 1992
- Λεονταρίτης Γιώργος, *Από τον Εμφύλιο στην ΕΔΑ. Τα άγνωστα παρασκήνια (1946 - 1953)*, Αθήνα 2001
- Λιναρδάτος Σπύρος, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα*, Τόμος Α' (1949 - 1952), Αθήνα 1977
- Μαυροειδής Λευτέρης, *Αγωνιστές*, Αθήνα 2002
- Μαυροειδής Λευτέρης, *Οι δυο όψεις της ιστορίας*, Αθήνα 1999

- Meynaud Jean, *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα*, Τόμος Α' (1946 - 1965), μτφ. Π. Μερλόπουλος, Αθήνα 2002
- Μπουρνάζος Στρατής, «Το μέγα εθνικόν σχολείο Μακρονήσου 1947 - 1950», στο *Ιστορικό τοπίο και ιστορική μνήμη. Το παράδειγμα της Μακρονήσου*
- Νικολακόπουλος Ηλίας, «Εκλογές στη Μακρόνησο» στο *Ιστορικό τοπίο και ιστορική μνήμη. Το παράδειγμα της Μακρονήσου*, Αθήνα 2000
- Νικολακόπουλος Ηλίας, *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές*, Αθήνα 2001
- Νικολακόπουλος Ηλίας, «Ιστοριογραφία των ελληνικών πολιτικών κομμάτων και ερευνητικές προοπτικές», άρθρο στο περιοδικό *Αρχαιοτάξιο*, τεύχος 5, Αθήνα, Μάιος 2003
- Παπαθανασίου Ιωάννα, *Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά Αρχείο 1951 - 1967*, Αθήνα 2001
- Παπαχρήστου Δημοσθένης, *Νίκος Πλουμπίδης. Ντοκουμέντα*, Αθήνα 1997
- Στεφανίδης Γιάννης, *Από τον Εμφύλιο στον Ψυχρό Πόλεμο*, Αθήνα 1999
- Τσαπόγας Μιχάλης - Χριστόπουλος Δημήτρης (επιμ.), *Τα δικαιώματα στην Ελλάδα. Από το τέλος του Εμφυλίου στο τέλος της μεταπολίτευσης*, Αθήνα 2004
- Τσουκαλάς Κωνσταντίνος «Η ιδεολογική επίδραση του εμφυλίου πολέμου» στο *Κράτος, κοινωνία, εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Αθήνα 1986
- Χατζηβασιλείου Ευάνθης, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Αθήνα 2001
- Witner Lawrence, *Η αμερικανική επέμβαση στην Ελλάδα 1943 - 1949*, Θεσσαλονίκη 1991
- *40 Χρόνια του ΚΚΕ, 1918 - 1958*, Πολιτικές και Λογοτεχνικές Εκδόσεις